

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**DEVLETİN KÖKEN TEORİLERİ AÇISINDAN
DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serhat DÜVENCİ

KOCAELİ 2018

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**DEVLETİN KÖKEN TEORİLERİ AÇISINDAN
DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serhat DÜVENCİ

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

DEVLETİN KÖKEN TEORİLERİ AÇISINDAN DEVLETİ
DOĞURAN ETMENLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Serhat DÜVENCİ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 27.06.2018/17

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Kadir D. Yılmaz

Jüri Üyesi:

Jüri Üyesi:

KOCAELİ 2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR.....	V
TABLO LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DEVLETİN KÖKEN TEORİLERİ

1.1. AİLE TEORİSİ.....	8
1.1.1. Konfüçyüs	9
1.1.2. Aristoteles.....	9
1.1.3. Marcus Tullius Cicero	10
1.1.4. Marsilius Patavinus	11
1.1.5. Jean Bodin.....	11
1.1.6. Woodrow Wilson	12
1.2. KUVVET VE MÜCADELE TEORİSİ.....	13
1.2.1. Thrasymakhos.....	14
1.2.2. Polybios	15
1.2.3. Lucius Annaeus Seneca	15
1.2.4. İbn-i Haldun.....	16
1.2.5. Niccolo Machiavelli.....	17
1.2.6. Marco Girolamo Vida.....	19
1.2.7. Jacques-Bénigne Bossuet.....	19
1.2.8. Charles Baron De Montesquieu	19
1.2.9. Léon Duguit	20
1.2.10. Franz Oppenheimer.....	21
1.3. BİYOLOJİK TEORİ	22
1.3.1. Platon	23
1.3.2. Johann Kaspar Bluntschli	26
1.3.3. Herbert Spencer.....	27
1.3.4. Victor Alfred Espinas	28
1.3.5. René Worms.....	30
1.4. SOSYAL SÖZLEŞME TEORİSİ.....	31
1.4.1. Protagoras.....	32
1.4.2. Epikuros.....	33
1.4.3. Francisko Suarez	35
1.4.4. Johannes Althusius	35
1.4.5. Hugo Grotius.....	37
1.4.6. Thomas Hobbes	37
1.4.7. Baruch Spinoza.....	42
1.4.8. Samuel Pufendorff.....	44
1.4.9. John Locke.....	45
1.4.10. David Hume	48
1.4.11. Jean-Jacques Rousseau.....	49

1.4.12. Immanuel Kant	55
1.5. EKONOMİK TEORİ	56

İKİNCİ BÖLÜM

İLKEL TOPLUMDAN DEVLETE

2.1. DEVLET ÖNCESİ TOPLUMLAR-İLKEL TOPLUMLAR	58
2.1.1. İlkel Toplumun Eksiklikleri	63
2.1.1.1. İlkel Toplumda Pazarın Yokluğu	64
2.1.1.2. İlkel Toplumda Sayının Yokluğu	65
2.1.1.3. İlkel Toplumda Yazının Yokluğu	65
2.1.1.4. İlkel Toplumda Devletin Yokluğu	66
2.2. DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER	66
2.2.1. Devletin Doğuşunda Kuvvet ve Mücadele Etmeni	66
2.2.1.1. Sümerler	68
2.2.1.2. İnkı Uygarlığı	73
2.2.1.3. Mısır	75
2.2.2. Devletin Doğuşunda Ekonomik Etmenler	78
2.2.2.1. Solomon Adaları'nda Büyük Adamlık Kurumu	81
2.2.2.2. Trobriand Adaları'nda Büyük Adamlık Kurumu	82
2.2.2.3. Bunyoro Topluluğu'nda Büyük Adamlık Kurumu	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEORİLER AÇISINDAN DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER

3.1. TEORİLER AÇISINDAN DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER	85
--	----

SONUÇ	97
-------------	----

KAYNAKÇA	102
----------------	-----

ÖZ GEÇMİŞ	106
-----------------	-----

ÖZET

İlkel toplumlar ve devletin doğuşu, devletin köken teorileri ve devletin doğuşundaki etmenler özellikle ülkemizde çalışılmamış bir alan olarak kendisini göstermektedir. İlkel toplumların belli aşamalar kaydederek siyasallaşmaları ve devleti oluşturmaları hakkındaki kaynaklar sınırlıdır. Ancak bu süreci teorileştirerek anlatan düşünürlerin fikirlerini bulmak, kaynakların bugün doğrudan elimizde olması sayesinde daha ulaşılabilir. Ancak teorileri ortaya koyanlar gerek zamanları gerekse coğrafyalarının farklı olması nedeniyle ortak bir paydada buluşamamışlardır. Hatta kimi zaman aynı teorinin düşünürleri arasında ayrışmalar meydana gelmiştir.

Devletleşmedeki etmenler ele alınırken toplumların yaşama biçimlerine göre etmenlerin nasıl değişiklik gösterebildiği konusu izah edilmiştir. Tezin temel savı, devletin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele ile ekonomik etmenlerin etkili olduğudur; kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teorinin devletin ortaya çıkışını açıklama noktasında gerçeğe yaklaştığıdır.

Çalışmanın amacı, ilkel toplumun siyasallaşması ve devlet aygıtının doğuşunu teori ve etmenler ışığında inceleyecek araştırmalara kaynaklık etmek ve aynı zamanda konuya akademik bakış açısı kazandırmaktır. Bu bağlamda ilkel toplumlar, ilkel toplumun özellikleri, siyasallaşma süreçleri, devletin ortaya çıkışı ele alınmış ve teorilerle konu açıklanmaya çalışılmıştır.

İleri sürülen savın doğruluğunu tartışmak için Sümer, Mısır, İnka uygarlıklarıyla beraber Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu incelenmiş ve konu ile ilgili kaynak taraması yapılarak çok sayıda eserden faydalanılmıştır. Böylelikle farklı coğrafyalardan ve farklı kültürlerden toplumlar ele alınarak konunun objektif bir biçimde ele alınması sağlanmıştır.

Böylelikle yapılan çalışma sonucunda kuvvet ve mücadele ile ekonomik etmelerinin, ilk devletlerin doğuşunda etkili olduğu savunulurken diğer yandan da farklılaşmalar ele alınarak bu farklılaşmalar aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışma akademi dünyası için oldukça önemli bir nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Devletin Ortaya Çıkışı, Devletin Köken Teorileri, İlkel Toplumlar

ABSTRACT

The subjects such as the emergence of primitive societies and the state, the state origin theories as well as the factors that form the state are not particularly studied in our country. The resources about the formation of the state since the primitive societies reached certain levels in the politics. However, as the resources are available today, it is more convenient to find the ideas of the philosophers, who describe the process in terms of theories. Although the philosophers couldn't find the consensus about the theories since their period, in which they lived, were different and they lived in very different locations. Sometimes even the philosophers from the same theory have a disagreement on certain topics.

While discussing the factors that influenced the state formation, the difference of the factors based on the lifestyles of the societies was also explained. The main argument of the thesis is that the struggle for power, as well as the economic factors, have been very influential on the state formation; the struggle for power theory and the economic theory can explain the truth about the state formation.

The purpose of the study is to become a resource for the state formation and the politicization of the primitive societies in light with the theory and the factors and to examine the issue from the academical perspective. In this context, we have examined the primitive societies, the characteristics of the primitive societies, the formation of the state, and the subject was discussed in light with the theories.

For discussing the validity of the argument, we have examined the Sumer, Egypt and Inca civilizations, the Solomon Islands, Trobriand Islands and the Bunyoro Community and we have benefited from many works in the literature by conducting a thorough literature review. Hence, we have ensured that the subject was discussed objectively by examining many societies from different locations and different cultures.

Thus, while the study argues that the struggle for the power and the economic factors were influential in the formation of the first states, on the other hand, the differences were discussed, and the study strives to clarify the reasons of these differences. In this respect, the study is significant for the literature.

Key words: State, Formation of the State, State Origin Theories, Primitive Societies

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

İÖ : İsa'dan Önce

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Devletin köken teorileri ve etmenler arasındaki ilişki.....	94
--	----

GİRİŞ

Devletin köken teorileri devletin nasıl ortaya çıkmış olabileceği hususundan hareket ederek devletin ortaya çıkışını açıklamaya çalışan, bu konuda fikir yürüten ve varsayımda bulunan teorilerdir. Devletin köken teorileri; aile teorisi, kuvvet ve mücadele teorisi, biyolojik teori, sosyal sözleşme teorisi ve ekonomik teori olmak üzere beş farklı teoriden oluşmaktadır.

Devletin köken teorilerinden aile teorisi, devletin kaynağını ailede bulmaktadır. Bu teoriye göre devlet ailenin büyüüp genişlemiş bir hâlidir. Aile ise devletin küçük bir versiyonudur. Devletin ortaya çıkışının ilk hareket noktası ailedir. Aileler zaman içerisinde bir araya gelerek birleşmişlerdir ve bu birleşmeler ise en son noktada devlet ile sonlanmıştır.

Devletin köken teorilerinden kuvvet ve mücadele teorisi, devletin kaynağını güç kullanımında baskı ve şiddette zorbalıkta ve savaşta bulmaktadır. Bu teoriye göre devletin ortaya çıkışı, güçlülerin güçsüzler üzerinde zor kullanımı ve baskı vasıtasıyla bir otorite durumuna gelmeleri ve kendi egemenliklerini güçsüzlere kabul ettirmeleri sonucunda gerçekleşmiştir.

Devletin köken teorilerinden biyolojik teori, devlet mekanizması ile canlı organizmalar arasında benzerlik ilişkisi kurmakta ve devleti canlı bir organizmaya benzetmektedir. Bu teoriye göre devletin doğuşu, büyümesi ve ölümü canlı organizmalar ile paralellik göstermekte ve benzer şekilde olmaktadır. Canlı bir organizma olan insan ile yine canlı bir organizma olan devleti birbirine benzeten bu teoriye göre insanların farklı işlevleri olan uzuvları gibi devletin de çeşitli uzuvları ve bu uzuvların farklı işlevleri vardır. Bu uzuvlar farklı görevleri bir bütün içerisinde yürütmektedir. Devlet yapısı da insan gibi bir bütünsellik içerisinde hareket etmektedir. Bütünün parçası olan her uzuv, parçası olduğu bütüne göre hareket etmektedir. Devlet mekanizması tıpkı canlı organizmalarda olduğu gibi doğal kanunlara göre işlemektedir.

Devletin köken teorilerinden sosyal sözleşme teorisine göre insanlar devlet öncesi zamanlarda doğa durumu hâlinde yaşamaktadırlar. İnsanlar bu doğa durumu denilen dönemden kendi akıl, irade ve istekleri ile çıkmaya karar vermişler ve

aralarında bir sözleşme oluşturarak devleti ortaya çıkarmışlardır. Bu teoriye göre doğa durumunda yaşayan insanların güvenlikleri yoktur. Ancak bu dönemde hürdürler. İnsanlar güvenlikleri uğruna hürriyetlerinin birçoğundan vazgeçerek aralarında anlaşarak kendi iradeleri ile bir sözleşme oluşturmuşlar ve kendilerinin üstünde kendilerinden güçlü ve güvenliklerini temin edebilecek bir mekanizma olan devleti ortaya çıkarmışlardır.

Devletin köken teorilerinden ekonomik teori ya da bir başka deyişle Marksist teori devletin ortaya çıkışının ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu teorinin en önemli düşüncüsü Karl Marx'a göre devletin ortaya çıkışı ekonomik olayların sosyal ve siyasî olaylara egemen olmasının bir sonucudur. Toplum içerisinde sömüren ve sömürülen sınıf olmak üzere iki farklı sınıf yer almaktadır. Bu sınıflar arasında üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirme amacı ve bu amaçtan kaynaklanan savaş ve mücadele vardır. Devlet aslında üretim araçlarının mülkiyetine sahip bulunanların jandarmasından başka birşey değildir.

Devletsiz toplumlar yani ilkel toplumlar, zaman içerisinde devleti ortaya çıkarabilecek değişimler yaşamıştır. İlkel toplumlarda devletin ortaya çıkışının ilk hareket noktası ilkel toplum içerisindeki farklılaşmalardır. Bu farklılaşmalar göçebeler ve yerleşik yaşama biçimine sahip olanlar, çiftçiler ve çobanlar, halk ve büyük adamlar şeklindeki farklılaşmalardır. Bu farklılaşmalar zamanla ilkel toplumu ilkel toplum yapan ilkel toplumun eşitlikçi karakterini bozarak devletin ortaya çıkışını hazırlayan etmenlere dönüşmüştür.

Tarihte bilinen ilk devletlerin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni ile ekonomik etmenler tetikleyici bir rol oynamıştır. Bazı coğrafyalarda devletin ortaya çıkışı kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi altında gerçekleşirken bazı coğrafyalarda da ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Devletin ortaya çıkışının kuvvet ve mücadele etmeni ile birlikte gerçekleştiği en net üç örnek Sümer, İnk ve Mısır uygarlıkları iken devlete giden sürecin ekonomik etmenler ile birlikte şekillendiği en net üç örnek ise Trobriand Adaları, Solomon Adaları ve Bunyoro Topluluğu'dur.

Sümerlerin devletleşmesi kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi altında gerçekleşmiştir. Göçebe bir hayat tarzına sahip olan Sümerlerin Mezopotamya'da yerleşik hayat tarzına sahip olan topluluklar üzerinde muhtemel bir fetih hareketi

sonrasında egemen olması ile birlikte Mezopotamya coğrafyasında ve tarihte ilk bilinen devlet ortaya çıkmıştır. Bu bölgede devletin ortaya çıkışı toplumsal yapıda çiftçiler ile çobanlar ya da göçebeler ile yerleşik hayat tarzına sahip olanlar arasındaki farklılaşmanın bir sonucudur. Toplumsal yapıdaki bu farklılaşmanın bir mücadeleye ve savaşa dönüşmesi sonucunda çobanların çiftçileri mağlup ederek çiftçiler üzerinde otorite kurmaları ile birlikte bölgede devletin ortaya çıkışının zemini hazırlanmıştır.

Güney Amerika'daki İnka Uygarlığı'nın devletleşmesi kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi altında gerçekleşmiştir. Bu bölgede devletin ortaya çıkışı Mezopotamya bölgesi ile aynı etmenden kaynaklanmış olsa da yerleşik tarımcı köyler arasındaki savaşın sonucunda ortaya çıkması sebebiyle Mezopotamya bölgesinden farklılaşmaktadır. Güney Amerika'da çiftçi ve çoban farklılaşması tarzındaki gibi keskin bir farklılaşma gerçekleşmemiştir. Bölgenin coğrafi şartları göz önünde bulundurulduğunda ördek, lama gibi çok az sayıda hayvanın evcilleştirilebilmiş olması nedeniyle bölgede Mezopotamya'ya kıyasla çiftçi ve çoban tarzındaki bir farklılaşmanın devlete giden sürecin alt yapısını oluşturması mümkün değildir. Bölgede devlete giden süreç, bölgedeki tarımcı topluluklardan birisi olan İnkaların en güçlü rakiplerinden birisi ile girdiği savaşı kazanması ve bölgeye hâkim olması ile birlikte gerçekleşmiştir.

Mısır'ın devletleşmesi de Sümerlerde ve İnkalarda olduğu gibi kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi ile birlikte gerçekleşmiştir. Mısır'ın devletleşmesi Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın yüzlerce yıldır devam eden kabile savaşlarının Kral Menes tarafından kazanılması ile birlikte bölgede savaşın sonlandırılması ve Kral Menes'in bütün bölgeye tek başına hâkim olması sonucunda gerçekleşmiştir.

Sümer, İnka ve Mısır'ın devletleşme süreci dikkate alındığında bu bölgelerde devletleşmenin kuvvet ve mücadele teorisinin iddia ettiği gibi gerçekleştiği görülmektedir. Bu üç bölgede de devletin ortaya çıkışı mücadeleye savaşa ve kazananın kaybeden üzerinde kurduğu otoriteye bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Trobriand Adaları, Solomon Adaları ve Bunyoro Topluluğu'nun devlete giden süreçleri ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Nüfus artışı bu adalarda ve toplulukta ilkel toplumun eşitlikçi karakterini bozan etmenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artan nüfusu mevcut kaynaklarla beslemeye çalışmanın yetersiz

olmaya başladığı zamanlarda bu topluluklar ilkel toplumun yalnızca ihtiyacı kadar ürettiği üretim anlayışının dışına çıkarak yeni gelenekler oluşturmaya başlamışlardır. Oluşturulan ve benimsenen gelenek ise toplumdaki bazı kişilerin ün ve saygınlık kazanmak gibi nedenler altında daha çok çalışarak daha fazla üretim yaparak artı ürün biriktirmesi ve bu artı ürünlerin topluluktaki diğer insanlara gösterişli şöenlerde dağıtılmasıdır. Bunu yapan insanlar topluluklarda mumi, mukama gibi isimlerle adlandırılmıştır. Bu kişiler, antropologlar tarafından büyük adam olarak adlandırılmaktadır. Bu topluluklarda devlete giden süreç ilkel toplumun eşitlikçi yapısına aykırı olarak toplumdaki bazı kişilerin büyük adamlar olarak daha ön plana çıkması ve büyük adamların zaman içerisinde yönetici konumuna gelmeleri ve halk üzerinde otorite ve güç sahibi olmaları sonucunda gerçekleşmiştir.

Trobriand Adaları, Solomon Adaları ve Bunyoro Topluluğu göz önünde bulundurulduğunda devlete giden sürecin ekonomik etmenler ile birlikte gerçekleştiği görülmektedir. Bu adalarda ve toplulukta devlet gerçekten de ekonomik teorinin iddia ettiği gibi ekonomik etmenlerin sosyal ve siyasî olaylar üzerinde egemen olmasının sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada devletin köken teorileri açısından tarihte bilinen ilk devletlerin ortaya çıkışında etkili olan etmenler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmada devletin köken teorilerinden aile teorisi, kuvvet ve mücadele teorisi, biyolojik teori, sosyal sözleşme teorisi ve ekonomik teorinin incelenmesinin hemen ardından devlet öncesi toplum, devletin doğuşunda etkili olan kuvvet ve mücadele etmeni Sümer, İnka ve Mısır uygarlıkları üzerinden incelenirken ekonomik etmenler ise Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu üzerinden incelenecektir.

Tarihî süreç içerisinde ilk devletlerin ortaya çıkışı, devlet öncesi toplumların toplumsal yapılarındaki dinamiklerin değişime uğraması sonucunda gerçekleşmiştir. Günümüzde hemen hemen devletsiz yaşayan toplum olmamasına rağmen tarihte kurulan ilk devletin nasıl ortaya çıktığı hususu yeterince aydınlatılabilmiş ve üzerinde kapsamlı çalışma yapılmış bir alan değildir. Devletin ortaya çıkışının nasıl gerçekleşmiş olabileceğine dair çoğu zaman bilimsel bulgular olmadan fikir yürüten devletin köken teorilerinin devletin ortaya çıkışındaki haklılık payı ele alınıp incelenmiş bir konu değildir. Buradan hareketle bu çalışmada bilimsel bulgular göz

önünde bulundurularak tarihte bilinen ilk devletlerin ortaya çıkışında etkili olan etmenlerin örneklerle ele alınarak devletin köken teorilerden hangilerinin bu etmenler ile uyuştüğunu tespit etmek amaçlanmıştır.

Düşünürlerin çalışmalarına günümüzde tek tek kolaylıkla ulaşılabilir olsa da bu çalışmanın bölümlerinden birisini oluşturan devletin köken teorileri bütüncül bir şekilde teoriler ile teorilerin düşünürlerini birlikte ele alarak inceleyen kaynak sayısı ülkemizde oldukça yetersizdir. Ayrıca düşünürlerin eserlerinde dağınık hâlde bulunan fikirlerin sadece bu konu özelinde derlenmesi ile de pek karşılaşmamaktayız. Yine bu çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan antik uygarlıklar hakkında yerli veya yabancı birçok çalışma bulunsada uygarlıkların devletleşme sürecini çalışmanın temel konusu yaparak inceleyen çalışma neredeyse bulunmamaktadır. Bu iki konu birleştirilerek yani teoriler ile tarihî süreç birlikte ele alınarak yapılan bu çalışma, konusu ve içeriği ile birlikte bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Çalışmanın genel problemleri şunlardır:

Devletin köken teorileri, devletin ortaya çıkışını nasıl açıklamaktadır?

İlkel toplumların devletleşme süreci hangi şartlarda gerçekleşmiştir?

Devletin ortaya çıkışında hangi etmenler rol oynamaktadır?

Göçebe toplumlar ve yerleşik toplumlar arasındaki ilişkiler nasıldır?

Kuvvet ve mücadele etmeninin devletin ortaya çıkışındaki önemi nedir?

Ekonomik etmenlerin devletin ortaya çıkışındaki önemi nedir?

Devletin köken teorilerinin gerçeklik payı nedir?

Çalışmanın alt problemleri ise şunlardır:

Aile teorisi ve bu teoriyi savunan düşünürler, devletin ortaya çıkışını nasıl açıklamaktadır?

Kuvvet ve mücadele teorisi ve bu teoriyi savunan düşünürler, devletin ortaya çıkışını nasıl açıklamaktadır?

Biyolojik teori ve bu teoriyi savunan düşünürler devletin ortaya çıkışını nasıl açıklamaktadır?

Sosyal sözleşme teorisi ve bu teoriyi savunan düşünürler devletin ortaya çıkışını nasıl açıklamaktadır?

Ekonomik teori devletin ortaya çıkışını nasıl açıklamaktadır?

İlkel toplumun karakteristik özellikleri nelerdir?

İlkel toplumun eksiklikleri nelerdir?

Sümer, İnkâ ve Mısır medeniyetlerinin devletleşme süreçleri nasıl gerçekleşmiştir?

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu'nun devletleşmeye giden süreçleri nasıl gerçekleşmiştir?

Bu çalışmada devletin köken teorileri incelenmiş ve devletin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni ve ekonomik etmenler örnekleri ile ele alınarak devletin ortaya çıkışında etkili oldukları savunulmuştur.

Tezin genel hipotezi şudur:

Bazı ilk devletlerin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni etkili olmuştur.

Bazı ilk devletlerin ortaya çıkışında ekonomik etmenler etkili olmuştur.

Kuvvet ve mücadele etmeni ile ortaya çıkan devletler, kuvvet ve mücadele teorisini doğrular bir nitelik taşımaktadır.

Ekonomik etmenlerin etkisi ile birlikte devletleşme sürecine giren toplumlar, ekonomik teoriyi büyük ölçüde doğrular bir nitelik taşımaktadır.

Tezin alt hipotezleri şunlardır:

Sümer, Mısır ve İnkâ uygarlıklarında devletin ortaya çıkışı kuvvet ve mücadele etmeni ile gerçekleşmiştir.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu'nda ekonomik etmenler devletin ortaya çıkışının temelini hazırlamıştır.

Sümer, Mısır ve İnkâ uygarlıklarında devletin ortaya çıkışı kuvvet ve mücadele teorisinin esaslarıyla örtüşmektedir.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu'nda devlete giden süreç ekonomik tezinin esaslarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Bu tezin evreni, devletin köken teorilerini, ilkel toplumlara geniş bakış açısı sunan bilimsel metinleri, Sümer, İnka, Mısır uygarlıklarının ilk devletlerinin kökenlerine değinen bilimsel çalışmaları ve Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu hakkında bilgi veren güncel eserleri içeren kaynak materyalleridir.

Filozofların ve düşünürlerin konuyla ilgili teorik fikirlerini içeren eserleriyle birlikte ilkel toplulukların ekonomik etmen ile kuvvet ve mücadele etmeni ekseninde incelenebileceği insanlık tarihi, uygarlık tarihi ve devlet teorisine dair kaynaklar örneklem grubunu oluşturmaktadır.

Bu tezde araştırmanın amacına uygun olarak tarihî yöntem, yapılan inceleme itibarıyla tümdengelim yöntemi, varılan sonuç itibarıyla tümevarım yöntemi uygulanmıştır ve açıklayıcı araştırma yöntemi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN KÖKEN TEORİLERİ

Devletin köken teorileri, devletin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan ve devletin ortaya çıkışının hangi şartlar altında gerçekleştiğini anlatmak amacıyla ileri sürülmüş fikirlerden oluşmaktadır.

Bu teoriler, devletin kaynağını ailede bulan aile teorisi, güç kullanımında bulan kuvvet ve mücadele teorisi, devleti canlı bir organizma olarak gören biyolojik teori, doğa durumundan yola çıkarak insanların iradeleri ve kendi rızaları ile bir sözleşme oluşturarak devleti kurduğunu savunan sosyal sözleşme teorisi ve devletin üretim ilişkilerinden doğduğunu iddia eden ekonomik teoridir (Gözler, 2013: 43).

1.1. AİLE TEORİSİ

Devletin kökenini aileye dayandıran bu teoriye göre ailenin zaman içerisinde büyüyüp genişlemesiyle ve kan bağına sahip ailelerin de birleşmeleri ile birlikte devlet ortaya çıkmıştır (Gözler, 2013: 44).

İlk olarak aile yapısının büyümesi ve genişlemesi sonucunda “*gens*” yani geniş aile, sülale olarak adlandırılan aileden daha büyük ve daha kapsamlı sosyal birliktelikler ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde genslerin de bir araya gelmeleri sonucunda daha geniş ve daha kapsamlı “*tribü*” yani boy, kabile, aşiret olarak adlandırılan sosyal birliktelikler ortaya çıkmıştır. Tribüler içerisinde gensler, genslerin içerisinde ise aileler varlıklarını devam ettirmektedirler. Tribüler, göçebe topluluklar içerisinde ihtiyaç duyulan koordineyi sağlayabilmişlerdir. Ancak zaman içerisinde toplumlar göçebe yaşama tarzından yerleşik yaşama tarzına geçtikleri zaman sosyal düzeni sağlama noktasında tribüler yeterli olmayı başaramamışlardır. İlerleyen zamanlarda ise komşu tribüler arasında yakınlaşmalar gerçekleşmiş ve daha sonra ise bu yakınlaşmalar birleşmelere dönüşmüştür. Bu birleşmenin sonucunda ise devlet olarak adlandırılan daha geniş ve daha kapsamlı sosyal bir teşkilat ortaya çıkmıştır (Gözler, 2009: 29-30).

Devletin köken teorilerinden olan aile teorisi, devletin sahip olduğu gücün niteliğini ataerkil aileye dayandırarak açıklamaktadır. Bu teorinin hareket noktası bir aile içerisindeki babanın aile üyeleri üzerinde sahip olduğu otoritedir. Ataerkil karakterdeki bir ailenin bütün üyeleri, babanın otoritesi altında ve onun iradesine bağlıdır. Ataerkil bir aile içerisinde ailenin babası her açıdan o ailenin reisi konumundadır. Aile yapısının zaman içerisinde çeşitli büyüme ve genişleme yollarından geçerek devlet hâline dönüşmesiyle aile reisi olan babanın gücü ve otoritesi zaman içerisinde kralın gücü ve otoritesi hâlini almıştır. Babanın aile içerisindeki otoritesi ne ise kralın da devlet içerisindeki otoritesi o olacaktır. Aile içerisinde babanın gücüne ve otoritesine nasıl itaat ediliyorsa kralın da gücüne ve otoritesine aynı şekilde itaat edilmektedir (Gözler, 2011: 385).

Bu teori Konfüçyüs, Aristoteles, Marcus Tullius Cicero, Marsilius Patavinus, Jean Bodin, Woodrow Wilson tarafından savunulmuştur.

1.1.1. Konfüçyüs

M.Ö. 551- M.Ö. 479 yılları arasında yaşayan Çinli düşünür Konfüçyüs devletin ortaya çıkışını aile teorisine dayandırmaktadır. Aile teorisinin ilk izlerini gördüğümüz Konfüçyüs, aile ile devlet arasında bir ilişki kurmuştur. Konfüçyüs'e göre aile toplumsal yapının bir parçası durumundadır. Ailenin başında yönetici konumunda olan, ailenin en yaşlı erkek üyesi yer almaktadır. Ailenin diğer üyeleri ise yönetici konumunda olan en yaşlı erkek üyenin emri altındadır. Devlet yapısı ise ailenin genişleyip büyümesidir. Aile, devletin küçük bir modeli iken devlet ise ailenin büyük bir modeli durumundadır (Eberhard, 1944: 268).

1.1.2. Aristoteles

Antik Yunan filozoflarından Aristoteles devletin kökenine dair düşüncelerini aile teorisine dayandırarak açıklamıştır. Aristoteles'e göre bir topluluk olan devletin ilk hareket noktası ailedir. Aile ise erkekler, kadınlar ve kölelerden oluşan üç unsurun bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Aile gündelik ihtiyaçlarını karşılayabilen bir yapıdır. Aileden sonra ise köy gelmektedir. Köy ise gündelik ihtiyaçlar haricindeki ihtiyaçların karşılanması amacıyla çok sayıda evin bir araya gelerek birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yapıya çocuklar ve çocukların çocukları da katıldıkça ve bunların evleri de eklendikçe bu yapı giderek büyüyüp gelişmektedir. Son topluluk ise köylerin bir araya gelerek oluşturdukları kentlerdir.

Bu şekilde süreç tamamlanmıştır. Bu noktadan hareketle devlet yapısı, aile ile başlayan ve aile yapısının büyüüp gelişmesi ile oluşan doğal bir yapıdır (Aristoteles, 2017: 23, 25-27).

Kentin (devlet) parçalarından biri ve devletin ilk hareket noktası olan ailenin bölümleri ise hür insanlar ve hür olmayan yani köle olarak nitelendirilen insanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmanın ardından aileyi, aile reisi ve köleler olmak üzere bir bölüme, karı-koca olmak üzere bir bölüme, babalar ve çocuklar olmak üzere bir başka bölüme ayırarak üç bölümlü bir sınıflandırma yapılabilir. Bu bölümler arasındaki ilişkiler ise yöneticilik, evlilik ilişkisi ve üretim ilişkisi bakımından bir karakter göstermektedir. Yöneticilik konusunda erkeğin yaptığı, aile içerisinde despotluk kavramı ile açıklanabilir. Evlilik ilişkisi için ve üretim ilişkisi açısından buna bir tanımlama yapılamasa bile, bu durum koca ve baba kavramları ile açıklanabilir (Aristoteles, 2017: 27-28). Aristoteles'e göre devletin ilk hareket noktası ailedir. Ailelerin büyüyerek genişleyerek bir araya gelmesi ile köyler ortaya çıkmıştır. Son aşamada ise köylerin bir araya gelerek gelişip büyümesi ve bir birlik oluşturması ile birlikte devletler ortaya çıkmıştır.

1.1.3. Marcus Tullius Cicero

Romalı filozof ve devlet adamı Marcus Tullius Cicero, doğanın bir eseri olarak gördüğü devletin kaynağını aile teorisine dayandırarak açıklamıştır. Cicero'ya göre insanlar her şeye sahip olsalar bile tek başlarına hayatlarını devam ettiremeyen hayatlarını devam ettirmek için diğer insanlar ile bir araya gelme ihtiyacı hisseden ve bir arada yaşayan bir türdür. İnsanların bir arada yaşamalarının sebebi zayıflık değildir. Bu doğal bir birlikteliktir. Cicero'ya göre aileler ilk olarak belli bir alanı yerleşim yeri olarak belirlemişler, belirledikleri o bölgelere yerleşmişlerdir. Sonrasında ise aileler büyümüşler ve yerleştikleri bölgelerde bir araya gelerek daha büyük yapılar oluşturmuşlardır. Yerleştikleri bölgelerin etraflarına çeşitli korunaklar inşa etmişlerdir. Çeşitli ibadethaneler ve ortak alanlar inşa ettikleri bu alanları kasaba ya da kent olarak adlandırmışlardır. Kasaba ya da kent içerisinde yaşayanlar ile birlikte oluşturulmuş bu birlikteliğin korunabilmesi ve sürdürülebilmesi için ise bir yargıya ihtiyaç duymuşlardır. Oluşturdukları yargıyı, kasaba ya da kentlerin oluşturulma amacına uygun olarak faaliyet göstermesi için düzenlemişlerdir. Bu oluşturulmuş yargının işleyebilmesi için, insanlar, yargının belli bir kişiye ya da

kişilere teslim edilmesine gerek duymuşlardır. Oluşturdukları bütün bu sistem bir kişinin kontrolüne geçtiği andan itibaren kontrolü elinde tutan kişiye kral ve kontrolü altındaki sisteme ise devlet denilmiştir. Eğer oluşturdukları bu sistemin kontrolü seçilmişlere geçmiş ise kontrolü elinde tutan kişilere aristokrat, kontrolü altındaki sisteme ise devlet denilmiştir. Oluşturulan bu sistemdeki bütün yönetim mekanizmaları halkın yönetimine bırakılmış ise bu bir halk sitesidir ve halkın yönettiği bu sistem ise devlettir (Cicero, 2014: 137-138).

Cicero'ya göre her şey ilk başta aile ile başlamış, daha sonra ise ailelerin bir araya gelerek daha büyük yapılar oluşturması ile devam etmiş ve bunun belli bir sistem hâline gelmesi ile beraber devlet yapısı meydana gelmiştir.

1.1.4. Marsilius Patavinus

On dördüncü yüzyıl hukukçularından Marsilius Patavinus devletin kökenine dair düşüncelerini aile teorisine dayandırarak açıklamıştır. Marsilius Patavinus'a göre toplumsal hayat, tarihî süreç içerisinde gelip geçici cinsel birlikteliklerden aileye evrilmiştir. Toplumsal hayatın aile aşamasından sonra ise aileler zaman içerisinde büyüyüp gelişerek yeni birliktelikler kurmuşlardır. Aynı yerleşim yerlerinde bir arada yaşamaya başlayarak köyleri ve kasabaları oluşturmuşlardır. Yakın coğrafyalarda köylerin ve küçük kasabaların sayısının artması ve bu köy ya da kasabaların, içlerinden bir köy ya da kasabanın yönetimi altına girmesi ile birlikte daha büyük bir toplumsal yaşama biçimi ortaya çıkmış ve devlet şeklini almıştır (Okandan, 1976: 31).

1.1.5. Jean Bodin

Fransız düşünür Jean Bodin devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini aile teorisine dayandırarak açıklamıştır. Jean Bodin'in yaptığı devlet tanımı, onun aile teorisini benimsediğini göstermektedir. Bodin'e göre devlet, çok sayıda ailenin ve bu ailelerin ortak mallarının hâkim bir kuvvet tarafından idare edilmesidir (Göze, 2013: 139). Bodin'e göre aile, özel mülkiyet hakkına sahip olan ve aile reisinin yetkisi altında teşkilatlanmış doğal bir bölümdür. Aynı zamanda bu bölümler devlet yapısını oluşturan ilk basamaklar konumundadır. Aile iyi organize edilmiş siyasî toplumun yani makro düzeydeki devletin mikro düzeydeki bir biçimidir. Aile iyi bir şekilde idare edildiği zaman, devletin gerçek bir kopyası durumundadır. Ailenin iyi ve doğru bir şekilde idare edilmesi, devletin idare edilmesinin hakiki bir biçimidir. İşte bu

sebeple devletin iyi bir şekilde organize edilmesi için ailelerin iyi bir şekilde organize edilmesi gerekmektedir. Devletin temeli konumunda bulunan aileler iyi bir şekilde organize edilmediği takdirde devletin herhangi bir değerinden bahsetmek de mümkün değildir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 20). Bodin devletin ortaya çıkışında insanların ele geçirme isteği sonucunda zor ve kuvvet uygulamasının önemli bir etmen olduğunu ancak devletin kökenini yalnızca kuvvet ve mücadeleye dayandırarak açıklamanın da yeterli ve doğru olmadığı düşüncesiyle hareket ederek aileyi devletin kaynağı konumuna oturtmaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 18, 20).

Bodin, devlet yetkesi ve aile reisinin yetkesi arasında da bir paralellik kurmakta ve devlet yetkesini, aile reisinin yetkesinden hareket ederek ifade etmeye çalışmaktadır. Bodin bu noktada devlet yapısını aile yapısına benzeterek aile reisinin sahip olduğu görev ve sorumluluklar ile devletin yöneticisi durumunda olan kralın sahip olduğu görev ve sorumluluklar arasında bir benzerlik olduğu sonucuna varmaktadır. Devletteki yönetsel ilişkiler, ailedeki yönetsel ilişkilerden daha büyük ve daha sistemli bir yapıda olmakla birlikte ailedeki yönetsel ilişkilerden ortaya çıkmıştır. Aile reisinin çocukları ya da eşi üzerindeki söz söyleme hakkı ile devletin hükmettiği halkı üzerindeki söz söyleme hakkı yapı itibarıyla aynı karakterde ve mutlakdır. Aile yapısı içerisinde aile reisinin yetkesini kabul eden ve ona uygun davranan, rıza gösteren çocuklar ile eş, daha büyük ölçekte bakıldığı zaman bir devletin halkı olarak devletin ya da devlet reisinin koyduğu kanunları da kabul edecek, bu kanunlara uygun davranacak ve rıza gösterecektir (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 20-21).

1.1.6. Woodrow Wilson

ABD'li hukukçu ve 28. ABD başkanı Woodrow Wilson devletin kökeni ile ilgili düşüncelerini aile teorisine dayandırarak açıklamıştır. Woodrow Wilson'a göre tarihte bildiğimiz en büyük ulusların kurduğu devletler ele alınıp incelendiği vakit, bu devletlerin ortaya çıkışı ve gelişiminde soydaşlık ilişkisi olduğu görülmektedir. En baştaki birlikler, bir kan bağı ilişkisine dayanmaktadır. Aslında aileler bir ilkel devlet görünümündedir. İlk devletler ise ailelerdir. Tarihî süreç içerisinde gelişerek bugünkü görünümüne ulaşan devlet, ailenin genişletilmiş bir şeklinden ibarettir. Devlet aslında büyük bir ailedir (Wilson, 2005: 32-33).

Wilson'a göre ataerkil aile, devletlerin ilk baştaki ana politik birimi olarak ele alınıp incelendiğinde bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. İlk başta baba, kral ya da rahip olarak ailesinin başında ve ailesini yöneten konumundadır. Ailenin babası hayatta olduğu müddetçe oğulları reşit olarak kabul edilmemektedir. Oğullar evlenip çocuk sahibi olsalar bile baba hayatta olduğu sürece babanın otoritesinden ayrı bir otorite olarak kabul edilmezler. Sahip oldukları her şey hatta hayatları bile babanın otoritesi altındadır. Aileler zaman içerisinde büyüyüp genişleyerek soy oluşturur. En başta gelen erkek bu soyun reisi konumunda ve soy ise baştaki erkeğin egemenliği ve otoritesi altındadır. Aslında birleşik bir aile olan soyun, birliğin ve beraberliğin sembolü olarak benimseyip kabul ettiği dinî törenler ve çeşitli töreleri vardır. Soyun lideri, bulunduğu konum nedeniyle en yüksek temsili gerçekleştirir. Soylar birleşerek kabileler oluşturur. Kabile reisi olma şartı ise hükümdarı olunacak kabile üyeleri ve de soyun kutsallığı vasıtasıyla belirlenir. Kabile reisi baş soydaş ya da hükümdar soydaştır. En son aşamada ise kabileler birleşerek antik devletleri ortaya çıkarırlar (Wilson, 2005: 35). Wilson, devletin oluşumunu aileyle başlatıp ailenin genişlemesiyle soyların ortaya çıktığını ifade etmiş ve soyların da bir araya gelerek kabileleri oluşturduğunu söylemiştir. Wilson, son aşamada ise kabilelerin bir araya gelerek ilk ilkel devletleri ortaya çıkarttığı sonucuna varmıştır.

1.2. KUVVET VE MÜCADELE TEORİSİ

Devletin köken teorilerinden kuvvet ve mücadele teorisine göre devlet, kuvvetliler ve zayıflar arasındaki mücadele ve kuvvet kullanımı sonucunda ortaya çıkmıştır. Devlet, kuvvetlilerin zayıflar üzerinde zor ve baskı ile kurdukları bir teşkilat demektir (Gözler, 2013: 45).

Devlet teşkilatı vasıtasıyla kuvvetliler, zayıfları her açıdan sömürmektedirler. Devletin kurulma sebebi de bu sömürü düzenini sağlayabilmektir (Gözler, 2009: 32). Bu teoriye göre devletin ortaya çıkışında kuvvetlilerin kendi çıkarlarını korumak amacı bulunmaktadır. Devletin ortaya çıkışının ilk zamanlarında kuvvet kullanımı önemli bir etkiye sahiptir. Kuvvet ve mücadele teorisi pek çok düşünür tarafından savunulmuş olmakla birlikte bu teorinin en önemli ve en etkili savunucusu Franz Oppenheimer'dir (Daver, 1968: 175; Düvenci, 2018: 108).

Kuvvet ve mücadele teorisinin düşünürlerinden Franz Oppenheimer bu teorisin ana hatlarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Devlet, oluşumu sırasında bütünüyle, varlığının ilk aşamalarında ise özünde ve neredeyse bütünüyle, zafer kazanmış bir insan grubunun yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini içten gelecek ayaklanmalarla dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurumdur. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yenilenler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden başka birşey değildir” (Oppenheimer, 1997: 43).

Kuvvet ve mücadele teorisi Thrasymakhos, Polybios, Lucius Annaeus Seneca, İbn-i Haldun, Niccolo Machiavelli, Marco Girolamo Vida, Jacques-Bénigne Bossuet, Charles Baron De Montesquieu, Léon Duguit ve Franz Oppenheimer tarafından savunulmuştur.

1.2.1. Thrasymakhos

Fikirlerine Platon’un “Devlet” isimli kitabında yer verilen Thrasymakhos, devletin kökeni ile ilgili fikirlerini kuvvet ve mücadele teorisine dayandırarak açıklamıştır. Thrasymakhos’a göre devlet yapısı, yönetim makamında yer alan kuvvetlilerin yasalar aracılığıyla kendi çıkarlarını korumak ve mümkün olduğu kadar da çıkarlarını geliştirmek maksadıyla kullandığı bir yapıdır. Thrasymakhos bu konu hakkındaki düşünceleri ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

"Doğruluk güçlünün işine gelendir. Her toplumda yönetim kimdeyse güçlü odur. Her yönetim, kanunlarını işine geldiği gibi koyar. Demokratlık demokratlığa uygun kanunlar, zorbalık zorbalığa uygun kanunlar, ötekiler de öyle. Bu kanunları koyarken kendi işine gelen şeylerin yönetilenler için de doğru olduğunu söylerler; kendi işlerine gelenden ayrılanları da kanuna doğruluğa aykırı diye cezalandırırlar. Doğruluk her yerde birdir: Yönetenin işine gelendir. Güç de yönetende olduğuna göre doğruluk güçlünün işine gelendir" (Platon, 2017: 17-18).

Devletin kurulma amacı kuvvetlilerin çıkarlarına hizmet etme amacını taşımaktadır. Bu amaç etrafında devlet, kuvvetliler tarafından kurulmuş ve güçsüzlere de dayatılarak kabul ettirilmiş bir mekanizmadır. Devleti kuran güçlüler, devlet mekanizması içinde yönetici konumunda olmakla birlikte yasaları yapan

otoritedir. Kuvvetliler yönetim mekanizmasını ellerinde tutmalarından ve kendi çıkarlarına uygun yasalar yapabilmelerinden dolayı devleti kurma amaçlarına uygun olarak kendi çıkarlarını koruyup güçlendirerek çıkarlarının sürekliliğini sağlamaya çalışırlar.

1.2.2. Polybios

M.Ö. 204 ile M.Ö. 120 tarihleri arasında yaşayan Yunan tarihçi ve düşünür Polybios devletin ortaya çıkışını, devletin köken teorilerinden kuvvet ve mücadele teorisi çerçevesinden açıklamıştır. Polybios ilk anayasanın nasıl yapıldığı sorusuna cevap ararken toplumsal yapının nasıl ortaya çıktığına ve sonrasında ise devletin nasıl doğduğuna ilişkin görüş belirtmiştir. İlk anayasanın nasıl ortaya çıktığını anlatmak için bir varsayımdan yola çıkar. Polybios; sel, kuraklık, çeşitli hastalıklar ve felaketler gibi insanlık tarihini etkileyen olaylar sonucunda dünya üzerinde çok az sayıda insanın hayatta kaldığını varsayar. Bu az sayıda insanın dünya üzerinde hayatta kaldıktan sonra ise hayvanlar gibi sürü hâlinde dolaştığını düşünür. Ancak ilerleyen zamanlarda çeşitli zayıflıklardan kurtulmak için ve kendi kendilerine yetememelerinden dolayı bir araya gelerek toplumsal yapıyı ortaya çıkarırlar. Toplumsal yapı bu şekilde kurulduktan sonra ona göre devletin doğuşu da şu şekilde gerçekleşmiştir:

"Yine tıpkı hayvanlarda olduğu gibi bir insan sürüsünün de yürekçe daha zengin ve bedence daha güçlü olanlar tarafından yönetilmesi, güdülmesi beklenir. Öküz, keçi, horoz gibi akıl yürütme yetisine sahip olmayan hayvanlarda da görüleceği gibi önderlik en güçlü olandadır ve doğanın gerçek öğretisi budur" (Şenel, 2017: 209).

Polybios bu ifadelerinde devletin doğuşunu kuvvet ve mücadeleye dayandırarak açıklamaktadır fakat bu durum sadece devletin doğuşu esnasında geçerlidir. Kaba kuvvet yerini daha sonra aklın gücüne bırakacaktır. Toplumda en güçlü olan ise toplumun başına geçecek ve yönetici olacaktır (Şenel, 2017: 209).

1.2.3. Lucius Annaeus Seneca

M.Ö. 4 ile M.S. 65 tarihleri arasında yaşayan Romalı düşünür ve devlet adamı Lucius Annaeus Seneca devletin ortaya çıkışını kuvvet ve mücadele teorisi ile açıklamıştır. Lucius Annaeus Seneca, devlet daha ortada yok iken yani doğa

durumunda insanların oldukça mutlu bir hayat yaşadıklarını ayrıca mülkiyet kavramından da haberdar olmadıklarını söyler. Hatta öyle ki insanlar, hayatlarını düzenleyecek kanunlara ve bu kanunlar içinse emir verecek herhangi bir kişiye de ihtiyaç duymamışlardır. Kısacası devlet aygıtına herhangi bir ihtiyaçları yoktur. Sadece kendi içlerindeki en zekilerinin verdiği fikirlere yine kendi istekleriyle uymuşlardır. Hatta bu doğa durumundaki olumlu iklimden kötülük bilmezlikten dolayı da bu zeki insanlar bu durumu kendi faydaları için suistimal etmemişlerdir. Fakat mülkiyet kavramı ile tanıştıklarında insanlar, bireysel mülkiyetler edinmeye başlamış ve bu olumlu iklim tam tersine dönmeye başlamıştır, eski huzurlu ve mutlu aynı zamanda da eşit oldukları bu dönem artık geride kalmıştır. Toplumda bazı zanaatların gelişmesi ve belli tip niteliğe ulaşması ile birlikte insanlarda lüks yaşama arzusu ortaya çıkmış ve bundan dolayı da insanlarda bir ahlakî anlamda yozlaşma görülmeye başlanmıştır. Ahlakî çöküntü ile birlikte insanlar, kudret sahibi olma ve başkalarını zorla ve şiddet yoluyla kontrol altına alma istekleriyle toplumsal hayatın uyum içerisinde sürdüğü bir süreci baltalamış, insanların hayatlarının mutlu, huzurlu ve eşitlik içerisinde devam edebilmesini imkânsız kılmıştır. Bu nedenle insanların birbirlerine karşı bu zalimce tutumlarını engelleyebilmek için bir politik düzene ve çeşitli yasalara ihtiyaç duyulmuştur. Böylelikle devlet aygıtı ortaya çıkmıştır (Şenel, 2017: 218-219). Devletin doğuşuna neden olan en önemli etmenler arasında toplum içerisinde ortaya çıkıp gelişim gösteren baskı ve şiddet kullanma hissi bulunmaktadır.

1.2.4. İbn-i Haldun

1332 ile 1406 tarihleri arasında yaşayan ve önemli İslam düşünürlerinden biri olan İbn-i Haldun devletin ortaya çıkışı ile ilgili fikirlerini devletin köken teorilerinden kuvvet ve mücadele teorisi ile birlikte açıklamıştır. İbn-i Haldun toplumda bir buyurucuya olan ihtiyacı şu şekilde açıklamıştır:

“Devlet, insanoğlu için doğal bir yükselme aşamasıdır çünkü belirtmiştik ki insanların hayatları ve varlıklarını sürdürmeleri ancak yiyecek ve öteki zorunlu ihtiyaçlarını elde edebilmeleri için bir arada yaşamaları ve yardımlaşmaları ile mümkündür. Bir araya geldiklerinde ise beliren zorunluluk, onları birbirleriyle iş yapmaya ilişki kurmaya ihtiyaçları birlikte karşılamaya zorlar. Ve her birini, elini uzatıp arkadaşındakini alarak ihtiyaçlarını karşılamaya iter. İnsanoğlunun doğal yapısındaki haksızlık, hayvansılıktan

ötürü kiminin kimine düşmanlığı gibi ... Kendisine haksızlık ve düşmanlık yönelen kimse, öfkesine ve saldırma dürtüsüne uyarak ve bu konuda insana özgü gücün duygunun sürüklemesine göre ona karşılık verir. Bu yüzden de öldürmeye yol açabilecek kavgalar meydana gelir. Bu da kargaşaya kan dökmeye kişileri yok etmeye götürür. Buysa insan türünün kesilmesi sonucunu doğurur. Oysa o tür, Tanrı'nın özellikle korumak istediklerindendir. Ne var ki bu koruma işi, insanların kalıcılıkları bir egemen olmaksızın başsız kalarak mümkün değildir, insanları birbirine karşı koruyacak bir egemen baş olmadan... Bundan dolayı insanlar bir buyurucuya kaçınılmaz bir biçimde gerek duymuşlardır. Söz konusu buyurucu, onların üzerinde egemen olan baştır.

Bu egemen, insanoğlunun doğal yapısının gereğine uygun olarak ezici ve 'hükmedici' hükümdardır" (Haldun, 2017: 47).

İbn-i Haldun devletin sadece güçlü olarak ve ötekilere galip gelerek kurulabileceğini belirtir. Ama güçlü olmak ve de galibiyet için insanların bir taraf seçmesi ve seçtiği tarafta da tarafgir davranması, kararlılıkla savunacakları bir düşüncenin etrafında toplanmaları gerekmektedir. Tabii bunların yanında kalpleri kaynaştırmak fikri de İbn-i Haldun için önemlidir ve İbn-i Haldun'a göre güçlü olmak sadece çok fazla sayıda insanın bir araya gelmesi ile değil aynı zamanda bu insanların birbirleriyle iyi geçinmelerine de bağlıdır (Haldun, 2016: 7).

İbn-i Haldun'a göre toplumlar ikiye ayrılmaktadır. Göçebe toplumlar ve yerleşik toplumlar olarak yapılan bu ayrımın kabileler arası savaşlar gerçekleşmekle beraber aynı zamanda kabileler arası etkileşim ile gerçekleşen karışmalar ile birlikte nüfus artışı gerçekleşmektedir. Toplumların büyümesi ve gelişmesi ile birlikte devlet aygıtı gerekli hâle gelmektedir (Aktan, 2003: 7). Devlet böyle bir ihtiyacın giderilmesi amacıyla yönelik olarak kuvvet kullanma ve mücadele sonucunda ortaya çıkmıştır.

1.2.5. Niccolo Machiavelli

Niccolo Machiavelli devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini insan doğasının kötülüğünden ve bencilliğinden yola çıkarak kuvvet ve mücadele teorisine dayandırmıştır. Niccolo Machiavelli insan doğasının kötülüğünü ve bencilliğini şu şekilde açıklamaktadır:

"İnsanlar genellikle nankör, kaypak, ikiyüzlü, tehlikeler karşısında ürkek ve kazanç düşkünlü yaratıklardır (...) ancak zorunlu oldukları zaman iyi davranırlar. Fakat yakalanmadan kötülük yapmak seçeneğine ve hürriyetine sahip oldukları an, her yere kargaşa ile düzensizliği götürmekten kesinlikle geri kalmazlar (...) İnsanlar, iyiliğe öykünmektense kötülüğü izlemeye daha eğilimlidirler" (Ağaoğulları vd, 2016: 327).

İnsanlar doğası gereği bencil varlıklardır. İnsanların iyiliğinden söz edilemez ve insanlar kötüdürler (Şenel, 2017: 332). Machiavelli'e göre insan doğasının kötülüğü ve bencilliği bir iktidarın varlığını zorunlu kılmaktadır. Çünkü insanlar doğal hâllerinde kötüdürler ve insanları sınırlayan bir güç olmadığı müddetçe insanlar birbirlerine kötülük yapmaktan da geri durmayacaklardır (Aydın, 2004: 143).

Machieavelli'e göre insanlar eski zamanlarda sayıca az oldukları dönemlerde birbirlerinden kopuk ve dağınık bir şekilde hayatlarını sürdürüyorlardı. Böylesi bir yaşama tarzında bir toplumun ya da devletin varlığından da söz edilemez. Şehirlerin (devletlerin) başlangıcı güvenlik problemi ile yakından ilgilidir. Şehirlerin inşa edilmesi, dağınık hâlde yaşayan insanların kendi güvenliklerini sağlayamadıkları andan itibaren ortaya çıkmıştır. Çünkü her biri birbirinden kopuk ve dağınık bir şekilde yaşayan insanların dışarıdan gelen saldırıları önleyebilmesi ve bu saldırılara karşı koyabilmesi mümkün değildir. İnsanların bu tip saldırılar karşısında saldırı gerçekleştiği anda bir araya gelip bir ortak savunma yapması da mümkün değildir. Bu tip saldırılar gerçekleştiği anda yapabilecekleri tek şey, saldırganlara karşı açık hedef olmamak için yaşadıkları yerleri bırakıp kaçmaları olacaktır. İnsanlar güvenliklerini sağlayabilmek ve bu tip dışarıdan gelen veya gelebilecek saldırılara karşı koyabilmek için kendi istekleri ile ya da aralarındaki daha güçlü ve baskın bir kişinin otoritesi ve baskısı ile o baskı ve otorite sahibi kişinin altında birleşmişlerdir. Bunun hemen ardından ise yaşamak için ve savunmak için daha güvenli bir coğrafyaya birlikte yerleşmişlerdir (Machiavelli, 2017: 24). İnsanların toplum hayatı içerisinde kendilerini koruyabilmek ve güvenliklerini temin edebilmek için kendi istekleri doğrultusunda ya da zorla içlerindeki en güçlü kişinin otoritesi altında birleşmeleri ile devletler ortaya çıkmıştır (Şenel, 2017: 337).

1.2.6. Marco Girolamo Vida

İtalyan düşünür Marco Girolamo Vida, devletin ortaya çıkışını kuvvet ve mücadele teorisine göre açıklamıştır. Marco Girolamo Vida'ya göre insanların devletsiz-devlet öncesindeki özgür ve barışçıl yaşantılarından vazgeçmiş olmaları için zorbalığa maruz kalmış olmaları gerekir yani devletin kuruluşu zorbalık ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle hiçbir devlet meşru bir kökene sahip değildir. Hepsinin temelinde kuvvet vardır. Ortaya çıkış ve başlangıç dönemlerinde zorbalık olan bir mekanizmayı meşru temellere dayandırmak mümkün değildir (Mosca, 1963: 117).

1.2.7. Jacques-Bénigne Bossuet

Fransız din adamı Jacques-Bénigne Bossuet, devletin ortaya çıkışı hakkındaki düşüncelerini “Kutsal Kitaba Göre Politika” isimli kitabında kuvvet ve mücadele teorisi ile açıklamıştır. Doğa durumunu bir karmaşa ve kaos hâli olarak açıklayan Jacques-Bénigne Bossuet'e göre bu dönemde insanın can güvenliğinden eser yoktur. İnsanların herhangi bir güvencesi yoktur ve insanların herhangi bir hakkından da söz edilemez. İnsanlar sadece karmaşa ve kaos içinde bir sürü hâlinde yaşarlar. İnsanlar işte bu sayılan durumlardan kurtulmak amacıyla ve aynı zamanda güvenliklerini tesis etmek için bir araya gelerek yani teşkilatlanarak içlerinden bir kişiyi kendilerini yönetmesi için seçmiş ve yönetimi, devlet aygıtı adı altında o kişiye ve onun soyuna devretmeye karar vermişlerdir ancak yönetimin böylesine bir devri mücadele ile birlikte gerçekleşmiştir. Yıllar içinde de bu durum topluma yerleşmiştir. Devlet yapısının ortaya çıkışı Bossuet'e göre böyle gerçekleşmiştir (Mosca, 1963: 164; Okandan, 1976: 41).

1.2.8. Charles Baron De Montesquieu

On sekizinci yüzyılda yaşamış olan Fransız düşünür Charles Baron De Montesquieu devletin kökeni ile ilgili fikirlerini kuvvet ve mücadele teorisi ile açıklamıştır. Charles Baron De Montesquieu'ya göre insanlar toplum hayatının öncesindeki dönemlerde sadece kendi varlıklarını devam ettirme amacı etrafında hareket ederler. Ancak bunu yaparken de içerisinde her şeyden önce hissettiği duygu ise zayıflık duygusudur. Bu da korku hisseden ve her şeyden korkan insan manasına gelir (Tunçay, 2014: 336).

İnsanların zayıflık hissini kaybetmesi ise bir araya gelmeleri ve toplum oluşturmaları ile gerçekleşir. Bununla birlikte eşitlik hâli yerini giderek savaş ve mücadele hâline bırakır. Toplum hâlinde yaşadıklarında güçlerinin farkına varan insanlar ise diğer toplumlar üzerinde bu güçlerini kullanma girişimlerinde bulunmaya başlarlar. Ayrıca toplum içerisinde de kişiler bir birey olarak kendi güçlerini de fark ettiklerinden toplumsal hayattan kaynaklanan faydaları da kendi lehine kullanma girişimlerinde bulunurlar. Ancak bu kişilerin toplumda birden fazla olduğu düşünülürse bu kişiler arasında da bir mücadeleye kapı aralar ve toplum içinde de kişilerin mücadelesi ve savaşına tanık olunur. Bu da yasaları gerekli kılar. İşte toplumlar ve bireyler arasındaki bu savaş hâlini ortadan kaldırarak hem kişiler hem de toplumlar bazında ilişkileri düzenleyebilme adına devlet aygıtı ortaya çıkmıştır, bu ihtiyacın giderilmesi amaçlanmıştır (Tunçay, 2014: 337). Çıkarlar adına girişilmiş olan mücadele ve birbirine baskı uygulama, sindirme faaliyetleri devletin doğuşunda temel etkindir de denilebilir.

1.2.9. Léon Duguit

Yirminci yüzyılda yaşamış olan Fransız kamu hukukçusu Léon Duguit devletin kökeni ile ilgili fikirlerini kuvvet ve mücadele teorisine göre konumlandırmıştır. Léon Duguit'e göre devlet sosyal bir olay olma niteliği göstermekle birlikte devletin teşkilatlanması güç esası çevresinde gerçekleşmiştir. Toplum hayatı içerisindeki kişilerden bazıları diğerlerine göre üstünlük elde etmişlerdir. Bu üstünlük elde etme durumu güç ile nüfuzlu olma yolu ile veya ekonomik anlamda güçlü olma ile birlikte gerçekleşmiştir. Elde edilen bu üstünlük sayesinde toplum içerisinde gücü elinde bulunduranlar, zayıf olanlar üzerinde otorite kurarak kurdukları otoritelerini de devam ettirme amacına yönelmişlerdir. Devletin doğuşundaki hareket noktası ise toplum içerisindeki güçlülerin güçlerini kullanmaları ile zayıf olanlara kendi irade ve isteklerini zor yolu ile dayatmalarıdır (Okandan, 1976: 45). Aynı zamanda güçlülerin kendi istek ve iradelerini zayıflara dayatmaları ve bunda başarılı olmaları toplumsal hayatın içinde yöneten ve yönetilen ayrımına dayalı politik bir farklılaşmanın ortaya çıkmasına da neden olmuştur (Düvenci, 2018: 111).

Fransız hukukçuya göre devletin ortaya çıkışı da toplum hayatı içindeki yöneten ve yönetilen tarzındaki politik farklılaşmanın ortaya çıkışı ile birlikte başlamıştır. Politik farklılaşma süreci ise kademe kademe ve bir süreç içerisinde

toplum hayatına yerleşmiştir. Devletin ortaya çıkışı toplum içerisinde gerçekleşen politik farklılaşma ile birlikte güçlülerin zayıflar üzerinde tesis ettikleri otoritelerinin sonucunda gerçekleşmiştir (Duguit, 1954: 71).

1.2.10. Franz Oppenheimer

Alman sosyolog Franz Oppenheimer devletin kökeni ile ilgili fikirlerini devletin köken teorilerinden kuvvet ve mücadele teorisine göre açıklamıştır. Franz Oppenheimer'e göre hem geçmişteki devletler hem de günümüzdeki devletler bir sınıf devleti niteliği taşımaktadır. Devletin sınıf devleti olma özelliği devletin en önemli yanını oluşturmakla birlikte devletin doğuşu ancak bu önemli yandan hareket ederek açıklanabilir (Oppenheimer, 1997: 34).

Oppenheimer, sınıfsal bakış açılarına göre kurulmuş sınıf kuramlarını açıklayarak devletin ne olduğunu açıklamadan önce devletin ne olmadığını göstermeye çalışmıştır. Oppenheimer' göre daha önceden yapılmış tanımlamalar yanlıştır ve bunu şu şekilde ifade eder:

“Devlet ne Platon’un dediği gibi ‘birlikte yaşama zorunluluğu’ndan doğmuştur ne de Aristoteles’in buna karşı ileri sürdüğü gibi ‘doğal bir oluşum’dur. Ancillon’un ileri sürdüğü, devletin ‘dille aynı kökenden kaynaklandığı’ görüşü ise kesinlikle doğru değildir. Ancillon’a göre ‘diller nasıl insanların duygu ve düşüncelerini paylaşma gereksinimlerinden ve bu yoldaki yeteneklerinden doğmuş iseler devletler de işte böyle ihtiyaçtan ve toplumsallık güdüsünden doğmuşlardır.’ Devlet, Bodin’in dediği gibi ‘birçok ailenin ve onların ortaklaşa sahip oldukları şeylerin egemen güç tarafından hukuksal yönetimi’ de değildir. Devlet, Hobbes’un ve birçok ardıllarının ileri sürdüğü gibi ‘herkesin herkese karşı savaşı’nı sona erdirmek için ortaya çıkmadığı gibi Rousseau, Grotius, Spinoza ve Locke’un herkesi inandırmaya çalıştıkları biçimde bir ‘toplum sözleşmesi’ ürünü de sayılamaz. Devlet belki Fichte’nin iddia ettiği gibi ‘ulus içindeki ‘saf insanca olanın’ sonsuza dek gelişmesi yüce amacının bir aracı’dır ama kesinlikle böyle bir amaç için doğmadığı gibi varlığını da böyle bir amaç yolunda sürdürmez. Devlet ne Schelling’in dediği gibi ‘mutlak olan’dır ne de Hegel’in parlak ve açık biçimde belirttiği gibi ‘ahlaki idenin gerçekleşmesi, besbelli ve kendisi için belirgin olan, kendini düşünen, bilen ve bildiğini gerçekleştiren tözel irade olarak ahlaksal tin’dir. Stahl’ın devleti ‘insan topluluğunun ahlaki imparatorluğu’ ve ‘derinlemesine

bakılınca tanrısal bir kurum' olarak tanımlayan düşüncelerine de katılamayacağız. Ne de 'ortada bir hukuk toplumu yoksa devlet de yoktur' diyen Marcus Tilius Cicero'ya ve 'devletin oluşumunu bir tür hukukî ürün, hukukî üretimin en üst biçimi' olarak tanımlayan von Savigny'ye katılacağız. Bluntschli de benzer bir biçimde devleti 'halkın kişiliği' olarak görür ve böylece toplumu, devleti ya da bunların herhangi bir bileşimini 'üst organizma' olarak kabul eden kuramcıların başını çekmiş olur. Bu görüş en azından devletin ara halkalar olan kandaş örgüt, klan ve kabile aracılığıyla aileden doğduğunu ileri süren Sir Henry Maine'in savı kadar dayanaktan yoksundur. Devlet, hukukçu Jellinek'in sandığı gibi bir 'korporatif birlik' de değildir. 'Sonunda kuvvet kullanmayı tekellerine geçirerek gelişen ve siyasî erk tarafından yapılan yağmaları başlatan belli başlı krallıkların ortaya çıktığı görülebilecektir' diyen yaşlı Böhmer gerçeğe yaklaşmıştır ama devleti halkın efendisi durumuna gelmiş bir haydut çetesinin kurduğu birşey olarak gören Carey, yanlış yolda yürümektedir. Bu tür açıklamaların bazılarında az çok gerçek payı bulunmakla birlikte hiçbirisi gerçeği tam olarak kapsamamakta çoğunluğu ise bütünüyle yanlış yansıtmaktadır" (Oppenheimer, 1997: 34-36).

Oppenheimer, devlet kavramının geçmişini incelerken kelimenin kökeninin Rönesans dönemi İtalya'sından geldiğini belirtir. İdareyi zorla ele geçiren prens ve mahiyetini belirtmek için kullanılan bir kavram olduğunu iddia eder. Tam da bu yüzden "Devlet benim" diyen XIV. Louis'in haklı olduğunu da ekler. Devletin doğuşunu ise zafer kazanmış toplum anlatısıyla betimler. Zafer kazanmış olan insan topluluğu, kaybedenler üzerindeki otorite ve hâkimiyetini sistemli hâle getirmek ve haricî ve dâhilî tehlikelere karşı korunmak amacıyla yönetimi altına aldıkları halka baskı ve zor yoluyla devlet kurumunu kabul ettirir. Temel amaç ise kaybedenlerin ekonomik olarak sömürülmesidir ve tarihte kurulan ilk devlet de bu şekilde kurulmuştur (Oppenheimer, 1997: 43).

1.3. BİYOLOJİK TEORİ

Organizmacı teori olarak da ifade edilen biyolojik teoriye göre devlet, canlı bir organizma gibidir. Devlet yapısı da doğal ve biyolojik kanunların esaslarına göre işlemektedir. Yine devlet yapısı, diğer yaşayan varlıklarda olduğu gibi kendiliğinden ortaya çıkmış, zaman içerisinde büyüyerek gelişmiş, zamanı geldiğinde ise hayatını kaybetmiştir. Devlet organik karakterde bir birlik ve doğanın bir eseridir. Biyolojik

teoriye göre devlet zamanla insan doğasının büyüyüp gelişmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır (Gözler, 2009: 31).

İnsan ve devlet yapısı arasında benzerlik ve paralellik kuran bu teoriye göre bu yapılar doğal ve biyolojik kurallar açısından aynı tarzda bir organik gelişme göstermiştir. İnsanın dünyaya gelişi ile toplumun oluşması arasında benzerlik, hatta konu ile ilgili fikir belirtmiş bazı düşünürlere göre ayniyet bulunmaktadır. İnsanlarda olduğu gibi devletlerde de varlık ve devamlılık amacına uygun olarak bazı uzuvlar vardır. Devletler de insanlar gibi birçok organın bir araya gelmesi ile birlikte bir varlık kazanmış ve bu bir araya gelme sayesinde canlılık fonksiyonunu elde etmiştir (Şahin, 2016: 14).

Biyolojik teoriye göre insan beslenmesi ile devletin üretim işlevleri arasında insan bedeninde biriken yağ ile devlette sermaye birikimi arasında insan bedenindeki damarlar ve bu damarlarda dolaşan kan ile ülkede dolaşımda olan mal ve ürünler arasında benzerlik ilişkisi bulunmaktadır. Bu teori açısından insan bedeni ile devlet yapısı arasında birçok benzetme yapılabilir. Yapılabilecek benzetmelerden biri de insan beyni ile devletlerin hükümetleri arasında kurulacak bir benzerlik ilişkisidir (Özçelik, 1961: 33).

Biyolojik teori Platon, Johann Kaspar Bluntschli, Herbert Spencer, Victor Alfred Espinas, René Worms tarafından savunulmuştur.

1.3.1. Platon

Antik Yunan filozoflarından Platon (Eflatun), devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini biyolojik teoriye dayandırarak açıklamış ve biyolojik teoriyi savunmuştur. Platon, "Devlet" adlı eserinde düzenli yapıdaki bir toplumun doğuşunu anlatmıştır. Platon'a göre toplumu oluşturan temel sebep insanın yalnız başına kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olup kendi ihtiyaçlarını karşılamak için başka insanlara ihtiyaç duymasıdır. Bir insan ihtiyaç duyduğu ancak kendisinde olmayan birşey için başka bir insana başvurur. Diğer başka bir ihtiyacı için de başka bir insana başvurur. İşte insanların ihtiyaç duyduğu ancak kendisinde olmayan bu eksiklikler insanların bir araya gelmesine sebep olur. İnsanlar toplum düzeni denilen böyle bir yapıda birbirleriyle yardımlaşarak yaşarlar (Platon, 2017: 54-55).

İnsanların ihtiyaç duydukları en önemli ve en gerekli ilk şey gıdadır. İkincisi ise kalabilecekleri bir ev ve üçüncüsü ise kıyafettir. Toplumsal yapı bütün bu ihtiyaçları karşılayabilmek için bir görev bölümüne ihtiyaç duymaktadır. Toplum içerisindeki insanların kimisi çiftçi kimisi duvar ustası kimisi ise dokumacı olarak çalışacaktır. Toplumsal yapı için en azından dört ya da beş kişinin bir arada yaşaması gerekmektedir. Buna en küçük toplum adını verebiliriz. Bunlardan her birisi kendi mesleki sanatını, diğerlerinin hizmetine sunmalıdır (Platon, 2017: 55).

İnsanlar yaratılışları gereği birbirlerinden farklı özellikler ve yetkinlikler göstermektedirler. Bu sebeple insanların yetkin oldukları işler de birbirinden farklıdır. İnsanlar farklı işlerle uğraşmak yerine yetkin olduğu ve elinden gelen en iyi işi yapmalıdır. Bu sayede yapılan iş hem gelişecektir hem de daha basit bir şekilde yapılacaktır ve daha güzel sonuçlar ortaya çıkacaktır (Platon, 2017: 56).

Toplumda insanların farklılaşan istekleri sonucunda dört ya da beş kişiden oluşan toplumda daha fazla insan yer alacaktır. Böylece farklı mesleklerdeki insanlar da toplumsal yapının içerisine katılarak küçük toplumu büyüteceklerdir. Ancak bu toplumsal yapı içerisinde insanlar yine de kendi ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayacaklar ve karşılayamadıkları ihtiyaçlarını, başka şehirlerden karşılamak zorunda kalacaklardır. Burada araçlar devreye girmektedir. Bu araçlar başka şehirlerden ihtiyaçları alırken o şehirlerin ihtiyaçlarını karşılayacak malları da yanlarında götüreceklerdir. Dolayısıyla toplum yalnızca kendi ihtiyaçlarını üretmekle yetinmeyecek aynı zamanda diğer şehirler ile alışverişi sağlamaya yetecek kadar çok ve çeşitli mal üretmek zorunda kalacaktır. Bu durumda toplumsal yapıdaki çiftçi ve işçi sayısı da gerekli olan çoklukta ve çeşitlilikte malı üretmek amacıyla artacaktır. Eğer bu alışveriş deniz yolu vasıtasıyla gerçekleşecekse toplumsal yapının içerisine denizciler de katılacaktır. Toplumsal yapıda içerisindeki farklı işlerle uğraşan insanlar alışveriş vasıtasıyla emeklerini ve ürünlerini paylaşacaktır. Bunun sonucunda ise para ortaya çıkacaktır. Çiftçilerin ve işçilerin ürettikleri ürünleri pazar alanlarında satması için satıcılar da topluma katılacaktır. İşte böyle bir yapıya toplum adını verebiliriz (Platon, 2017: 56-58).

Toplumun bu aşamasında toplum, iş bölümüne dayalı bir toplum olma özelliği göstermektedir. Toplumsal yapı içerisindeki insanlar hayatlarını devam ettirebilmek için ihtiyaç duydukları ürünleri, kendi aralarında bir iş bölümü yaparak ve değiş

tokuş yaparak karşılamaktadırlar. Ancak buradaki iş bölümü emir verme ya da bir otorite sonucunda gerçekleşmemektedir. Toplumsal yapının bu aşamasında toplum içerisinde hak, görev ve otorite gibi kavramların yerleşmemesi sebebiyle devletin henüz kurulmadığı görülmektedir (Ruhi, 2005: 245).

Siyasî toplum denilen devletin kurulması için toplumsal yapının bolluğa ulaşmış olması gerekmektedir. Toplumdaki insanlar hayatlarını devam ettirmek için gerekli olan ihtiyaçlarından daha fazlasını istemeye ve elde etmeye başladıklarında insan isteklerini karşılamak amacıyla topluma yeni meslek sahipleri de dâhil olacaktır. İnsan isteklerini karşılamak için mevcut imkanlar yetmemeye başladığında insanlar komşularının topraklarını ele geçirmek için uğraşacaklar ve eğer ki komşuları da onlar gibi zorunlu ihtiyaçlarından daha fazla mal mülk edinme hırsına sahipseler, onlar da komşularının topraklarını ele geçirmek için uğraşacaklardır. Bu vasıta ile savaş ortaya çıkacaktır. Savaş insanların ihtiyaçlarından daha fazlasını istemeleri ve elde etme hırsından doğacaktır. Bu aşamada toplum iyice büyümüştür. İşte bu noktada toplumun varlığını korumak ve yeni toprakları ele geçirmek amacıyla bir orduya ihtiyaç duyulacak ve ordu kurulacaktır (Platon, 2017: 59-61).

Toplumsal yapı içerisinde çiftçiler, işçiler ve tüccarlar toplumsal ihtiyaçları üretmeye çalışırken askerler ise toplumu korumaya çalışacaklardır. Ancak bütün bu organizasyonu idare edebilecek ve yönlendirebilecek kişilere de ihtiyaç duyulacaktır. Bu görevi ise yöneticiler yerine getirecektir. İşte bu aşamada devlet kurulmuştur. Devlet ilk toplumsal yapının görülmesiyle ortaya çıkmış bir kurum değildir. İlk toplumsal yapı iş bölümüne dayalı ve karşılıklı olarak toplum içerisindeki insanların değiş tokuş yoluyla karşılıklı olarak yardımlaşmalarına dayalıdır. Devlet ise toplum içerisindeki insanların hayatlarını devam ettirmek için ihtiyaç duyduklarından daha fazlasını elde etme isteği ve çabaları sebebiyle değişen toplumsal yapı sonrasında ortaya çıkmıştır (Ruhi, 2005: 246).

Platon'a göre *"toplum bir tek insandan daha büyük birşeydir"* (Platon, 2017: 54). Platon bu ifadesi ile birlikte insan ile toplumsal yapı arasında bir benzerlik olduğunu göstererek insan ve toplum arasında paralellik kurmaya çalışmaktadır.

Platon'a göre *"toplumdaki yönetenler, savaşanlar ve para kazananlar gibi içimizde de üç bölüm vardır."* Ve ona göre bu bölümlerden biri insanın düşünen, akıl yürüten, çeşitli hesaplar yapan akıl yanıdır. İnsanın akıl yanı olarak tarif ettiği bu

bölüm toplumsal yapı içerisinde yönetici sınıf ile paralel özellikler göstermektedir. İnsan aklı insanın bütün bedenini ve eylemlerini yönettiği gibi yönetici sınıf, toplumun her anını ve diğer bölümleri yönetmektedir. İnsanın içindeki bölümlerden bir diğeri ise düşünmekten ziyade sadece isteyen yandır. Bu tarif aslında insanın içgüdülerini kastetmektedir. Bu ise canlı bir organizma niteliği gösteren toplumsal yapıda üreten sınıfa yani işçiler sınıfına denk düşmektedir. Platon'a göre insanın içindeki bir diğ bölüm ise kahramanlık, cesurluk olarak adlandırabileceğimiz kızgınlık duygusudur. İnsanın içindeki bu yan ise toplumsal yapı içerisindeki koruyuculuk bölümünü oluşturan askerlerdir (Ruhi, 2005: 251-252).

Platon'a göre canlı bir organizma olan insan ile toplumsal yapı işleyiş esaslarına göre büyük bir benzerlik oluşturmakta olup bir paralellik göstermektedir. Devlet çeşitli organlardan oluşan canlı bir organizma hâlinde işleyişine devam eden bir yapıdır.

1.3.2. Johann Kaspar Bluntschli

On dokuzuncu yüzyıl hukukçularından Johann Kaspar Bluntschli devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini biyolojik teoriye dayandırarak açıklamıştır. Johann Kaspar Bluntschli'ye göre devlet, cansız bir mekanizma değildir. Yaşayan bir organizma olan devlet, organik bir mekanizmadır. Birbirleri ile iç içe geçmiş, kaynaşmış bir bütün olmuş insanlardan oluşan devlet, belirli bir kara parçası üzerinde yaşayan ve bütün oluşturan bir mekanizmadır. Devlet, bir ulusun bir coğrafya üzerinde politik olarak organize olmuş ve faaliyet gösteren hâlidir. Devlet onu oluşturanlardan ayrı kendine özgü bir yapıya ve düzene sahiptir. Devletin üç bölümü vardır. İlk olarak devlet bir beden ve bu bedeni canlı tutan bir ruha sahiptir. Devletin birşeyi yapıp yapmamaya karar verme yetisi ve çeşitli şekillerde faaliyet gösteren farklı organları bulunmaktadır. Bu organların her biri bir merkeze bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedirler. İkinci olarak devletler meydana gelişleri itibariyle çeşitli şekillerde faaliyet gösteren farklı organlar arasındaki bir düzeni ve uyumu ifade etmektedir. Son olarak insan hayatından farklı olarak yüzyıllarca sürebilecek şekilde devletlerin kendine özgü gelişme ve büyüme aşamaları vardır. Johann Kaspar Bluntschli'ye göre insanlar çeşitli bireysel farklılıklara sahip olmalarına rağmen insan doğasında bir benzerlik durumu söz konusudur. Benzerlik gösteren insan doğasının gelişmesinin bir sonucu olarak zaman içerisinde insanlar bir

birlik oluşturmaya ve ortaklık kurmaya başlayarak millet hâline gelir. İnsanın sosyal yapısı onu bir devlet mekanizması oluşturmaya iter (Okandan, 1976: 53-54).

1.3.3. Herbert Spencer

İngiliz düşünürlerden Herbert Spencer devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini biyolojik teoriye dayandırarak açıklamıştır. Herbert Spencer'a göre toplumsal yapılar yapay oluşumlar ve birlikler değildir. Toplumsal yapılar insan üstü güçlerin bir eseri olmadığı gibi bireylerin kendi istek ve iradeleri tarafından oluşturulmuş yapılar da değildir (Ülken, 1941: 204).

Spencer'a göre toplumsal yapı canlı bir organizmadır. Spencer'ın toplumu bir organizma olarak görmesinin nedenleri arasında organizmalar gibi toplumsal yapıların zaman içerisinde büyüüp gelişmesi, karmaşık karakterlerinin bu süreç içerisinde daha karmaşık hâle gelmesi, başlangıçtaki hâllerinden zaman içerisinde farklılaşması, farklılaşmaların zaman içerisinde bir uzmanlaşmayı gerekli hâle getirmesi, organizmaların ve toplumların hayatta kalabilmek için çevre şartları ile uyumlu hâle gelerek bir adaptasyon süreci yaşaması vardır (Slattery, 2011: 94).

Spencer'a göre başka organizmalar gibi tohum hâlinde başlayıp zamanla büyüüp gelişen toplumlar, insanların bir araya gelerek oluşturdukları canlı bir organizmadır. Bu canlı organizmanın işlevlerinin zaman içerisinde bir amaca yönelmesi, isteklerini, buyruklarını belirli bir amaç etrafında toplaması sonucunda düzenleyici ve yönlendirici konumunda bir merkez oluşmaya başlar. Düzenleyici bu merkez devlet yapısından başka birşey değildir. Spencer'a göre hem devlet yapısı hem de bireysel organizma çeşitli bölümlere ayrılmakta ve çeşitli işlevlere sahip olmaktadır. Bireysel organizma ile devlet yapısındaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışan düşünüre göre bireysel organizmada vücudu besleyen organın devlet yapısındaki karşılığı toplumun beslenme ihtiyacını karşılamak maksadıyla üretim yapan üreticilerdir. Bireysel organizmada besinleri dağıtıcı organın devlet yapısındaki karşılığı toplumun beslenme ihtiyacını karşılamak için ticaret yapan tüccarlardır. Bireysel organizmada vücudu çeşitli tehditlere karşı koruyan ve savunan organların devlet yapısındaki karşılığı ise toplumsal yapıyı çeşitli tehditlere ve tehlikelere karşı koruyan ve savunan hakimler ve askerlerdir (Okandan, 1976: 55).

1.3.4. Victor Alfred Espinas

Fransız düşünür ve sosyolog Victor-Alfred Espinas devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini biyolojik teoriye dayandırarak açıklamıştır. Espinas 1874 yılında yayımlanan "*Hayvan Toplumlari*" adlı çalışmasında toplumsal yapının ve devlet olgusunun ortaya çıkışını biyolojik esaslar çerçevesinde temellendirmiştir. Spencer'ın organizmacı kuramından hareket eden Espinas, ulaştığı sonuçlardan dolayı Spencer'dan pek çok noktada ayrılmıştır. Bireyleri, hayvan toplumlarını ve insan toplumlarını organizmanın üç türü olarak gören Espinas, toplum ve birey terimlerini birbiri içerisinde var olan, ayrılmaz bir bütün olarak kabul etmektedir. Hücrelerden oluşan bir bileşim olan her birey aynı zamanda bir toplum durumundadır. Hayatî işlevleri sebebiyle de her toplum aynı zamanda bir birey durumundadır. Toplumsal organizma bireysel organizmaya göre daha karmaşık bir yapıda sosyal bir organizmadır. Yapısal olarak toplumsal organizma, bireysel organizma ile aynı tarzdaki biyolojik gelişmenin bir sonucudur. Bilincin ve organik birlikteliğin birlikte gelişmesi sebebiyle toplumsal organizmaya da bireysel organizma kadar bir bilinç yüklemek gerekmektedir (Ülken, 1941: 218).

Evrimde kesin bir süreklilik olduğunu düşünen Espinas'a göre evrimin bütün sistemi bu ayak üzerinde durmaktadır. Bu sebeple insan toplumlarının analizine zincirin ilk halkası konumunda olan hayvan toplumlarından başlamak gerekmektedir. Toplumsal olgu sadece insanı değil bütün canlıları kapsamaktadır. Toplumu meydana getiren sadece mekansal toplum değil aynı zamanda fonksiyonlar toplumdur. Birbirlerine benzeyen organlara ve fonksiyonlara sahip bireylerin hepsi aynı toplumdandır. Bu durumda toplum aynı türden hayvanlar arasında da var olabilmektedir (Ülken, 1941: 219).

Espinas'a göre normal toplumların kurulmasında etkili olan ilk fonksiyon beslenme fonksiyonudur. Beslenme fonksiyonu toplumu oluşturan bireyleri birbirlerine yaklaştırarak bir birlik hâlinde yaşamaları sonucunu doğurmaktadır. Aralarında damarsal birlik olmayan, gözle görülemeyecek kadar küçük hayvanlar ile aralarında damarsal birlik olan basit yapıli hayvanlar, hayvan toplumlarının ilk şekillerini oluşturmaktadır. Espinas'ın "*Hayvan Toplumlari*" adlı eserinin önemli bölümlerinden birisi de aile topluluğuna ait fikirleridir. Hayvan toplumlarında anne yakınlığı, toplumsal yapının ilk şartıdır. Ancak anne yakınlığı toplumsal yapının

bireyleri arasındaki en güçlü bağ değildir. Toplumsal birliğin kuruluşunu sağlayan en önemli faktör ruhsal etkenlerdir. Toplumsal birliği güçlendirip sürekliliğini sağlayan etkenler ise uyarıcı konuşmalar, renkler ile biçimler, çeşitli sesler, kokular, oyunlar ve geçitlerdir. Bütün bu etkenler ise beğenilme duygusunu ortaya çıkarır. Espinas'a göre bu ruhsal bir olaydır. Espinas bu noktada hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da bu etkenlerin etkili olduğunu söyleyerek hayvan toplumları ile insan toplumları arasında bir benzerlik kurmaktadır. Espinas'a göre hayvan toplumları ile insan toplumlarının bilinçsel olarak bazı noktalarda farklı oluşları onların birbirlerine benzemelerine engel teşkil etmemektedir. Hem hayvan toplumlarında hem de insan toplumlarında ailesel topluluk yapısını pekiştirip güçlendiren ve onları basit beslenme anlayışı üzerine kurulu toplumdan ayıran nokta bu ruhsal bağlardır. Espinas'a göre asıl aile topluluğunda toplumun özünü oluşturan temel nokta ortaklıktır. Bu noktada toplum fizyolojik bir temele dayanmakla birlikte psikolojik bir temele de dayanmaktadır (Ülken, 1941: 219-220).

Organizmalar ile toplumsal yapılar arasında böcek türleri ile toplumsal yapıların örgütlenmeleri arasında bir benzerlik olduğunu gözlemleyen biyologların çalışmalarını fark eden Espinas'a göre insan toplumlarında da hayvan toplumlarına benzer olarak toplumsal ilişkilerde ve bilinçte bir paralellik bulunmaktadır. Kolektif faaliyetler bir müddet sonra alışkanlık halinde devam edebilir. Hayvan toplumlarında ve insan toplumlarında toplumsal faaliyetler kimi yönden amaca bağlı olarak kimi yönden de dış etkilerin zorlaması olmadan içsel nedenler ile meydana gelmektedir. Hayvan toplumları ve insan toplumları, biyolojik evrimin aynı kalan kuralları tarafından yönetilen tek bir bölüm meydana getirmektedir. Toplumsal yapı, bazı düşünürler tarafından iddia edildiği gibi mekanik bir karakter değil de organik bir karakter göstermektedir. Espinas'a göre hayvan toplumlarında ve insan toplumlarında kolektif bir bilinç vardır. Her bireysel bilinç toplumsal bilincin bir bölümüdür. Toplumsal yapı yaşayan bir varlık ve bilinçtir. Toplumsal yapı fikirlerden meydana gelen bir organizmadır (Jahoda, 2017: 151-152).

Toplumsal yapı sosyal ve canlı bir varlık olma özelliklerini birlikte göstermekte ve organik karakterde bir araya gelmesinin sonucu olarak kolektif bir bilince de sahip olmaktadır. Toplum demek yaşayan bir bilinç ve varlık demektir. Millet ise bu yaşayan varlıklar arasında en gelişmiş olan varlık konumundadır.

Yaşayan bir varlık ve organik karakterde bir bütün olan millet, kendine özgü bir bilince sahiptir. Kolektif bir biçimde yaşayan milleti var eden ana unsur toplumsal bilinçtir. Bireysel bilincin dışında ve üstünde konumlanan millet, bireysel bilinçlerin kaynaşması sonucu ortaya çıkan millî bilinci ve bireysel bilinçlerin bir araya gelerek bir bütün oluşturması sayesinde kolektif bir bilinci kapsamaktadır. Millet ancak bir bilinç birliğinin var olabildiği bir durumda ortaya çıkabilir. Espinas'ın toplum ve millet ile ilgili düşünceleri, devlete de uygulanabilir. Devlet, toplum ve millet üçlemesinin hepsi de kolektif bir bilince sahip olmakla birlikte biyolojik ve tarihî süreç içerisinde yalnızca bir gerçeğin üç farklı şeklini yansıtmaktadır. Hem millet hem de devlet, kendilerine özgü bir bilince sahip olan canlı bir organizma konumunda ve kolektif bir bilincin belirmesi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Devlet için ifade edilen kolektif bilinç dışavurumunu da egemenlik kavramı ile gerçekleştirmektedir. Egemenlik de kökeni ve özü itibarıyla organik karakterdedir. Bu sebeple egemenlik bireysel iradeler ile birlikte ortaya çıkmak yerine dış etkilerin zorlaması olmadan içsel nedenler ile gerçekleşen sosyal bir olaydır (Okandan, 1976: 55-56).

1.3.5. René Worms

Fransız sosyolog René Worms devletin kökeni hakkındaki görüşlerini biyolojik teoriye dayandırarak açıklamıştır. Worms, toplumu yaşayan bir organizma olarak düşünmektedir. Yapısı ve işlevleri açısından bakıldığında siyasî toplumun kökeni canlı bir organizmaya benzemektedir. Toplamlar ile organizmalar arasında çeşitli farklılıklar var olsa bile bu farklılıklar toplamlar ile organizmaları kesin biçimde birbirinden ayırmak için yeterli düzeyde değildir (Ülken, 1941: 216).

Worms'a göre bireysel organizmalar, kendilerine göre daha karmaşık bir yapıda olan toplum yapısı altında birleşerek kendilerine benzeyen yeni bir varlık meydana getirir. Toplumsal yapı bireyler sayesinde yaşar ve yalnızca kendisine etki etmekle kalmaz aynı zamanda bireysel organizmaları da etkisi altına alır. Bireysel organizmalar kendisini meydana getiren hücrelerin yardımıyla yaşamalarına rağmen tek tek hücresel hayatlarından bağımsız, bütünsel bir yaşayışa sahiptirler. Toplum ve organizma arasındaki ilişki, organizmanın hücre ile arasındaki ilişkiye benzer bir yapıdadır. Organizmaların bir araya gelerek bir bütünsellik içerisinde hareket etmesiyle oluşan toplumsal yapı; hücrelerin bir araya gelerek bir bütünsellik

içerisinde hareket etmesiyle oluşan organizma gibi gerçek ve canlı bir varlık durumundadır (Safa, 1943: 8-9).

Toplumsal yapı organik karakterde bir birlik olma özelliği göstermektedir. Organik birlikte birliği meydana getiren her bir parça hayatını devam ettirebilmek için birliğin parçası olmak ve bütünsellik içerisinde hareket etmek zorundadır. Aksi takdirde tek başına işlevsiz ve işe yaramaz durumdadır. Worms, devletin kökenini bireysel organizmaların bir araya gelip birleşerek toplumsal organizmaya dönüşmesine dayandırmaktadır.

1.4. SOSYAL SÖZLEŞME TEORİSİ

Devletin köken teorilerden birisi olan sosyal sözleşme teorisine göre devlet öncesi dönemde insanlar “doğa hâli” olarak adlandırılan bir dönem içerisinde yaşamaktaydılar. Toplumsal sözleşme teorisi olarak da ifade edilen bu teoriye göre insanlar doğa durumu diye adlandırılan dönemden çıkmak için kendi akıl ve iradeleri vasıtasıyla karar verdiler. Bu dönemden çıkarken de kendi aralarında bir anlaşma oluşturdular. İşte bu anlaşma, sosyal sözleşme ya da toplumsal sözleşme gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bu teoriye göre devletin ortaya çıkışının temelinde bu anlaşma yer almaktadır. Devlet insanların kendi akıl ve iradelerinin sonucu olarak kurulmuş bir yapıdır (Gözler, 2011: 393).

Toplumsal sözleşme teorisine göre insanlar, bir araya gelerek toplum oluşturmalarından önce bu teoriyi savunan düşünürlerin doğa durumu-doğal hâl olarak adlandırdıkları bir dönem içerisinde kendi kendilerine yaşamaktaydılar. Bu dönem içerisinde insanlar arasında ilişkiler süreklilik göstermezken bu ilişkileri düzenleyen bir otorite de bulunmamaktadır. Ancak bazı düşünürlere göre doğa hâli hiç yaşanmamış olmasına rağmen başka düşünürlere göre de insanlar devlet öncesi toplumlarda yani toplumsal sözleşme yapılmadan önceki dönemde doğa hâli diye tabir edilen bir dönem içerisinde yaşamaktaydı. Bu dönem insanların hür olmalarına karşılık güvenliklerinin olmadığı bir dönemi ve insanlar arasındaki didişmeyi anlatan bir dönemdir. Doğa durumu ile ilgili fikir belirtmiş düşünürlerin fikirlerinde farklılıklar olsa da ulaştıkları sonuç aynıdır. Bu sonuç ise insanlar kendi akıl ve iradeleri ile düzenin otoritenin devletin var olmadığı dönemden yani doğa hâli döneminden aralarında yaptıkları bir anlaşma ile çıkmışlar ve doğa hâli dönemini sonlandırmışlardır. Aralarında yaptıkları anlaşmanın sonrasında ise toplum hâline

geçmişler ve toplumun en ileri aşaması olan devleti ortaya çıkartmışlardır (Okandan, 1976: 71).

Sosyal sözleşme teorisi Protagoras, Epikuros, Francisco Suarez, Johannes Althusius, Hugo Grotius, Thomas Hobbes, Spinoza, Samuel Pufendorff, John Locke, David Hume, Jean-Jacques Rousseau ve Immanuel Kant tarafından savunulmuştur.

1.4.1. Protagoras

M.Ö. 481 ile M.Ö. 411 yılları arasında yaşamış Sofizmin kurucu filozoflarından biri olan düşünür Protagoras devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini sosyal sözleşme teorisine dayandırmış ve devletin ortaya çıkış sürecini bir masal içerisinde şöyle anlatmıştır:

"Ölümlüler yaratılırken tanrılar her birine hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli yetenekleri dağıtmışlardır. Tanrı Epimetheus, 'bazılarına güç vermiş, hız vermemiş bazılarına ise hız vermiş güç vermemişti bazılarına silah vermiş bazılarına vermemiş ama korunmaları için başka güçler bulmuş, küçük bir bedene yerleştirdiklerine kaçmak için kanat ya da yer altında sığınak vermiş, iri bedenlileri korumaya ise bu bedenleri yetiyormuş, bu dengeleme usulü bütün hayvanlara uygulanmış, bütün bu önlemler türlerin yok olmasının önüne geçmek içinmiş... Mevsimlere dayanabilmelerini sağlamaya çalışmış, bunun için sıcaktan soğuktan koruyacak kaim deriler, sık tüyler vermiş... Sonra her türe ayrı besinler bulmuş.

Ancak bütün imkânlar hayvan türü için harcanmış, geride insan için birşey kalmamış. Bunun üzerine insana hayatını koruması için ateş ve sanat bilgisi yani bilim verilmiş.

İnsanlar bu imkânlarla başlangıçta birbirlerinden ayrı yaşamışlar ve henüz şehirler kurulmamış olduğundan güçlü vahşi hayvanların pençesinde can vermişler... Ellerindeki sanatlar yaşamalarına yetiyormuş ama hayvanlara karşı savaşta yetersiz kalıyormuş. Çünkü, bölümlerinden biri de askerlik sanatı olan siyaset sanatına sahip değillermiş henüz...

Bunun sonucunda bir araya gelip şehirler kurmak, kendilerini güvenlik altına almak istemişler ama siyaset sanatına sahip olmadıklarından bu defada birbirlerine kötülük edip dağılmışlar. Bunun üzerine tanrı Zeus, şehirlerde kural yerine geçmesi ve insanları dostluk bağlarıyla birbirlerine bağlaması için esası adalet, doğruluk ve utanma olan siyaset sanatını göndermiş ve siyaset

sanatı bütün insanlar arasında eşit olarak pay edilmiş. Çünkü bu erdemler ve sanat yalnız bazı kimselerde bulunursa şehirler ayakta duramaz. Utanma ve doğruluktan nasibi olmayan bir insan, toplum için bir bela sayılacak, öldürülecektir' denilmiştir.

Bunun sonucu ise 'temeli doğruluk ve ölçülü davranış olan siyaset sanatından söz açıldı mı herkesin fikrini söylemesini kabul etmek gerekir. Çünkü herkesin yurttaşlık erdeminde payı olması gerekir, olmazsa devlet olmaz" (Göze, 2013: 12-13).

Protagoras'a göre insanlar çeşitli tehditler ve tehlikelere karşı koymak, güvenliklerini sağlamak amacıyla kendi istekleri ve rızaları ile bir araya gelerek devleti kurmuşlardır. İnsanlar tek başlarına yaşarken güçsüz olmalarına rağmen bir arada yaşarken güçlüdürler ve kendi güvenliklerini sağlayabilecek, çeşitli tehdit ve tehlikelere karşı koyabilecek durumdadırlar. Siyasî toplum denilen devlet bu amaçla insanların gönüllü iş birliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

1.4.2. Epikuros

M.Ö. 341 ile M.Ö. 270 yılları arasında yaşamış olan Epikuros, devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini sosyal sözleşme teorisine dayandırarak açıklamıştır. Epikuros'a göre *"insanın bütün duygularının yöneldiği bir amaç"* vardır. Geniş anlamda düşünüldüğünde her bir algı bir duyuma karşılık gelmektedir. Duyumlar algılardan daha dar bir anlama sahiptir. Her bir algı içerisinde insana acı ya da haz veren bir duyumu bulundurmaktadır. Epikuros'a göre haz durumu acının var olmadığı durumdur. İnsana acı veren şeyler kötü, haz veren şeyler ise iyidir. İnsanın bütün duygularının yöneldiği amaç acıdan uzak durmak ve hazzı ulaşmaktır. Bunun en önemli ispatı ise bütün canlıların doğdukları andan itibaren doğal bir içgüdü vasıtasıyla hazdan hoşlanmaları ve acıdan da mümkün olduğu kadar kaçmalarıdır. Bütün hazların iyi olduğu ve bütün acıların ise kötü olduğu gerçeği, insanların bütün davranışlarını yönlendiren temel ilkedir. Bazı hazların ardında acılar bulunurken bazı büyük acıların arkasında ise büyük hazlar bulunmaktadır. Bu noktada bir denge arama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu da ancak isteklerimizin türlerini belirleme yoluyla yapılabilir. İnsanların doğal ve karşılanması gereken doğal olduğu hâlde karşılanması gerekmeyen, doğal olmayıp karşılanması gerekli olmayan olmak üzere üç tür istekleri vardır. İnsanların doğal ve karşılanması gereken istekleri insanın

hayatını devam ettirmesi için gerekli olan temel besin maddeleri gibi ürünlerdir. Bu isteklerin karşılanmaması insanlarda acı yaratacağı için mutlaka karşılanması gerekmektedir. İnsanların doğal olduğu hâlde mutlaka karşılanması gerekmeyen istekleri ise cinsel arzular ve hazlardır. Bu tip istekler doğal olmasına rağmen mutlaka karşılanmasına gerek yoktur. Bu sebeple bu istekler için ölçülü davranmak en doğrusudur. İnsanların doğal olmayıp mutlaka karşılanması gerekmeyen istekleri ise her şartta insan için acı yaratır. Bu sebeple bu isteklerden mutlaka uzak durmak gerekmektedir. Ün isteği, parayı sevme gibi istekler bu tip isteklerin en önemlileridir (Yetkin, 2012: 113, 116-117).

Epikuros'a göre insanlar için huzurlu bir hayatın önündeki engellerden birisi de ölüm korkusudur. Ölüm korkusu insanlara acı veren bir korkudur. İnsanlar bu dünyada huzurlu bir hayat kurmayı ve sürdürmeyi başarsalar bile ölüm sonrasındaki diğer hayatta cezalandırılacakları endişesi, insanların huzurunu engellemektedir. Düşünre göre bu korku yersiz bir korku durumundadır. Çünkü insanın doğumundan önce olan yokluk durumu ölümden sonraki durum ile aynıdır yani yokluktur (Yetkin, 2012: 118).

Epikuros, devlet ve adalet konuları ile ilgili düşüncelerini de yukarıda bahsedilen fikirleri üzerine kurmuştur. Kişiler yalnızca hazza ulaşmak amacına yöneldiğine göre diğer kişiler onu sadece kendi konumu ve durumu noktasından alakadar eder. Bu da doğal toplumsal bir hayatın oluşmasını engeller. Ancak devlet öncesi zamanda diğer insanlar, bireylerin ulaşmaya çalıştıkları haz için bir engel ve tehdit oluşturmaktaydılar. Bireyler bu durum karşısında korku duymaktaydı. İnsanlardaki korku duygusu insanların hazza ulaşmasına engel bir durum olduğu için de bireyler birbirleri aleyhine zararlı eylemlere girişmemek noktasında aralarında anlaşma sağlamışlardır. Bireylerin mutlu olabilmesi için salt hürriyet hâlinde yaşamaları gerekmektedir. Bu durum toplumsal hayatın nedenini oluşturmaktadır. Epikuros bu anlaymayı adalet kavramından yola çıkarak temellendirmiş ve açıklamıştır. Adalet demek bireylerin birbirlerine karşılıklı zarar vermeme durumunu düzenlemek demektir. Bu durum ise insanların daha büyük bir acıya maruz kalmamak için katlandıkları ancak hoşnut olmadıkları bir durumdur. Kişisel açıdan bakıldığında zaman, insanlar için adaletsiz bir hayat, doğru olan hayattır. Buna rağmen bireylerin siyasî düzen haricinde zarar görmeden yaşama imkânı bulamaması

sebebiyle ya da bireyin siyasî düzen içerisinde oluşturulmuş kuralları ihlal ederek yaşasa bile yakalanma korkusu hissedeceği için adalete katlanma mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Çünkü korku acı veren bir duygudur. Adalet zaten kendi başına bir değer taşımamaktadır. Zira adalet bir gerçeklik değeri taşıyorsa adaletin içeriği toplumdan topluma ve ortaya çıkan şartlara göre farklılık göstermezdi (Yetkin, 2012: 119).

1.4.3. Francisko Suarez

Francisko Suarez devletin köken teorilerinden toplumsal sözleşme teorisini benimsemiş ve düşüncelerini bu teori çerçevesinde ifade etmiştir. Suarez'e göre insanlar doğal bir şekilde toplumsal yaşama yönelmektedirler. Toplumsal yaşama yönelmenin ilk örneği ise akrabalık bağı ve ailedir. Ancak insanların akrabalık bağları, insanların karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri sorunları çözebilme noktasında tek başına yeterli olmamaktadır. Eğer akrabalık bağları insanların karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri sorunları çözme noktasında tek başına yeterli olsaydı hiçbir şey aile durumundan ileriye gitmezdi ve gitmesine de gerek kalmazdı. İnsanlar bu sebeple aile ve akrabalık bağlarının ötesinde daha büyük bir siyasal birliğin parçası olmak mecburiyetindedir. Yani bireyler sivil toplumun içerisinde birleşme ihtiyacı hissetmektedir. Bu durum ise aile reisinden başka ve aile reisinin ötesinde farklı bir gücün oluşması anlamına gelmektedir. Bu farklı güç, yargılayıcı bir güçtür. Bu tip doğal zorunluluk nedeniyle toplumsallığın yanına siyasallık da katılmaktadır. Toplumsallık ile siyasallığın birleştiği durumun ilk örneği *sitedir*. Suarez için bir tarafı ile doğal bir özellik gösteren siyasî iktidar diğer tarafı ile kurgusal bir nitelik taşımaktadır. Siyasî iktidar, tanrısal bir kökene sahip olmasına rağmen kişisel nitelikte bir ilişki şeklinde insanların hür iradeleri sonucunda bir toplumsal sözleşme vasıtasıyla kurulmaktadır. Suarez için siyasî toplumun oluşması bir zorunluluk durumunun sonucunda gerçekleşmiş olmasına rağmen insanların kendi aralarında ve hür iradeleri sonucunda aldıkları ortak bir karar vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde insanlar tarafından oluşturulmuş kalabalık; siyasî, kurgusal ve ahlakî bir nitelik kazanmış olmaktadır (Ağaoğulları vd, 2016: 424-425).

1.4.4. Johannes Althusius

On yedinci yüzyıl Alman düşünürü Johannes Althusius devletin köken teorilerinden sosyal sözleşme teorisini benimsemiştir. Althusius'a göre bütün

topluluklar organik bir birlikteliğe sahip olmakla birlikte her organik birlik, içinde yaşayanları birlikte yaşayan insanlar hâline getirir. Buradan yola çıkarak insan demek birlikte yaşayan bir hayvandır, demek yanlış olmaz. İnsanlar ihtiyaçlarını giderebilmek maksadıyla bir topluluğun içerisine girerler. İnsanların topluluk içerisine girmeleri onların hür seçiminin bir sonucu olmaktan çok doğal bir zorunluluk durumudur. Althusius insanlar arasındaki ortak hayatı ifade etmek için “*communicatio*” kelimesini kullanır (Ağaoğulları vd, 2016: 417).

Düşünüre göre insanlar arasında ortak hayatın mal birliği, görev birliği ve hukuk birliği olmak üzere üç temel yönü vardır. Bununla birlikte bu birliktelik türlerinin temelinde yöneten ve yönetilen ayrımı yer almaktadır. Bunlar olmadan da toplumsal hayat imkânsızdır, gerçekleştirilemez. Althusius’a göre bir arada yaşayan toplulukların birliktelik hâli doğal ve zorunludur. Aynı zamanda topluluk arasındaki bir arada yaşama durumu, sözleşme ile birlikte kurulmaktadır. Althusius, insanlar arasındaki bir arada yaşama durumunun biçimlerini, yalın ve özel şeklinde ya da karmaşık ve kamusal şeklinde ikiye ayırmakta ve hemen arkasından ise “*her karmaşık topluluk kendinden önceki yalın toplulukların bir karışımı olarak belirir*” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Devlet aşamasından önce aile, korporasyon, site ve eyalet olmak üzere dört topluluk hâli bulunmaktadır. İlk basamak olan ailenin kuruluşu bir sözleşmeye dayanmamakla birlikte tamamıyla doğal bir zorunluluk hâlinin ürünüdür. Korporasyon ise aile babalarının aralarında oluşturdukları bir sözleşme ile dâhil oldukları özel bir topluluktur. Site ise aile babalarının veya korporasyondaki insanların bir araya gelerek yurttaş hâline dönüştükleri topluluktur. Eyalet ise sitelerden daha büyük ve kamusal bir topluluk olmakla birlikte üyeleri din adamları, soylular ve burjuvalar gibi toplumsal tabakalardır. Devlet bütün bunların üzerinde ve aynı zamanda kapsayıcı ve bütüncül karakterde bir yapıdır. Althusius’a göre devletin üyeleri şunlardan oluşmaktadır: “*Bireyler, aileler, dernekler değil birleşmeleri ve böylece tek bir beden oluşturmalarıyla kentler, eyaletler ve bölgelerdir.*” Devlet, üyelerinin bir araya gelerek oluşturdukları toplumsal bir sözleşmenin ardından doğar. Bu sözleşme ile birlikte devlet hukuku ya da egemenlik hukuku olarak adlandırılabilen yeni bir hukuk türü ortaya çıkmaktadır (Ağaoğulları vd, 2016: 417).

Egemenliğin tek sahibi, bir araya gelerek bir bütün oluşturan halkın bizzat kendisidir. Krallar ise bu durumda sadece bir yönetici konumundadır. Halk kendi isteği ile olsa bile egemenlik hakkını yönetici konumunda olan krala devredemediği gibi egemenlik hakkından vazgeçemez. Çünkü egemenlik hakkından vazgeçmek demek intihar etmekten başka birşey değildir. Egemenliğin halkta olmadığı bir durumda devletin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Egemenliği kullanan yöneticiler sahip oldukları yetkiyi egemenliğin gerçek sahibi olan halkın kendisinden almışlardır. Bu durumda halk, egemenliği yöneticiler vasıtasıyla kullanmaktadır. Sözleşme ise halk ile kral arasında yani egemenliğin gerçek sahibi ile yönetici arasında yapılmaktadır (Ağaoğulları vd, 2016: 417-418).

1.4.5. Hugo Grotius

On yedinci yüzyılda yaşamış olan Hollandalı hukukçu Hugo Grotius'a göre devletin ortaya çıkışı sosyal sözleşme ile birlikte gerçekleşmiştir. Grotius'a göre insanların özünde yani insanın doğasında bir toplum içinde yaşama isteği yer almaktadır. Dolayısıyla insanlar, düzenin ve barışın sağlandığı bir ortam içinde birlikte yaşamak istemektedir. Grotius'a göre insanın bedensel bütünlüğü mülkiyet konusuna dahil olmakla birlikte mülkiyetin önemli esaslarından biridir. Bu nedenle hiçbir insan kendi bedensel bütünlüğünden ödün vermek istemez. Bu da insanın güvenliğini gerekli kılmaktadır. Böylelikle insan doğasına içkin olan birlikte yaşama fikri de temellenmiş olmaktadır. Çünkü Hollandalı hukukçuya göre insanın ilk ve en önemli görevi bedensel bütünlüğünü korumaktır (Ağaoğulları vd, 2016: 419).

Grotius, devleti bir gövde olarak tasvir eder. Ancak bu gövde birbirinden farklı pek çok gövdeyi içinde barındıran ve hukukî bir nitelik taşıyan bir gövde durumundadır. Grotius'a göre devletin kendi gövdesi hukuk yoluyla oluşmaktadır. Bu hukuk insanların doğal yapılarından yani bir zorunluluktan ortaya çıkmakta ve devlet, insanların devlet kurma yönündeki iradesine dayanıp bir sözleşme sonucunda ortaya çıkmaktadır (Ağaoğulları vd, 2016: 420).

1.4.6. Thomas Hobbes

İngiliz düşünür Thomas Hobbes, devletin ortaya çıkışını sosyal sözleşme teorisine dayandırarak açıklamıştır. Hobbes'a göre insan arzu ve nefret veya isteme ve kaçınma olmak üzere iki ilkel duyguya sahiptir. Diğer bütün duygular bu iki ilkel duygudan hareket ederek ortaya çıkar. Bir insanın arzu ettiği şeye ulaşması onda bir

haz alma duygusu yaratırken maruz kalmak istemediği ancak maruz kaldığı birşey de onda acı duygusu oluşturur. Hobbes’a göre insan olarak adlandırılan varlıklar haz peşinde koşan ancak her zaman acı duygusundan kaçan canlılardır. Bu acıdan uzak kalarak haz peşinde koşma duygusunun altında ise kendini koruyabilme ve hayatını devam ettirebilme olmak üzere iki temel içgüdü yer almaktadır (Zelyüt, 2012: 30).

Hobbes’a göre insanın davranışlarına insanın içgüdülerinin ve güdülerinin harekete geçirdiği istekler yön verir. Bu nedenle insanın her eyleminin bir nedeni bulunmaktadır. Buna rağmen insanlar, insanın davranışlarına yön veren isteklerini yönetebilme yeteneğine sahip değildir. Evren içerisinde gerçekleşen her olay gibi insan davranışları da zorunluluk ilkesine bağlı olarak gerçekleşir. Evren içerisindeki her olayın zorunluluk ilkesine bağlı olarak gerçekleşmesi nedeniyle insanların eğilimleri bu ilkenin işleyişini değiştiremez ve bu ilkeye engel olamaz. İnsanın bireysel çıkarları, insanların bireysel yaşantılarında olduğu gibi toplumsal hayatlarında da insanların davranışlarına yön verir. Bütün insanlar kişisel ihtiyaçlarının kölesi durumundadırlar. Buna rağmen insanlar bu gerçeği görmek istemezler ve her davranışlarının sebebinin mantıksal nedenler ile gizlemeye çalışırlar. Bütün bu şartlar insanın kendi türünün kurdu hâline gelmesine neden olur. İnsanın insan ile olan savaşı, hâliyle toplumsal hayat içerisinde de kendini gösterir (Aydın, 2004: 160). İnsan davranışları insanın çıkarları tarafından yönetildiğine göre hâliyle farklılaşan ve çatışan çıkarlar insanı diğer insanlar ile bir çatışma hâline sürükler.

Hobbes’a göre sürekli arzulayan ve isteyen bir varlık olan insanın isteklerini gerçekleştirebilmesinin tek yolu güce sahip olmasıdır. İnsan güç ve güçlü olma vasıtasıyla elde etmek istediği her şeyi gerçekleştirebilecekse insan kendi içinde bir güç ve güçlü olma isteğini de hissedecektir. Hobbes’a göre güç ve güçlü olma isteği insanın geriye kalan bütün isteklerinin temelinde yer alan istektir. İnsanın hayatını devam ettirme isteği onda güç ve güçlü olma isteği yarattığına göre insanın bu isteğinin arkasında ise ölüm korkusu ve ölüm korkusunun yarattığı bir güvenlik isteği bulunmaktadır. İnsanı hayvandan ayıran temel nokta hayatını devam ettirme, kendisini koruma altına alma, güvenliğini temin etme gibi istekleri nedeniyle ölüm korkusunun oluşturduğu etkinin bir sonucu olarak geleceğini düşünmesidir. İnsanın geleceğini düşünme özelliği insanın konuşabilme yeteneğiyle birleştiği zaman, bu durum insanları devletleşmeye yani yaşadıkları toplum içerisinde barışı temin

etmeye, güvenliklerini sağlama almaya zorunlu olarak götürecektir (Zelyüt, 2012: 30-31).

Doğa durumu olarak ifade edilen dönemde bütün insanlarda bir zarar verme arzusu bulunmaktadır (Hobbes, 2014: 26). İnsanların güç ve güçlü olmak istedikleri ve isteklerinin ardından gittikleri bir ortam içerisinde insanı başka insanlardan korumak gerekliliği doğmaktadır. Ölüm korkusunun etkisi altında güvenlik isteği duyan insan geleceğini de düşünerek birlikte güven içerisinde yaşamının şartlarının neler olduğunu bulmaya çalışacaktır. İnsanların bireysel anlamdaki bu tip kaygıları devletin ortaya çıkışına neden olmuştur (Karadağ, 2012: 29).

Hobbes, Leviathan adlı eserinde insanların doğuştan eşit olduklarını, bu eşitlikten kaynaklanan bir güvensizlik durumunun olduğunu ve güvensizliğin ise savaş ile sonuçlandığını iddia eder. Hobbes’a göre “*insanlar doğuştan eşittir.*” Doğa insanları bedenî ve zihnî açıdan eşit olarak yaratmıştır. Bir insan bir başka insanla kıyaslandığında ondan daha güçlü olabilir ancak zayıf durumda olan bir insan kendisi gibi zayıf durumda olan diğer insanlar ile bir araya gelerek güçlü durumda olan insanı öldürebilecek kadar güçlü hâle de gelebilir. Hobbes’a göre insanlar zihnî beceriler noktasında güç bakımından daha fazla bir eşitliğe sahiptirler. Bu noktada zihnî beceriler konusunda eşit hâlde bulunan insanların bu özelliğinden dolayı bu eşitlik hâli bir güvensizliği de beraberinde getirir. Hobbes bu durumu “*eşitlikten güvensizlik doğar*” şeklinde ifade etmektedir. İki insan aynı anda ve aynı şeye sahip olma isteğine sahipse birbirlerine düşmanlık hissi duyacaklardır. Bu durum onları birbirlerini yok etmeye ya da birinin diğerini kendi otoritesi altına almaya kadar götürecektir. Bu tip bir durumda eğer bir istilacı başka bir kişinin gücünden korkmazsa onu hem sahip olduğu ürünlerden hem de hürriyetinden ve canından yoksun bırakabilecek faaliyetlere girişebilir. Bu durumda bu istilacı amacına ulaşsın ya da ulaşmasın her şartta başka bir istilacının tehdit ve tehlikesi altındadır. Bu şartlar altında insanlar arasında bir güvensizlik duygusu insanlara hâkim olur. Hobbes’a göre “*güvensizlikten savaş doğar.*” Bir kimsenin başka bir kimseye olan güvensizliğinden kurtulmasının tek yolu ise kendisine tehlike oluşturabilecek kadar büyük bir güç kalmayınca kadar çok sayıda insanı kendi otoritesi altına almasıdır. Ayrıca insanlar kendi güvenliklerini temin etmenin ötesinde fetihler ve istilalar yoluyla sahip oldukları gücü arttırmazlarsa savunma yoluyla uzun süre direnemezler.

Bu sebeple insanlar kendi varlıklarını koruyabilmek için sürekli başka insanlar üzerindeki otoritelerini koruyarak arttırmaya çalışırlar. İnsanların hepsini birden korkutup sindirebilecek bir güç ve otorite olmadığı zaman, insanlar arkadaşlıktan zevk almaz bir hâle gelirler. Her insan kendine biçtiği değer kadar arkadaşlarından değer görmek ister. Küçümsenme durumunda ise insan başkalarına zarar verme ya da başkalarını korkutma yollarını seçerek diğer insanlardan daha fazla bir değer görme amacına yönelir. Bu durumda rekabet, güvensizlik ve şan olmak üzere üç olgu insan doğasında yer alarak kavgaya neden olmaktadır (Hobbes, 2017: 100-101).

Hobbes’a göre “*devlet olmadıkça herkes herkese karşı savaş hâlidir.*” İnsanlarının hepsini birden korku altına alarak onları korku hâlinde bırakabilecek bir güç olmadığı durumda insanların hepsi bir savaş hâlidir. “*Bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır.*” Savaş kavramı yalnızca muharebe etmekten ve dövüşme faaliyetlerinden ibaret olmamakla birlikte savaşın içerisinde zaman kavramı da yer almaktadır. Savaşın olduğu zamanların haricinde ise barış bulunmaktadır. Böylesi bir savaş durumunda ise insanlar arasında her zaman güçlü bir şekilde hissedilen ölüm korkusu ve tehlikesi var olmakla birlikte “*İnsan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer*” (Hobbes, 2017: 101).

Hobbes’a göre insanlar savaş hâlinde kurtularak barış içerisinde yaşamak isterler. İnsanların savaş hâlinde kurtulmak istemelerinin altında ise ölüm korkusu, daha rahat bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli olan şeyleri elde etme isteği ve elde ettiklerini ise çalışarak koruma umudu yer almaktadır (Hobbes, 2017: 101).

Hobbes’a göre “*devletin amacı, bireysel güvenliktir.*” İnsanlar hürriyeti sevdikleri kadar başkalarını otoriteleri altına almayı da severler. İnsanların devletler kurarak kendilerini kısıtlamalarının temel nedeni ise kendilerini güvenceye almak ve hayatlarını mutlu bir şekilde devam ettirmek amaçlarından ötürüdür. Ancak elde edilmek istenilen güvenlik; adalet, hakkaniyet, merhamet gibi kavramları içeren doğal hukuk vasıtasıyla temin edilemez. Çünkü insanların doğa yasalarına uymasını sağlayacak bir gücün var olmadığı durumlarda insanlar doğa yasalarına aykırı olan intikam alma, kibir gibi doğal duyguları ile hareket etmeye devam edeceklerdir. Kurulu bir iktidarın olmadığı ve varsa bu iktidarın yeteri kadar büyük olmadığı durumlarda da güvenlik temin edilemeyecektir. İnsanların küçük aileler oluşturduğu ve küçük aileler hâlinde yaşadığı bölgelerde insanlar yağmacılığı ve hırsızlığı temel

geçim kaynağı hâline getirmişler ve büyük çapta yağmacılık ve hırsızlık yapanlar ise bu yol ile büyük bir saygınlık kazanmışlardır. İlerleyen zamanlarda ise küçük aileler tarafından yapılan yağmacılık ve hırsızlık daha büyük ailelerden oluşan şehirlerde ve krallıklarda da yapılmıştır. Şehirlerde ve krallıklarda gücü elinde tutanlar duydukları güvenlik endişesi sebebiyle egemenliklerini genişletme yoluna gitmişler, komşularını ise ya egemenlikleri altına almaya çalışmışlar ya da komşularını zayıflatmaya çalışmışlardır (Hobbes, 2017: 133-134).

Hobbes’a göre güvenlik *“birkaç kişinin veya ailenin birleşmesiyle de sağlanamaz.”* Çünkü küçük miktarlarda bir ya da diğer tarafa yapılan eklemeler ise güçlenmeye neden olarak saldırganlığı teşvik sonucunu doğurur (Hobbes, 2017: 134).

Hobbes’a göre güvenlik *“tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla da sağlanamaz.”* Çoğunluğun niceliği mümkün olduğu kadar büyük olsa da çoğunluk içerisinde yaşayan bireylerin eylemleri kendi isteklerine göre belirleniyorsa gerek ortak düşmana gerekse birbirlerine zarar vermelerine engel olabilecek bir savunma imkanı da oluşmaz. Çünkü sahip oldukları gücü nasıl kullanacakları hususunda görüş farklılıkları olduğu için birbirlerine yardımcı olmak bir yana dursun birbirlerine engel oluştururlar. Ortak bir düşmanın olmadığı durumlarda ise farklılaşan ve çatışan çıkarları uğruna birbirleri ile savaşımaya başlarlar (Hobbes, 2017: 134).

Hobbes’a göre güvenliğin sağlanabilmesi için *“tek karar verici sürekli olmalıdır.”* İnsanların güvenliklerini sağlayabilmek için herhangi bir güvenlik tehdidi altında bir karar verici tarafından yönetilmeleri sadece belirli bir zaman aralığında değil sürekli olmalıdır. Çünkü ortak düşmana karşı zafer kazanmış olabilirler ancak ilerleyen süreçlerde tek bir yönetici tarafından yönetilmedikleri durumlarda ortak bir düşmanın olmadığı ya da dost sayılan birisinin başkaları tarafından düşman olarak kabul edildiği bir durumda farklılaşan çıkarlar neticesinde ya dağılma eğilimi gösterecekler ya da birbirleri ile savaş hâline geçeceklerdir (Hobbes, 2017: 134-135).

Hobbes’a göre bireysel güvenlik amacıyla oluşturulmuş devletin doğuşu şu şekilde gerçekleşmektedir:

“İnsanları yabancılara saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin bu kişi veya heyetin ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracığı şeylerin amili olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesine de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte birşeydir; herkes, herkese senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla kendini yönetme hakkını bu kişiye veya heyete bırakıyorum demişçesine herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında tek bir kişilik hâlinde birleşmiş olan topluluk, bir devlet, Latince civitas olarak adlandırılır” (Hobbes, 2017: 136).

Hobbes’a göre “İnsan insanın kurdudur (homo homini lupus).” Bu ifade devletin bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. İnsanlar devletin olmadığı bir durumda birbirleri üzerinde baskı kurarak birbirlerine eziyet etmektedirler. Bu sebeple insanlar güvenlik amacından hareket ederek yapay bir oluşum olan devleti kurma yoluna gitmişlerdir (Aktan, 2003: 8). Zorunluluk olan devletin kuruluşu ise insanların güvenlik amacıyla kendi gönüllü iş birliğinin ve toplumsal bir mutabakatın eseridir.

1.4.7. Baruch Spinoza

Baruch Spinoza, devletin ortaya çıkışını sosyal sözleşme teorisinden yola çıkarak açıklamıştır. Spinoza’ya göre insanlar arasında ilk zamanlarda doğa durumu olarak adlandırılabilir bir dönem vardır. İnsanlar bu dönemdeyken doğal kanunların etkisi altında bulunmaktadır. Bütün doğal varlıklarda olduğu gibi insanlar da sahip oldukları gücün oranı ölçüsünde haklara sahiptir. İnsanlar hayatlarını devam ettirme içgüdüsünün etkisi altında eylemlerine yön verir. İnsanlar hayatlarını devam ettirme içgüdülerinin ölçüsü kadar hak sahibidir. İnsanlar

tarafından iyi olarak kabul edilen her şey için insanların hareket hürriyeti vardır. İnsanlar isteklerinin gerektirdiklerine boyun eğmeye başladıkları andan itibaren haklarının çizdiği sınırlar içine girmektedirler (Okandan, 1976: 78).

Doğal yaşama dönemi içerisinde insanların sınırsız bir hareket hürriyeti vardır. Bütün insanlar her şey üzerinde bir hak sahibidirler. Bu döneme hâkim olan tek şey insanların istekleridir. Bu dönemde insanların aynı haklara ve aynı isteklere sahip olması bir kargaşa hâli yaratmaktadır. Herkesin herkese karşı bir düşmanlık beslemesine ve düşmanca faaliyetlere girmesine neden olan doğal yaşama dönemi içerisinde barış ortamının oluşması mümkün değildir. İnsanlar doğal yasaların etkisi altında olmakla birlikte aynı zamanda akıllarının ve akıl yürütme yeteneklerinin etkisi altında faaliyet göstermektedirler. İnsanlar akılları ve akıl yürütme yeteneklerinin etkisi ile birlikte doğal hayat döneminden çıkma isteği duymuşlardır. İnsanlar barış içerisinde yaşamak maksadı ile sahip oldukları zor kullanma haklarından vazgeçerek kendi gönüllü iş birliklerinin sonucunda bir sözleşme oluştururlar ve böylece devlet ortaya çıkar (Okandan, 1976: 78-79).

Spinoza için insan doğasının temel özellikleri şöyledir:

“Hiç kimsenin daha büyük bir çıkar ummak veya daha büyük bir zarardan korkmak gibi etkenler olmazsa iyi saydığı şeyleri savsaklamaması insan doğasının evrensel bir yasasıdır. Bunun gibi hiç kimse ya daha büyük bir kötülükten kaçınmak ya da daha büyük bir çıkar elde etmek umudu olmaksızın bir kötülüğe katlanmaz. Yani herkes iki iyilikten kendine daha büyük görüneni, iki kötülükten de kendine daha az görüneni seçer (...) Şimdi dile getirilen ilkenin zorunlu bir sonucu olarak hiç kimse her şey üzerinde sahip olduğu haktan vazgeçmeye dürüstçe söz veremez ve genel olarak hiç kimse daha büyük bir kötülükten korkmadığı veya daha büyük bir iyilik ummadığı sürece verdiği sözleri tutmaz” (Spinoza, 2003: 77).

Spinoza sözleşme hakkındaki düşüncelerini ise şu şekilde ifade etmiştir:

“Demek ki bir sözleşmenin ancak kullanışlı olması sayesinde geçerlilik kazandığına bu niteliğini yitirmesi hâlinde hükümsüz ve güçsüz kalacağına karar verebiliriz. Bundan dolayı bir insanın sözleşmesini bozmasının kendisine yarardan çok zarar getirmesini sağlamaya çalışmazsak sonuna kadar bize sadık kalmasını beklemek saflık olur. Bir devlet kurarken bu düşünceye çok büyük önem verilmelidir. Ne var ki bütün insanlar kolayca yalnız usun yolundan

gitseler ve devlet için neyin en iyi ve en yararlı olacağını kolayca görebilselerdi aldatmacaya başvurmayacağına yemin etmeyecek kimse çıkmazdı çünkü herkes başlıca iyiliği yani devletin korunmasını isteyeceğinden dinsî bir sadakatle sözleşmelerine bağlı kalır, devletin kalkını ve bağlayıcısı olan inanca (vefaya) her şeyden çok değer verirdi” (Spinoza, 2003:78).

Spinoza sözleşme ile devredilen haklar içinse şunları söylemiştir:

“Bununla birlikte bireyin doğal hakkının ancak erki ile sınırlı olduğunu gösterdiğimizden onun erkini isteyerek veya zorlanarak bir başkasına devretmekle aynı zamanda zorunlu olarak doğal hakkının da bir bölümünü devrettiği açıktır. Bundan başka bütün insanlar üzerinde egemenlik hakkının insanları kaba kuvvetle zorlayabilecek veya herkesin korktuğu ölüm cezası ile tehdit ederek dizginleyebilecek olan egemen erk sahibine ait olduğu da açıktır. O bu egemenlik hakkını ancak iradesini zorla kabul ettirme erkini sürdürebildiği sürece elinde tutabilir yoksa tahtında sarsıntılar geçirir ve ondan güçlü olan diğerleri, şartsız olarak ona itaat etmek zorunda olmaz” (Spinoza, 2003: 78-79).

Spinoza sözleşme sonucunda hakkını devredenler için şu uyarıyı yapmaktadır:

“Son olarak ihanet sadece sözlü ya da yazılı anlaşmayla bütün haklarını devlete aktaran yurttaşlar tarafından edilebilir. Bir yurttaşın bu suçu ne nedenle olursa olsun, egemenlik erkini ele geçirmeye ya da onu farklı ellere verme girişiminde bulunduğu işlediği söylenir. Girişiminde diyorum çünkü eğer bunu başarana kadar cezalandırılmadıysa genellikle geç kalınmış, egemenlik hakları elde edilmiş ya da çoktan aktarılmıştır” (Spinoza, 2008: 305-306).

1.4.8. Samuel Pufendorff

Devletin ortaya çıkışını sosyal sözleşme teorisine dayandıran Alman hukukçu Samuel Pufendorff’a göre insanlar sosyal içgüdüleri sebebiyle bir arada yaşama isteği duymaktadırlar. Bu içgüdünün temelinde ise çıkar bulunmaktadır. Pufendorff’a göre devletin ortaya çıkışı sosyal sözleşme yoluyla gerçekleşmekte ve bu sözleşmenin altında yatan sebep ise kötü insanlara karşı hissedilen korku ve endişe duygusudur. Pufendorff’a göre sosyal ve siyasî hayat öncesinde insanlar doğal yaşama hâlinde yaşamaktadır. Doğal yaşama hâlinde insanlar birbirleri ile eşit olarak ve aynı haklara sahip olarak hayatlarını devam ettirmektedir. Ancak sahip olunan

haklar garanti ve koruma altında değildir. Doğal yaşama hâlinde insanlar arasında barış ortamı olmadığı gibi güven duygusu da yoktur. Bu dönemde yalnızca kaos ve kargaşa vardır. İnsanlar bütün bunlardan dolayı barış ortamını tesis edebilmek ve güven içerisinde yaşayabilmek maksadıyla kendi aralarında yaptıkları bir anlaşma vasıtasıyla devleti ortaya çıkarmışlardır (Okandan, 1976: 80-81).

1.4.9. John Locke

On yedinci yüzyıl İngiliz düşünürlerinden John Locke devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini sosyal sözleşme teorisi çerçevesinden açıklamıştır. John Locke için sivil toplumu yasal açıdan bir temele oturtmak ve sivil toplumun kökenini incelemek iç içe geçmiş problemlerdir (Savran, 2013: 30).

John Locke, siyasî iktidarı doğru olarak anlayabilmek ve siyasî iktidarı kökeninden türetebilmek için insanların doğal hâlde ne tür bir durum içerisinde olduklarının göz önünde bulundurularak bu noktadan hareket edilmesi gerektiğinden bahseder. Burada ifade edilen durum insanların diğer insanlardan izin almadan veya başkalarının iradelerinden bağımsız bir şekilde doğa yasalarının sınırları içerisinde eylemlerini düzenleyebildikleri ve sahip oldukları üzerinde istedikleri gibi eylemde bulunabildikleri “*yetkin bir özgürlük durumu*” olarak ifade edilebilir. Bu durumda hiçbir insan başka insanlardan daha çok iktidara ve yetkiye sahip değildir. Bütün iktidar ve yetki karşılıklıdır ve bu tam anlamıyla bir eşitlik durumudur (Locke, 2012: 9).

Locke’a göre hürriyet durumu *başbozukluk durumu* olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü insanlar kişilikleri ve sahip oldukları üzerinde tasarrufta bulunma hususunda engel tanımaz bir özgürlüğe sahip oldukları hâlde sadece kendini koruma amacının gerektirdiğinden daha önemli bir amacı olmadığı müddetçe kendisini ya da sahibi olduklarını yok edecek ya da ortadan kaldıracabilecek bir hürriyet hâline de sahip değildir. Locke’a göre “*doğa durumunun bu durumu yöneten herkesi bağlayıcı bir doğa yasası vardır.*” Akıl bu yasanın bizzat kendisi durumundadır. Bu noktada herkes birbiriyle eşit durumda ve hürdür. İnsanlar akılları vasıtasıyla diğer insanların yaşantılarına sağlıklarına hürriyetlerine ve sahibi oldukları şeylere zarar vermemeleri gerektiğini bilirler (Locke, 2012: 10-11).

Locke'un eşitlik yorumu ise şöyledir:

“Doğanın aynı nitelikteki bütün nimetleri ve aynı yeteneklerin kullanımı bakımından ayrımsız doğan aynı tür ve sınıftaki Yaratıklardan her birinin tabi kılma ve tabi olma ilişkisi olmaksızın diğerine eşit olması gerektiğinden daha açık birşey olamaz” (Locke, 2012: 9-10).

John Locke'un doğa durumu anlayışı kısaca yönetimin olmadığı bir dünyanın nasıl olduğunun görüleceği bir durum olarak ifade edilebilir. İnsanlar belirli bir siyasî toplumun üyesi hâline gelinceye kadar da doğa durumunda kalmaya devam edeceklerdir (Karadağ, 2012: 40).

John Locke doğa durumunun nerede olduğu ve dünyada herhangi bir zaman diliminde doğa durumunda yaşayan insanın var olup olmadığı hususuna ise şu şekilde cevap vermektedir:

“Dünya yüzündeki bağımsız yönetimlerin bütün prensleri ve yöneticileri doğa durumunda olduklarından dünyada en azından belirli sayıda insanın doğa durumunda bulunmadığı bir dönemin hiç olmadığı ve bundan sonrada olmayacağı açıktır” (Locke, 2012: 16).

Locke'a göre insan doğa durumunda sanıldığı gibi bir hürriyet içerisinde değildir ve bunu şöyle açıklamaktadır:

“İnsan doğa durumunda söylenmiş olduğu kadar hürse kendi kişisinin ve sahiplenmelerinin mutlak efendisiye en büyüğe eşitse ve hiç kimseye tabii değilse hürriyetini neden terk edecektir? Bu imparatorluğu neden bırakacak ve kendisini başka bir iktidarın hükümranlık ve denetimine tabii kılacaktır? Buna verilecek cevap açıktır: Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının tecavüzüne maruzdur. Herkes diğeri kadar kral, her insan diğerinin eşiti olduğundan ve hakkaniyet ve adaletin kuvvetli gözetleyicileri olmayanlar daha büyük bölümü oluşturdıklarından insanın bu durumda sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz, oldukça emniyetsizdir. Bu durum insanı, hür olmakla birlikte korku ve sürekli tehlikelerle dolu olan bu durumu terk etmeyi istemeye zorlar ve dolayısıyla insanın benim genel olarak mülkiyet adıyla adlandırdığım, hayatlarının hürriyetlerinin ve servetlerinin karşılıklı korunması için önceden birleşmiş bulunan ya da birleşme fikrine sahip olan diğer

insanlarla birlikte bir topluma katılmaya amaçlaması ve bunu istiyor olması nedensiz değildir” (Locke, 2012: 81).

Locke’a göre “*devletin görevi mülkiyet hakkını güvence altına almak ve korumakla sınırlıdır*” (Didier, 2009: 64). İnsanların devlet çatısı altında bir araya gelerek birleşmelerinin temel nedeni *mülkiyetlerinin korunması* amacına yönelik bir girişimdir. Doğa durumunda bu amacın gerçekleşmemesine sebep olan pek çok eksiklik vardır. Bu eksikler arasında *yasa eksikliği, bilinen ve tarafsız olan bir yargıç eksikliği ve doğru olduğunda hükmün arkasında durma, destekleme ve ona göre yürütmeyi sağlama iktidarı eksikliği* vardır (Locke, 2012: 81-82).

İngiliz düşünüre göre doğa durumundaki insanlar için sahip oldukları özgürlüklerini ve haklarını savunma hakkının yanı sıra cezalandırma hakkı da vardır. Doğa durumundaki her insan doğa kanunlarını uygulama ve insan türünün korunması görevini üstlenmiş durumdadır. Her bir insan haklı olanları koruma görevinin yanı sıra haksız olanları da cezalandırma hakkına sahiptir. Çünkü doğa kanunlarının gerektirdiği şekilde faaliyet göstermeyen ve onları ihlal eden kişiler bu zararlı faaliyetleri sebebiyle kendilerini insan türünün düşmanı konumuna getirmişlerdir. İşte bu sebeple insanlar doğa durumu yasalarına aykırı hareket eden insanları cezalandırma ve bu hak ihlallerinin verdiği zararları da karşılamayı isteme hakkına sahiptir. Ancak yapılacak olan cezalandırma akla ve vicdana uygun olmalıdır (Okandan, 1976: 82).

Locke’a göre doğal toplum hâinden siyasî topluma geçişin altında ise insanların sahip oldukları cezalandırma hakkı, doğal haklara ve özgürlüklere aykırı hareket eden kişileri cezalandırmaları ve bu vasıta ile adaleti temin etme hakkı gibi sebeplerin yanı sıra insanların doğal hak ve hürriyetlerini güvence altına alabilecek kendilerinden üstün olan bir gücün var olmaması bulunmaktadır. İnsanlar arasında oluşabilecek anlaşmazlıkları çözebilecek üstün bir güce ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü insanlardan üstün olan ortak bir gücün var olmaması hâinde insanların doğal hak ve hürriyetlerine yapılabilecek herhangi bir haksızlığa ya da ihlale karşı insanların doğal haklarının ve hürriyetlerinin korunamaması gibi önemli bir problem ortaya çıkmaktadır (Okandan, 1976: 82).

İnsanlar bu tip problemlerin ortaya çıkmasını engellemek ve doğal haklarını ve hürriyetlerini koruyabilmek amacı ile doğa durumunda ellerinde bulundurdıkları

cezalandırma ve adaleti temin etme haklarından vazgeçerek bu haklarını topluma devretmektedir. Bu da doğa durumundan siyasî topluma geçiş anlamına gelmektedir. Yani kendilerinden başka ve kendilerinin üzerinde bir güç olan devletin oluşmasını sağlamaktadırlar. Ancak bu durum insanların kendi rızalarıyla ve aralarında yapacakları açık bir anlaşma ile sağlanmaktadır. Sözleşme olmadan ve insanların yapılacak sözleşmeye gönüllü olmadıkları durumda kendilerinden üstün bir gücün ortaya çıkması ve insanların bu gücün otoritesini kabul etmeleri mümkün değildir. İnsanlar bu durumda bile vazgeçmeleri mümkün olmayan diğer haklarından ve hürriyetlerinden vazgeçmezler. Vazgeçtikleri yalnızca cezalandırma ve adaleti gerçekleştirme haklarıdır (Okandan, 1976: 82-83).

1.4.10. David Hume

David Hume devletin kökeni hakkındaki düşüncelerini sosyal sözleşme teorisine göre açıklamıştır. Bunu yaparken Hume insanın içinde bulunduğu doğa durumunu sefil ve yabancı olarak açıklamıştır (Hume, 2015: 357). David Hume rıza kavramı hakkında şu şekilde yorum yapar:

“Bütün insanların beden güçlerinin, hatta -eğitimle işleninceye kadar- zihin güç ve yetilerinin de ne kadar eşite yakın olduğunu düşününce, başlangıçta onları bir araya toplayan ve şu ya da bu yetkeye uyruk kılan şeyin kendi rızalarından başka birşey olamayacağını teslim etmek zorunda kalırız. Yönetimi orman ve çöllerdeki ilk kökenine değin izlersek halk her türlü erk ve yargı yetkisinin kaynağıdır ve barış ve düzen uğruna yerli özgürlüklerinden vazgeçip eşitlerinin ve yoldaşlarının yaptıkları yasaları benimsemişlerdir. Onları boyun eğmeye götüren şartlar ya ifade edilmişlerdir ya da dile getirilmeleri gereksiz olacak kadar ortada açık besbelli durmaktadırlar. Eğer özgün sözleşme ile kastedilen buysa her türlü yönetimin başlangıçta bir sözleşmeye dayandığı ve insanlığın en eski ilkel örgütlenmelerinin başlıca bu ilke uyarınca oluşturulduğu yadsınamaz. Hürriyetlerimizin bu beratının nerede kayıtlı olduğunu, bize boş yere soruyorlar. Parşömene ya da ağaç kabuklarına yahut yapraklara yazılmamıştır. Bu, yazı ve hayatın bütün öteki uygar sanatları kullanılmadan önceydi. Onu açıkça insanın doğasında ve bu türün bütün bireylerinin eşitliğinde ya da eşitsizliğe yaklaşan niteliğinde görüyoruz” (Tunçay, 2014: 459).

Yine Hume doğa durumundaki insanlar için bazı varsayımlarda bulunur:

“Mülk el değıştirmez olmalıdır şeklindeki genel kural belirli yargılar tarafından değil bütünü kapsaması ve ister garaz isterse kayırma yoluyla olsun hiçbir şekilde esnetilmemesi gereken diğer genel kurallar tarafından uygulanır. Bunu örneklemek için şöyle bir durum tasarlıyorum. Öncelikle insanları yabanıl ve yalnız koşullarında düşünüyorum; insanların o durumun sefilliğinin farkında olduklarını, toplumsal hayatın getireceğı üstünlükleri öngörerek bir arada olmayı istediklerini ve karşılıklı koruma ve yardımlaşma önerileri getirdiklerini varsayıyorum. Yine varsayıyorum ki insanlar, toplumsal hayat ve ortaklık tasarılarının önündeki başlıca engelin mizaçlarının açgözlülük ve bencilliğı olduğunu çabucak algılayacak bilgelikteler ve bu engeli aşmak için mülkün el değıştirmezliğı ve karşılıklı kısıtlama ve kaçınma temelinde bir uylaşım içerisine girerler. Bu ilerleme yönteminin bütünüyle doğal olmadığının bilincindeyim. Bunun yanı sıra gerçekte pek fark edilmeden ve aşama aşama doğan o düşüncelerin burada birdenbire oluşturulduğunu varsayıyorum. Bundan başka farklı rastlantılar sonucu, daha önce ait oldukları toplumlardan ayrılmış olan birçok kişinin kendi aralarında yeni bir toplum oluşturmak zorunda kalmalarının da gayet mümkün olduğunu söylüyorum” (Hume, 2015: 336).

David Hume’a göre yönetimin temelini oluşturan sözleşmenin özgün sözleşme olması sebebiyle günümüz insanların bilgisi dâhilinde olamayacak kadar eski zamanlarda kaldığı düşünülebilir. Her yönetim başlangıç aşamasında rıza ve gönüllü bir sözleşmeye dayanarak ortaya çıkmıştır (Tunçay, 2014: 461).

1.4.11. Jean-Jacques Rousseau

Fransız düşünür Jean-Jacques Rousseau devletin köken teorilerinden toplumsal sözleşme teorisini savunmuş ve bu teorinin asıl kurucusu olarak kabul edilmiştir (Aktan, 2003: 9). Jean-Jacques Rousseau eserlerinde kendisini bir bütün olarak gösteren ilk siyaset yazarı konumundadır (Touchard, 2015: 439).

Jean-Jacques Rousseau’ya göre kendinden önceki yazarlar doğa durumundaki insanı yanlış değerlendirmiştir ve Rousseau onların düşüncelerini şöyle eleştirir:

“Toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep doğa hâline kadar gitmek gereğini duymuş ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır. Kimileri insanda o durumda haklı ve haksız kavramlarının bulunacağını varsaymakta

duraksamamışlardır. Bunu yaparken insanın bu kavramlara sahip bulunduğunu veya bu kavramların insana yararlı olduğunu göstermek kaygısını da duymamışlardır. Kimileri herkesin kendine ait olanı koruması doğal haktan bahsetmiş ama ‘ait olmak’ sözünden ne anladıklarını açıklamamışlardır. Kimileri en güçlü olana daha zayıf olan üzerinde bir otorite tanıyarak hükümetin hemen doğduğunu kabul etmişler, bunu yaparken insanlar arasında ‘otorite’ ve ‘hükümet’ sözlerinin anlamı var olmadan önce geçmesi gereken zaman üzerinde düşünmemişlerdir. Sonunda hepsi de ihtiyaç, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken, edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğal hâle aktarmışlardır; vahşi insandan söz açmış fakat uygar insanı anlatmışlardır” (Rousseau, 2016: 88).

Jean-Jacques Rousseau insanlar arasındaki kötülüğün temelinde yer alan eşitsizlik olgusunun nasıl ortaya çıktığını açıklamak maksadıyla insanı tanıma gerekliliğinin yanı sıra insanın özünü kavramak gerektiğini düşünür. Rousseau doğal insanı *“toplumsal insan durumuna özgü olan her şeyin yokluğuyla”* ifade etmeye çalışır. Rousseau toplumsal yapıdan ortaya çıkan ve toplumsal yapıya özgü olan fikirleri bir kenara bırakır ve insanları, insanların tarih içerisinde kazandığı yapay özelliklerden toplumsal ilişkilerden toplumsal kurumlardan ve yatay yetkinliklerden soyutlama yoluna gider. Bu yol ile ulaştığı doğal insanın yaşadığı zaman dilimini de doğa durumu olarak ifade eder. Rousseau, doğa durumu tasvir etmek için kurgusal bir yol tercih etmiştir (Ağaoğulları vd, 2016: 574-575).

Rousseau’nun tasvir ettiği doğal insan, özü sebebiyle toplumsal karakterde olmadığı için hayatına yalnız devam eder ve kendi türü ile herhangi bir ilişki içerisine de girmez. Bu sebeple doğal insan, doğa ile tam bir ilişki içerisinde. Bu insan konuşma yeteneğine de sahip olmaması sebebiyle aklını da en az seviyede kullanan insandır. İlk kademedeki insanın kendini sevme tutkusu ve insanın kendini koruma içgüdüleri insanın özünü oluşturan iki ilkedir. Rousseau bu noktada insanı yalnızca kendisini seven ve kendisini düşünen bir varlık şeklinde kabul eder ve bu düşüncelerine ek olarak doğal insanda merhamet duygusu olmak üzere ikinci bir ilkenin doğal insanın özünde var olduğunu da ifade eder (Ağaoğulları vd, 2016: 575).

Rousseau merhamet duygusu için şunları belirtmiştir:

“Demek ki merhamet, doğal bir duygudur. Her bireyin kendisine duyduğu sevginin faaliyetini hafifletip yumuşatarak bütün türün karşılıklı

olarak kendini muhafazasına yardım eder. Bizi acı çektiğini gördüklerimizin yardımına düşünmeden koşturan bu duygudur. Doğa hâlinde kanunların törelerin erdemin yerini, tatlı ve yumuşak sesine herkesin boyun eğmesi üstünlüğüne de sahip olarak bu duygu alır. Gürbüz bir vahşiyi, kendi geçimini başka yerde bulabileceğini umuyorsa zayıf bir çocuğun ya da sakat bir ihtiyarın güçlülük kazanılmış geçimini elinden almaktan alıkoyan bu duygudur” (Rousseau, 2016: 123).

Rousseau’ya göre merhamet duygusunun haricinde doğal insanları barış içerisinde yaşamaya yönelten başka bir neden ise insanların isteklerinin maddî anlamdaki ihtiyaçlarının sınırını geçmemesidir. Düşünüre göre bu ihtiyaçlar yiyecek, bir dişi ve dinlenmedir. Aynı zamanda doğa durumu hâli insanların birbirleri ile karşılıklı olarak doğal bir eşitlik içerisinde bulundukları bir durumdur (Ağaoğulları vd, 2016: 575).

Rousseau’ya göre insanların doğa ile ilişkilerinde hür olarak seçim yapması, karar alma iktidarına sahip olması ve doğal insanların sahip olduğu gelişme yetisi ya da yetkinleşme, doğal insanları hayvanlardan farklı kılan iki önemli özelliktir. Burada bahsedilen bu yetiler doğal insanlarda bir potansiyel hâlinde bulunmaktadır. Bu yetiler dış şartların değişiminin oluşturduğu bir etki ile birlikte etkinleşir. Bu yetilerin etkinleşmesi ise insanların sürekli bir gelişim göstermesini sağlar. Bu durumda da akıl ve konuşma gibi yetiler faaliyete geçer. Bu durumda insanlarda yeni hisler ve tutkular ortaya çıkar. Bu insanın geri dönülmesi mümkün olmayan bir sürecin içerisine girmesi anlamına gelir. İnsanın doğa durumundan çıkışı ise insanda potansiyel hâlde bulunan yetilerin dışsal etkenlerin güdülemesi ile birlikte bir etkinlik kazanması sonucunda gerçekleşir (Ağaoğulları vd, 2016: 576).

Rousseau’ya göre insanların siyasî toplum hâline gelmeleri ile birlikte doğa durumu sona erer. Ancak insan, yetilerinin etkinlik kazanmasından siyasî toplum hâline gelene kadar “ikinci doğa durumu” içinde yaşar. Doğal insan, uygar insana dönüşmeden önce doğal karakterini kaybederek daha toplumsal hâle geldiği dört farklı evre geçirir. Düşünüre göre ilk evrede çeşitli doğal afetler sonucunda doğa durumu sona erer. Farklılaşan doğa şartları insanların kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayamamasına neden olur. Bu sebeple insanlar diğer insanlara muhtaç bir hâle gelirler. Böylece insanlar o zamana kadar ilk defa bir araya gelmiş olurlar. Bu bir araya gelişler bir devamlılık hâli göstermese de insanlar süreç içerisinde birbirlerine

alışır. İkinci evrede insanların bir araya gelişlerinin sonucunda ortaya çıkan yakınlaşma ile birlikte Rousseau'nun "*ilk devrim*" olarak ifade ettiği teknik bir gelişme ortaya çıkar. İnsanların barınaklar inşa etmesinin sonucunda aileler ortaya çıkarken ailelerin bir araya gelmesi ile birlikte de büyük topluluklar ortaya çıkar. Buraya kadar toprak üzerinde bir mülkiyet edinme yoktur. İnsanlar ihtiyaçlarını toplayıcılık ve avcılık yoluyla karşılamaktadır. Ancak bu noktada kadın ve erkek arasındaki farklılaşma ortaya çıkar ki bu eşitsizliğin ilk biçimidir. Bunun hemen arkasından ise bütün kötülüklerin temelinde yer alan kibir, hoşgörüsüzlük ve kıskanma gibi hisler ortaya çıkar. Rousseau bu dönemi "*dünyanın gerçek gençlik dönemi*" şeklinde ifade etmektedir. Düşünüre göre bu evre aynı zamanda bazı erdemlerin bu dönemde ortaya çıkması sebebiyle insanlığın en mutlu dönemidir. Üçüncü evrede ise düşünürün "*uğursuz bir rastlantı*" sonucunda ortaya çıktığını düşündüğü tarımsal faaliyetlerin ve madencilik faaliyetlerinin ortaya çıkması ile birlikte artık her şey insanlık için daha kötü bir duruma doğru yol alır. Bu evrede toplumsal iş bölümünün ortaya çıkması nedeniyle de üretim çeşitlilik kazanmaya başlar. Bu da insanların yapay ihtiyaçlarının oluşmasına neden olarak insanların birbirlerine giderek daha bağımlı hâle gelmesi ile sonuçlanır. Toplumsal iş bölümü sonucunda doğal eşitsizlikler daha belirgin hâle gelir. Güçlü, zeki ve yetenekli insanlar daha fazla üretim yaparak daha çok kazanmaya başlarlar. Bu durum ekonomik eşitsizliğe neden olur ve özel mülkiyetin ortaya çıkması için gerekli olan alt yapıyı oluşturur. Özel mülkiyetin ortaya çıkması sonucunda rekabet, çıkar çatışmaları, başka insanlar üzerinde üstünlük kazanma gibi çeşitli kötülükler ortaya çıkar. Dördüncü evrede ise bu aşamada yani ikinci doğa durumunda insanlar arasında zenginler ve yoksullar tarzında iki farklı sınıf meydana gelir. Ve bu farklılaşma-bölünme sonucunda sürekli bir savaş hâli ortaya çıkar. Rousseau bu evrenin bu aşamasındaki insan için olan düşüncelerini "*İnsan etini bir kez tadınca başka bütün yiyecekleri hırçınlıkla geri çeviren sadece insan yutmak isteyen aç kurtlar gibidirler*" şeklinde bir ifade ile açıklamıştır. Bu durumda insanlar artık geri dönülmesi mümkün olmayan bir noktaya geldiği için siyasî topluma geçmek zorunda kalmışlardır. Yani yozlaşan ve doğal hâlini kaybetmiş olan insanlar arasındaki ölümüne savaş sebebiyle ikinci doğa durumu olarak adlandırılan dönem de son bulmuştur (Ağaoğulları vd, 2016: 577-578).

Adaleti ve barışı tesis etmek amacıyla gereklilik gösteren devlet, zenginler tarafından ve mülkiyet temeli esas alınarak kurulur. Eşitsizliği ve hiyerarşik düzeni kurumsal ve sağlam bir temele oturtan ve yalancı sözleşme olarak ifade edilebilecek sözleşme, adalet ve barış gibi kavramların görüntüsü altında gizli ekonomik sömürünün siyasî olarak teşkilatlanıp bir güç hâline geldiği devleti kurar (Karadağ, 2012: 87).

Rousseau'nun İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı adlı eserinde dile getirdiği *“Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip ‘bu bana aittir!’ diyebilen buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu”* ifadesi onun mülkiyet temelinde devletin kuruluşu hakkındaki fikirlerinin en açık beyanıdır. Yine aynı eserde Rousseau *“insanın ilk duygusu varlığını hissetmesi, ilk özeni de varlığını koruma özeni oldu”* der (Rousseau, 2016: 133-134).

Bu düşüncesi ile paralel olarak Rousseau Toplum Sözleşmesi adlı eserinde insanların neden bir anlaşmaya varmak zorunda olduklarını şu şekilde açıklar:

“İnsanları öyle bir noktaya varmış sayalım ki doğal yaşama hâlindeyken korunmalarını güçleştiren engeller, direktme güçleriyle tek tek her kişinin bu durumda kalabilmek için harcayacağı çabalara üstün gelsin. O zaman bu ilkel durum sürüp gidemez artık. İnsanlar yaşayışlarını değiştirmezlerse yok olup giderler” (Rousseau, 2017: 13).

Bu gerekliliğin bir sonucu olarak Rousseau'ya göre insanlar bir arayış içerisinde girmişlerdir. Rousseau bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki orada her insan hem herkesle birleştiği hâlde yine kendi buyruğunda kalsın hem de eskisi kadar hür olsun’ işte, toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur” (Rousseau, 2017: 14).

Rousseau toplumların oluşması noktasında ortak çıkarın oldukça önemli olduğunu söyler. Rousseau bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Çünkü özel çıkarlar arasındaki anlaşmazlık nasıl toplumların kurulmasını gerekli kılmışsa, aynı çıkarlar arasındaki anlaşma da bunu mümkün kılmıştır. İşte, toplumsal bağı kuran şey, bu birbirinden ayrı çıkarlar arasındaki ortak şeydir. Bütün çıkarların anlaştığı bazı noktalar olmasaydı

hiçbir toplum var olmazdı. İşte, toplum bu ortak çıkar açısından yönetilmelidir”
(Rousseau: 2017: 23).

Fakat toplumsallaşmanın sonuçlarının iyi olduğunu düşünmemek gerekir. Çünkü Rousseau Emile ya da Eğitim Üzerine adlı eserinde bunun tam aksi bir yorum yapar:

“Yaradan’ın elinden çıktığı sırada her şey iyidir: Her şey insanların elinde bozulur. İnsan bir toprağı başka bir toprağın ürünlerini beslemeye zorlar; bir ağacı başka bir ağacın meyvelerini taşımaya zorlar. İklimleri, ürünleri, mevsimleri birleştirir ve karıştırır. Köpeğini, atını, kölesini sakatlar. Her şeyi altüst eder, her şeyi değiştirir: biçimsizliği, ucubeleri sever. Doğanın yarattığı biçimiyle hiçbir şeyi istemez, insanı bile onu eğitilmiş bir at gibi kendisi için yetiştirmek gerekir; bahçesindeki bir ağaç gibi kendisine göre bir biçim vermek gerekir insana” (Rousseau, 2009: 107).

Fakat devletlerin kuruluşunda Rousseau ailenin hiçbir önemi olmadığını şu şekilde vurgular: *“Büyük toplum aile modeline göre kurulamamıştır çünkü bir araya gelmeden önce hiçbir ortak kuralı olmayan bir yığın aileden oluştuğundan aile örneği devlet için kesinlikle uygun değildir”* (Rousseau: 2008: 46). Rousseau’ya göre devletin kökenini açıklamak için kuvvetlinin hakkı teorisi de mantıklı değildir. Çünkü kuvvetlinin hakkı kavramı herhangi bir anlama sahip değildir. Kuvvet herhangi bir hak ortaya çıkarmaz. Kuvvet ekseninde ortaya çıkmış bir iktidarın hareket merkezi insanların rızası olmadığı için bu tip bir iktidarın uzun süre ayakta kalması mümkün değildir. Çünkü kuvvet vasıtasıyla iktidar elde edenler yine kuvvet vasıtasıyla yok olurlar (Ağaoğulları, 2010: 70-71).

Sonuç olarak insanlar bir araya gelip bir toplumu ve dolayısıyla devletin ilk örneklerini oluşturmuşlardır. Rousseau’ya göre insanlar bir araya gelirken birlik oluşturma sürecinde güçlerini ve özgürlüklerini diğer bireylere bağımlı kılmak mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak bunu gerçekleştirirken de kendileri bu süreçlerden zararlı çıkmamaya dikkat etmişlerdir. Toplum sözleşmesi ile insanlar, güçlerini, kendilerini ortak bir düşmana karşı korurken bir yandan da onları barış içinde yaşatacak ve adil hukuk düzenini tahsis edecek ve bu düzeni de koruyacak bir güç olabilecek olan devlet fikrinin gerçekleşmesi için birleştirmişlerdir. Devlet de böyle bir toplumsal sözleşmenin ürünüdür (Okandan, 1976: 87).

1.4.12. Immanuel Kant

On sekizinci yüzyılda yaşamış olan Alman filozof Immanuel Kant, “Hukuk İlminin Metafizik Unsurları” isimli eserinde sosyal sözleşme teorisini savunmuş ve sosyal sözleşme teorisini pek çok yönden düzeltmeye çalışmıştır. Immanuel Kant devleti “*Hukukî kanunlara tabi olarak yaşayan birçok insanların bir araya gelmesidir*” şeklinde ifade etmiştir. Kant insanlar için başlangıç zamanında doğal hayatın var olduğunu kabul ederek uygar toplumun öncesinde doğal yaşama döneminde insanların doğal haklarının olduğunu belirtmiştir. Ancak bu dönemde Kant’a göre doğal hakların garantisi bulunmamaktadır. Adaletin mevcut hâlde bulunmadığı, hüküm veren yargıcı olmayan, haklı olanın hakkını koruyup savunabilmesini ve hakkını kabul ettirebilmesini mümkün kılmayan doğal yaşama hâlinde insanlar arasında bir didişme bulunmaktadır (Okandan, 1976: 89).

Kant’a göre insanlar için doğal yaşama döneminden çıkarak uygar toplum hâline geçmek bir görev olduğu gibi hukukun var olduğu, adaletin tesis edilebildiği bir duruma gelmek de görevdir. Bunun sebebi ise insanlar arasında bulunan ilişkilerdir. Burada insanların doğal yaşama hâlinden ayrılarak uygar hayata geçmenin ne şekilde sağlanabileceği problemi ortaya çıkmaktadır. Kant bu geçişin ancak bir sözleşme ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Herkesin keyfi hareket edebilme imkânını ortadan kaldıracak herkesin sahip olduklarını garantiye alabilecek herkesin keyfi hareket etme durumunun yerine diğer insanların haklarının tanınmasını sağlayabilecek bir düzenin kurulması isteniyorsa insanlar bir araya gelerek aralarında bir sözleşme oluşturmak ve siyasî topluma geçmek zorundadırlar. Bu durumda insanlar devlet yani siyasî bir topluluk oluşturmak amacıyla aralarında bir sözleşme oluşturmaktadır. Ama bu oluşturulan sözleşme, tarihî bir olay niteliğinde olmamakla birlikte sözleşmenin tarihi olup olmamasının da bir değeri yoktur. Oluşturulan sözleşme, insan aklının bir ürünü, bir fikir olmaktan ibarettir. Bu sözleşme aynı zamanda devletin hukukî açıdan temelini de oluşturmaktadır. Sözleşmesiz bir devlet düşünmek mümkün değildir. Kant’a göre devleti oluşturan ve hukukî kanunlara uygun olarak yaşayan insan toplumu, kendilerini, bu topluma katılanların iradeleriyle ve toplumu oluşturan insanların yaptığı sözleşme ile birlikte bir araya geldiklerini kabul etmelidir. Oluşturulan sözleşme ile birlikte siyasî topluma katılan bütün insanlar, doğal yaşama dönemindeki bütün haklarından ve

hürriyetlerinden vazgeçmekte ve vazgeçtikleri hak ve hürriyetlerini ise devletin bir organı olarak yeniden kazanmaktadırlar. Devletin görevi ise vatandaşlarına haklarını kullanmaları için gerekli ortamı oluşturmak, vatandaşlarının haklarının korunmasını sağlamak ve vatandaşlarına hak ve hürriyet ortamını sunabilmektir (Okandan, 1976: 89-90).

1.5. EKONOMİK TEORİ

Marksizm olarak da adlandırılan ekonomik teoriye göre devlet, ekonomik ilişkilerin ve olayların toplumların sosyal ve siyasî olaylarını etkilemesi sonucunda ortaya çıkmış bir yapıdır. Karl Marx bu teorinin en önemli teorisyenidir (Gözler, 2013: 45). Ekonomik teoriye göre insanların hareketleri ekonomik olayların etkisi altında şekillenir. Marx'a göre dünyayı yöneten şey ekonomik çıkarlardır. Marksist teoriye göre sosyal kurumlar “alt yapı” ve “üst yapı” olmak üzere ikiye ayrılır. Üst yapı kurumları, alt yapı kurumları tarafından belirlenir. Alt yapı kurumlarında “üretim biçimleri” bulunurken üst yapıda ise ahlak, hukuk, din, sanat, kültür bulunmaktadır. Üst yapı kurumlarından birisi de devlettir. Bir üst yapı kurumu olan devlet, ekonomik çıkarlar ve üretim şekilleri tarafından belirlenir (Gözler, 2009: 34).

Marksist teori içinde “sınıf savaşı” kavramı önemli ve belirleyici bir kavramdır. Karl Marx'a göre “*tarih, sınıfların savaşıdır tarihidir.*” Tarihte her zaman birbiriyle çatışan iki sınıf var olmuştur. Bu farklı iki sınıfın amacı üretim araçlarını kontrolleri altına almaktır. Çünkü iktidar sahibi olmak demek üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutmak demektir. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıf “egemen sınıf” ya da “sömüren sınıf” olarak adlandırılmaktadır. Diğer sınıf ise “sömürülen sınıf” olarak adlandırılmaktadır. Sömüren sınıf sömürü düzenini devam ettirebilmek amacıyla üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak zorundadır. Bunu yapmak için de zor kullanır. Zor kullanmak için de bir baskı teşkilatına da ihtiyacı vardır ki bu baskı teşkilatı ise devletin kendisidir. Devlet sömüren sınıfın sömürülen sınıf üzerindeki baskısının teşkilatlanmış hâlidir. Devlet, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların jandarmasıdır (Gözler, 2009: 34-35).

Devlet, üst yapı kurumlarından biri olduğu için ve üst yapı da alt yapı tarafından belirlendiği için toplumların üretim biçimlerinin değişmesi devletin şeklini de değiştirir (Gözler, 2011: 390). Çünkü Marksistlere göre her şey içinde bulunduğu dönemin ekonomik ilişkilerine ve ekonomik sistemine göre şekil almaktadır.

İnsanlarla ilgili her olayın nedeni farklı sınıflar ve çıkarlar arasındaki çatışma ve sömüren ve sömürülen sınıf arasındaki savaştır. Devlet, belirli bir gelişme yakalamış ve ekonomik gelişmelerin ardından aralarında çıkar farklılığı ve çatışması bulunan sınıflı bir toplumun eseridir. Marksistlere göre devlet yapısı bir sınıfın diğer sınıfı sömürmesine ve onları esaret altına almasına yarayan bir yapıdır (Okandan, 1976: 64-65).

İKİNCİ BÖLÜM

İLKEİ TOPLUMDAN DEVLETE

Toplumların ilkel aşamalarından devlete geçiş süreçleri oldukça uzun bir süreyi kapsamaktadır ve bu birden gerçekleşen bir durum değildir. İlkel toplumlar öncelikle belli aşamalardan geçmiş ve kendi karakteristik özelliklerini oluşturmuşlar ve bundan sonrasında bu özelliklerden sıyrılarak uygar aşamaya geçmişlerdir. Farklılaşmalar her toplumda aynı olmamakla birlikte etmenler açısından ortaklık paylaşımları söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle tezin bu bölümünde incelenecek konu öncelikle devlet öncesi toplumlar ve özellikleri, sonrasında bu toplumlardan kronolojik olarak örnek teşkil edenlerinin incelenmesi ve devletleşme süreçleri ele alınacaktır. Sümer, Mısır, İnka uygarlıkları kuvvet ve mücadele etmeni başlığı içerisinde ortak etmenleri paylaşan toplumlar olarak ve Solomon Adaları, Trobriand Adaları, Bunyoro Topluluğu ise ekonomik etmen başlığı altında ortak özellikleri paylaşan topluluklar olarak incelenecektir.

2.1. DEVLET ÖNCESİ TOPLUMLAR-İLKEİ TOPLUMLAR

İlkel toplumlar, insanların emek faktörünü kullanmaları vasıtasıyla diğer canlılardan kendisini farklılaştıran yetenekler kazanması ile birlikte ortaya çıkan bir toplum biçimidir (Sencer, 1987: 33-34). İlkel toplumlar üzerine araştırma yapan bazı araştırmacılara göre ilkel toplumların doğal dünya ile arasındaki bağ kuvvetli olmakla birlikte ilkel toplumlar herhangi bir devlet mekanizmaları olmayan devletten önceki-devletsiz toplumlardır (Aygün ve Mutlu, 2006: 5).

İlkel toplumlar, kabileler şeklinde hayatlarını devam ettiren, beslenme şekilleri, barınma ve korunma gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelmiş ve hayat tarzlarını bu doğrultuda oluşturmuş sürü hâlinde yaşayan toplumlardır. İlkel toplum insanı, doğal gözlem ve deneme yanılma vasıtasıyla öğrendiği bilgiler ve kazandığı yetenekler sonucunda beslenmek amacıyla avlanan, barınma amacıyla ağaç kavuklarını kullanan ve korunma amacıyla da bazı araç gereçleri kullanan toplumlardır (Fındıkçı, 1996: 41).

İlkel toplum içerisinde yaşayan insan, hayvan postunu ve taşları çeşitli amaçlarla malzeme olarak kullanmıştır. İlkel toplum insanının ulaşım şekli ise yürüme ile sağlanmaktadır. Toplumsal hayat içerisindeki sosyal gruplar ise nicelik olarak küçük gruplar ve aşiretler şeklinde oluşmuştur. Siyasî sistemlerinin temelinde ise aşiretler bulunmaktadır. Bu toplumların temel paradigmaları göz önünde bulundurulduğunda ise ilkel toplum insanının dünyayı doğal şekli ile gözlemlediği sonucuna varılmaktadır (Erkan, 1997: 110).

İlkel toplumların

- I. Ekonomisi, asalak karakterde bir ekonomidir.
- II. Temel üretim biçimi, tarım öncesinde avcılık ve toplayıcılıktır.
- III. Enerji kaynakları, insandır ve insana dayalıdır.
- IV. Temel yaşama biçimleri, tarım öncesi dönemlerde göçebidir.
- V. Dünya görüşleri, skolastiktir.
- VI. Temel güvenceleri, aileleridir.
- VII. İletişim biçimleri, sözlü şekildedir.
- VIII. Herhangi bir eğitim şekli bulunmamaktadır (Yurtseven, 2015: 19).

İlkel toplumların toplumsal yapılarındaki en önemli özellikleri arasında eşitlikçilik anlayışının ve komünal tarzda bir paylaşım anlayışının hâkim durumda olması bulunmaktadır. Bunun nedenleri arasında ise

- I. İlkel toplum insanının rekabete ve saldırgan davranışlara karşı bir tutum sergilemesi.
- II. Hayat kaynaklarını serbest bir şekilde bölüşmesi.
- III. İş birliğine ve eşitlikçiliğe önem ve değer veren anlayışa sahip olması vardır (Aygün ve Mutlu, 2006: 6).

Tarım devrimi öncesinde ilkel toplum insanının temel geçim biçimi doğada hazır bir şekilde bulunan ürünlerin avlanması ya da toplanmasından ibarettir. İlkel toplum insanı doğa ortamında hazır bir şekilde bulunan bitkisel ürünler ile hayvansal ürünleri kolektif bir biçimde toplamakta ve avlamaktadır. Hatta bazı araştırmacılar ilkel toplumların eşitlikçi karakterini merkeze konumlandırarak ilkel toplumları “ilkel komünal toplum” olarak adlandırmakta ve onların eşitlikçi yapılarına bu yolla vurgu yapmaktadırlar (Şenel, 2014: 137).

İlkel toplumlarda eşitlik önemli bir değer olduğu için ilkel toplumlar içerisinde ekonomik ve siyasî eşitsizlikleri de barındırmamaktadır. İlkel toplumlarda üretim yalnızca gündelik ihtiyacı karşılayacak kadardır. Gündelik ihtiyaçtan daha fazla üretim yapılmamaktadır. Bu sebepten dolayı ilkel toplumlarda ihtiyaç fazlası ürün demek olan artı ürünlere el koyabilecek bir grup ortaya çıkmamıştır (Şenel, 2014: 137). İlkel toplum insanı açısından kendisini hayatta tutmak için gereken ürünleri elde ettikten sonra ilkel toplum insanını hiçbir şey daha fazla üretim yaparak daha fazla ürün elde etmeye yönlendiremez (Clastres, 2016: 181). İlkel toplum insanının bu durumu, ilkel toplumun eşitlikçi yapısını koruma noktasında hayatî derecede bir değere sahiptir.

Bazı Batılı düşünür ve araştırmacıların yarattığı doğal insan imajı daha sonraki araştırmalar ile birlikte bir değişim geçirmiştir. Çünkü elde edilen bulgular ile birlikte ilkel insanın diğer ilkel insanlar ile sürekli savaş hâlinde olduğu veya sanıldığı gibi vahşi bir doğa durumunda sefilce bir hayat sürdüğü fikrini destekleyen hiçbir kanıt elde edilememiştir. İlkel insanlar 30-40 kişilik gruplar hâlinde ve gevşek bağlı gruplar şeklinde yaşıyorlardı. Hatta bazı zamanlarda diğer gruplar ile birleşerek yaklaşık 200 kişilik kalabalıklar da oluşturabiliyorlardı. Bu tip bir toplumda hayat, modern toplum insanının hayatı kadar zor değildi. Hatta kimi bilim insanlarına göre bu toplumları “*ilk refah toplumu*” olarak ifade etmek mümkündür (Harman, 2010: 20). Ancak ilkel toplumun ilk olarak nerede ve hangi tarihte kurulduğu ile ilgili herhangi bir bulguya ulaşmak mümkün değildir (Şenel, 2014: 134).

Lewis Henry Morgan, “Eski Toplum I” isimli kitabında insanın yabanıllık, barbarlık ve uygarlık dönemlerini şu şekilde sıralamıştır:

- I. Aşağı Yabanıllık Dönemi
- II. Orta Yabanıllık Dönemi
- III. Yukarı Yabanıllık Dönemi
- IV. Aşağı Barbarlık Dönemi
- V. Orta Barbarlık Dönemi
- VI. Yukarı Barbarlık Dönemi
- VII. Uygarlık Dönemi (Morgan, 1994: 71).

Aşağı yabanıllık dönemi, insanlığın başlangıcı ile ateşin kullanılması arasındaki zaman dilimini; orta yabanıllık dönemi, ateşin kullanılması ile ok ve yay

kullanımı arasındaki zaman dilimini; yukarı yabanıllık dönemi, ok ve yay ile çömlek yapımı arasındaki zaman dilimini; aşağı barbarlık dönemi, çömlek yapımı ile hayvancılık ve tarım arasındaki zaman dilimini; orta barbarlık dönemi, hayvancılık ile demir araç yapımı arasındaki zaman dilimini; yukarı barbarlık dönemi, demir araç yapımı ile okur yazarlık arasındaki zaman dilimini; uygarlık dönemi ise alfabenin icat edilip kullanılması ile günümüz toplumu arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır (Morgan, 1994: 71).

Alaeddin Şenel'in ilkel toplumun tahıl devşiriciliğine kadarki geçim biçimleri açısından sınıflandırmasıysa şu şekildedir:

- I. Toplayıcılık
- II. Leş yiyicilik
- III. Avcılık ve toplayıcılık (Şenel, 2014: 150-151).

Avcılık ve toplayıcılık ise üç farklı evreden geçmektedir:

- I. Kara avcılığı ve toplayıcılığı evresi
- II. Su avcılığı ve toplayıcılığı evresi
- III. Uzman avcılık ve uzman toplayıcılık evreleri (Şenel, 2014: 151-154).

James J. Davis “Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz İnsanın Hikayesi” isimli kitabında ilkel insanın yaşama biçiminin değişimini şu şekilde anlatmaktadır:

“Yeryüzüne yayılmalarından çok sonra bile insanlar hâlâ avlanarak ve tohumları, meyveleri, böcekleri, deniz yosunlarını, kertenkeleleri, hayvan yumurtalarını ve bitti köklerini yiyerek hayatlarını sürdürüyorlardı.

Fakat yaklaşık 10.000 yıl önce insanın hayat biçimini kökünden değiştirecek bir süreç başladı.

Bir insan topluluğunun bir yabanî koyun sürüsüne rastladığını düşünün. Koyunlardan birini ya da ikisini öldürüp yerler, oysa hayvanların sayısı yiyebileceklerinden fazladır. Dolayısıyla sürüyü haftalarca gizli gizli izlerler. Arada sırada yemek için herhangi bir koyunu, çoğunlukla da sürüden ayrılanı öldürürler.

Günün birinde avcılar, koyunları tutabilecekleri yalnızca bir ucu açık olan bir vadi keşfeder. Bu keşif en azından kısa bir süre için yerleşmek demektir. Vadinin açık ucunda çadır kurar ya da kulübe inşa ederler. Artık avcılar çobana dönüşmektedir. Koyun sürüsünü, başka av hayvanı

bulamadıkları zamanlarda yararlanacakları bir kaynak olarak görürler. Koyunları gütmeleri için köpeklerini eğitirler” (Davis, 2016: 11).

İlkel toplumda avcılar ile toplayıcılar arasında bir bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır. Toplayıcılar güvenilir nitelikteki besin maddelerini temin ederken avcılar ise değerli nitelikteki besin maddelerini temin ederlerdi. Avcılık işinde uzmanlaşma yakalayanlar günlük ihtiyaçları için toplayıcıların ürünlerine ihtiyaç duyarlardı. Toplayıcılıkta uzmanlaşmayı başarabilenler ve avcılıkta başarı sağlayamayanlar ise avcılıkta başarılı olanların ürünlerine ihtiyaç duyarlardı. Avlanma, bir erkeğin değil grup hâlindeki erkeklerin hatta kimi zaman kadınların ve çocukların da yardımı ile avı yakalamak için ortaklaşa bir çabanın sonucudur. Bu tip olaylar göz önünde bulundurulduğu zaman ulaşılabilecek sonuç ise iş birliği ve ortaklaşa çalışmanın önemli değerler olarak ilkel toplum içerisinde bulunmasıdır. Bu değerler olmaksızın hiçbir avcı toplayıcı grup hayatını birkaç günden fazla devam ettiremezdi (Harman, 2010: 22).

Davis’e göre insanın tohum ve dolayısıyla tahıl ile tanışması ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Tahıl tanelerinin tohum olduğunu fark ederler (büyük ihtimalle de kadınlar). Yiyecek bulmanın zor olduğu yıllardan birinde daha fazla tahıl bitkisine sahip olmak umuduyla toprağı kazar ve tohumları toprağı saçarlar. Yeri dal parçalarıyla kazmanın ve tohum ekmenin doğanın sunduğı yiyecekleri toplamaktan çok daha büyük bir çaba gerektirdiğı açık. Ama ürünleri topladıklarında yemek ya da kışa saklamak için daha fazla tahılları olur.

Artık tarımla uğraştıklarından belli bir yerde kalmaları için (sürüleri dışında) bir nedenleri daha vardır. Tarım için uygun hâle getirilen bir araziye yalnızca bir yıllığına kullanmak akıllıca değildir. Bu nedenle aletlerini ve tohumlarını saklayabilecekleri büyücek kulübelere inşa ederler. Kulübelerin çevresine, sığırların kaçmasına hırsızların girmesine engel olmak için bir çit, ardından bir duvar inşa ederler” (Davis, 2016: 12).

İnsanın avcı toplayıcı hayat biçiminden tarımsal üretime geçişi M.Ö. 9500-8500 yılları arasında Türkiye’nin güneydoğusunda İran’ın batısı ve Levant bölgesinin tepeleri civarında gerçekleşmiştir. Tarımsal üretim düşük bir hızda ve küçük bir coğrafyada başlamıştır (Harari, 2015: 89). Her nasıl gerçekleşmiş olursa

olsun günümüzde bu olay neolitik devrim ya da tarım devrimi olarak adlandırılmaktadır.

Bugün yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilere göre neolitik devrimden kaynaklanan nüfus artışını Chris Harman şu şekilde açıklamıştır:

“Kadınlar, aynı anda taşınması gerekecek birden fazla çocuğa sahip olmayı göze alamıyorlardı dolayısıyla doğumlar her üç ya da dört senede bir şeklinde ayarlanıyordu. Tarıma dayalı yerleşik bir köy hayatında çocuk, birkaç aylık olduktan sonra taşınmak zorunda kalmıyor ve de çocukların sayısı ne kadar çoksa temizlenilecek ve gelecekte kullanılacak arazinin miktarı da o kadar büyük oluyordu. Daha büyük aileler prim yapıyordu. Üretim yönetimindeki değişiklik, üreme sistemi üzerinde de muazzam bir etki yaptı. Nüfus artmaya başladı. Her ne kadar nüfus artış hızı bugünkü standartlara göre çok düşükse de (yılda yüzde 0.1) iki bin yılda dörde katlandı (...)” (Harman, 2010: 27).

Bahçe tarımı yapılan toplumlarda avcı toplayıcı toplumlardan farklı ve büyük etkileri olan değişiklikler meydana geldi. Avcı toplayıcı toplumlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar ya bölünmeler ile ya da bireylerin toplumdan ayrılmaları ile çözülmüyordu. Ancak bu durum araziye tarımsal faaliyetler için temizleyen, toprağa ekim yapan tarımcı topluluklar için geçerli bir seçenek değildi. Tarım yapılan köyler daha büyük olmakla birlikte köylerin örgütlenme biçimleri avcı toplayıcı topluluklara göre daha karmaşık yapıdaydı. Köylerde teşkilatlı etkileşimlere ihtiyaç duyulmaktaydı. Köylerin avcı toplayıcı topluluklardan farklı olarak bir sorunu vardı. Bu sorun gıda maddelerinin ve eşya stoklarının silahlı saldırganların saldırıları için bir hedef durumunda olmasıydı. Savaş avcı toplayıcı insanlar açısından yabancı bir olguyken çapa tarımı ile uğraşan çok sayıda toplum için normal bir olguydu. Bu durumla birlikte toplumsal kontrolü sağlamak amacıyla karar alma mekanizmalarına ihtiyaç duyulmuştur (Harman, 2010: 27).

2.1.1. İlkel Toplumun Eksiklikleri

İlkel toplumun eksiklikleri arasında ilkel toplumun pazarlarının olmaması, sayı sistemlerinin icat edilmemiş olması sebebiyle sayının olmaması, yine yazıya herhangi bir ihtiyaç hissedilmemesi sebebiyle yazının olmaması ve ilkel toplumun devlet öncesi yani devletsiz toplumlar olmaları sayılabilir. Bir toplumun devletli ya

da devletsiz olduğu tespit edilirken yukarıda sayılan olguların var olup olmaması göz önünde bulundurulabilir. Çünkü bu olguların hepsinin ortaya çıkışı devletin ortaya çıkışının sonrasında gerçekleşmiştir.

2.1.1.1. İlkel Toplumda Pazarın Yokluğu

İlkel toplumlar içinde herhangi bir pazarı bulundurmeyen toplumlardır. Çünkü ilkel toplumlarda ihtiyaç fazlası üretim yapılmamaktadır. Pazarın varlığı için ilkel toplum insanının ihtiyacından daha fazla üretim yapmaları ile birlikte fazla üretim ürünlerini de çeşitli vasıtalarla ellerinden çıkartmaları gereklidir. İlkel toplum insanları ile ilgili yapılan araştırmalar; bize ilkel toplum insanının doğa ile arasındaki dengeyi ve uyumu koruduğunu, ihtiyaç duydukları beslenme imkânlarına sahip olduklarını ve çocuklarını güçlü olarak büyütebildiklerini göstermektedir (Sahlins, 2010: 13-24).

Çağımızın modern toplumlarının insanları ile ilkel toplum insanları karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşabiliriz: Çağımızın modern toplumlarının insanları bir hafta içinde 60 ile 80 saat arasında bir vaktini çalışmaya ayırırken avcı-toplayıcı ve ilkel bir hayat süren insanlar Kalahari Çölü gibi dünyanın yaşamak için en elverişsiz coğrafyalarında bir hafta içerisinde yalnızca 35 ile 45 saat arasında bir vaktini çalışmaya ayırmışlar ve bu insanlar üç günde bir avlanmaya çıkmışlar ve de toplumun içerisinde bulunan toplayıcılar ise günde 3-6 saat arasında toplayıcılık işi ile uğraşmışlardır (Harari, 2015: 62). Kalahari Çölü'nden coğrafi açıdan daha avantajlı bölgelerde yaşayan topluluklar ise günde sadece 3-4 saat çalışarak hayatı ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânına sahiptirler. Bunun dışında kalan ve boş vakitler olarak bahsedebileceğimiz zamanlarında ise başka aktivitelerle uğraşmış veya sadece dinlenmişlerdir (Uygun, 2015: 15).

Metal balta kullanmaya başlayan insanlar, öncesinde taş balta kullandıkları zamana kıyasla daha az çalışmış ve daha fazla üretim yapma gereği de hissetmemiştir. Bu ihtiyacı hissetmemeleri doğal olarak artı ürün üretmemeleri anlamına gelir ve bu da pazarın oluşmamasına neden olur, zaten pazarın oluşması da devletli toplumun bir özelliğidir. Devletli toplumlarda üretim faaliyetinde yer almayan yönetici ve askeri sınıf için de üretim yapıldığından bir artı ürün üretimi yani ihtiyaç fazlasının üretimi söz konusudur ve bu da kendi ihtiyacı kadarını üreten ilkel toplumla çelişir. Zaten yönetici ve askerî sınıf, toplumu bu üretimi yapmaları

için zorlar. İşte tam da bu yüzden onları zorlayacak yönetici ve askerî sınıf olmadığından ilkel toplumlar devletsiz toplum olmanın yanı sıra pazarsız toplum durumundadır (Uygun, 2015: 15). Clastres'in de belirttiği gibi ilkel toplumlar için üretim demek sadece ihtiyaçların karşılanması demektir (Clastres, 2016: 181). Yani ilkel toplum ihtiyaç fazlasını üretmediği ve üretme ihtiyacı da hissetmediği için ilkel toplumda pazar gereksizliktir.

2.1.1.2. İlkel Toplumda Sayının Yokluğu

Avcı toplayıcıların yaşantısı sayıları gerekli kılmadığından ve avcı toplayıcılar tükettikleri ürünün miktarını bilme ihtiyacını hissetmediğinden ilkel toplumlar sayısız toplumlardır. Vergi toplamada tutulacak kayıtlar ve vergiler toplandıktan sonra da elde edilen gelirin bilinebilmesi için ayrıca yapılmış olan ödemeleri ve bu ödemelerin miktarının bilinebilmesi için sayılar hayati bir önem taşımaktaydı. Vergi toplama durumunun varlığı da devletin olduğu toplumlara özgüdür. Zaten bir devlet, elinde tuttuğu kaynakların bilgisine de ancak bu şekilde ulaşabilirdi. Kısacası sayılar artı üretim yapan toplumların ve bu toplumları yöneten devletlerin ihtiyaç duyması nedeniyle insanoğlunun hayatına girmiştir (Harari, 2015: 129).

2.1.1.3. İlkel Toplumda Yazının Yokluğu

Yazı çeşitli semboller yardımıyla elde edilmiş bilgilerin işlenerek biriktirilmesi yöntemidir. Nüfusun artışı ile birlikte işlenmesi gereken bilgi sayısı artıkça bu bilgilerin birbirleri ile koordineli bir şekilde kullanılabilmesi için bilgileri bir noktada toplama gereği duyuldu. M.Ö. yaklaşık 3500'lerde tarım ile uğraşan Sümerler tam da bu ihtiyacı hissederek bilgiyi sadece insanın beyninin içinde tutmayı değil yazıya geçirerek hem kendi dönemlerinde hem de daha sonraki kuşaklarda kullanabilecekleri kaynaklara çevirdiler. Sümerler aslında bunu yaparak bilgiyi insan beyninin sınırlarından kurtarmış, bilgiyi her dönem kullanılabilir hâle getirerek sırasıyla büyük şehirlerin krallıkların ve de imparatorlukların kurulmasına ön ayak olmuşlardır (Harari, 2015: 130). Sümerlerin yazıyı kullanma amaçları en başta depoladıkları ürünlerin kaydını tutmak amacı taşıdığını biliyoruz (McNeill, 2015: 39). İşte bu yüzden yazının kesinlikle bir ihtiyacın karşılanması amacıyla icat edildiğini söyleyebiliyoruz. İlkel toplumlarda ise böyle bir ihtiyaç doğmadığından ilkel toplumları yazısız toplumlar olarak nitelendirebiliyoruz.

2.1.1.4. İlkel Toplumda Devletin Yokluğu

İlkel toplumların en temel özelliklerinden bir diğeri ise devletsiz toplum olmasıdır. Devlet en temelinde başka hiçbir sınıfa bölünmeyecek olsa bile yöneten ve yönetilen sınıflarına ayrılır ve bu da ilkel insanların eşitlikçi yapısına ters düşmektedir. İlkel toplum içerisinde yöneten ve yönetilen ayrışmasına sebep olabilecek herhangi bir altyapı bulunmamaktadır (Düvenci, 2018: 114). Devlet aygıtına sahip olmayan toplumların ilkel toplum olarak adlandırılması tamamen toplumların bu temel karakteristik özelliklerinden dolayıdır. İlkel toplumda devlet aygıtının büyüyüp gelişmesinin imkânı yoktur. Kısacası ilkel olmayan her toplum esasında devletli toplum olacaktır (Clastres, 2016: 188).

2.2. DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER

Antropologlar tarafından yapılan araştırmalar sonucunda tarihte kurulan ilk devletin Mezopotamya bölgesinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mezopotamya bölgesi verimli topraklara ve geniş su kaynaklarına sahip bir bölge olmakla birlikte bugünün Irak toprakları üzerinde Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında bulunmaktadır. Bölgede kurulan ilk devletlerin günümüzden 5.300 yıl önce kurulduğu bilinmektedir. Bölgede hemen hemen on dört devletin kurulduğu ve kurulan devletlerin nüfusunun da 40.0000'lere ulaştığı tespit edilmiştir (Uygun, 2015: 38). Mezopotamya bölgesi dışında ilk devletlerin ortaya çıktığı bölgeler arasında Mısır, Anadolu, Girit, Yunanistan, Roma, Çin gibi bölgeler de yer almaktadır (Gözler, 2011: 399-401).

Devleti doğuran etmenlerle ifade edilmek istenilen devletin ortaya çıkış sürecinin hemen öncesinde toplumların devletleşmesini tetikleyen unsurlardır. Tarihte bilinen ilk devletlerin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni ve ekonomik etmenler tetikleyici bir rol oynamıştır.

2.2.1. Devletin Doğuşunda Kuvvet ve Mücadele Etmeni

Oppenheimer'a göre *“bütün devletlerin doğuş nedeninin köylüler ile çobanlar, çalışanlar ile soyguncular, alçak vadilerdeki topraklarla yüksekteki yaylalar arasındaki zıtlık olduğunu söyleyebiliriz”* (Oppenheimer, 1997: 66). Oppenheimer, devleti ortaya çıkaran etmenin güç kullanımı ve farklılaşma olduğunu ifade etmektedir.

Kuvvet ve mücadele, ilkel toplumlarda öncelikle kendisini, toplumun içindeki tabakalaşmalarda ve bu tabakalar arasındaki mücadelelerde gösterir. Toplumdaki bu üstünlük savaşının kazanılıp toplum üzerinde tahakküm kurulmasıyla birlikte, iç meselelerini hâleden toplumlar odağını dışarıya ama özellikle fayda sağlayabilecekleri topraklara çevirir. Tarih boyunca özellikle verimli topraklar, toplumların birbirleriyle savaşmalarına neden olmuş ve bu topraklar sürekli el değiştirmiştir. İlkel toplumlarda bile bu durum değişmemektedir. İlkel toplum içerisinde gerçekleşen savaşlar, bazı bölgelerde devletleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Savaşlar sadece toprak için olmasa bile ganimetler ve köle edinme için de gerçekleştirilmiştir. Elde ettikleri topraklarda zorbalık yoluyla halkı kendi istekleri doğrultusunda çalıştırma fırsatı edinen işgalci topluluk, burada sistemini oturtmayı başardıktan sonra yeni fetih hareketlerine girişerek yeni topraklar elde etme amacı gütmüştür.

Mezopotamya toprakları bu açıdan en önemli örnektir. Verimli tarım arazilerinin bulunduğu Mezopotamya, yerleşik ve göçebe toplumların tarihin bilinen zamanlarından beri mücadele alanlarından biri olmuştur. Göçebeler, bu topraklarda fetih hareketi veya barışçıl bir göç hareketiyle yerleşik hayat sürmeye başlasalar dahi bir başka göçebe topluluk mevcut yerleşik topluma saldırı gerçekleştirerek kendi hâkimiyetini kurmak için yürüttükleri faaliyetlerle yerleşik toplumları sürekli tehdit etmiştir. İşte bu yüzden çok eski tarihlerde bile Mezopotamya coğrafyasında hendek, duvar ve daha başka türlü savunma yöntemleri uygulandığını arkeolojik çalışmalardan görmekteyiz. Bu savunma yöntemleri genellikle göçebelerin savaşçı faaliyetlerini engellemek için kullanılmıştır.

Devletin köken teorilerinden birisi olan kuvvet ve mücadele teorisinin iddia ettiği gibi kuvvet ve mücadele kullanımı devletin ortaya çıkışında önemli bir etkidir. Sümerlerde çiftçiler ile çobanlar arasındaki mücadelenin sonucunda ortaya çıkan savaşın Güney Amerika'daki farklı tarımcı toplumların savaşçı ilişkileri ve bu ilişkiler sonucunda İnkaların zafer kazanması, Mısır'da Kral Menes'in Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır'ı uzun süren savaşlar sonucunda birleştirmesi gibi tarihî bulgular göz önünde bulundurulduğunda bu bölgelerde devletin ortaya çıkışı kuvvet ve mücadele teorisini kanıtlar niteliktedir. Buradan görüyoruz ki kuvvet ve mücadele

sadece göçebe ve yerleşik toplumlar arasında değil yerleşik toplumlar arasında da gerçekleşebilmektedir. Mısır ve İnka uygarlıkları buna en temel örnekler olmuştur.

Devletin ortaya çıkışının kuvvet ve mücadele etmeni ile birlikte gerçekleştiği çok sayıda örnek bulunmaktadır ama bunların içlerinden en belirgin üç örnek Sümer, İnka ve Mısır Uygarlıklarıdır.

2.2.1.1. Sümerler

Mezopotamya olarak adlandırılan coğrafyada günümüzden yaklaşık 10.0000 yıl öncesinde ilkel toplumun tarımsal üretime geçmesi, toplumsal yapı içerisinde hiyerarşik bir düzenin oluşmaya başlaması, toplum içerisindeki güç ve refah gibi olguların toplum üyeleri tarafından farklı oranlarda bölüşülmesi ve toplum içinde yaşayan insanların güç elde etmeye başlaması gibi birçok değişikliğin yaşanmaya başladığı görülmektedir. Bu yaşanan gelişmeler, ilkel toplumların en temel karakteristik özelliği olan eşitlikçi yapısına aykırıdır. Ancak bütün bunlara rağmen bu gelişmeler ilkel toplum içinden devleti ortaya çıkarmamıştır. Devletin ortaya çıkışı yaşanan bu gelişmelerden çok daha ileri bir tarihte gerçekleşmiştir (Uygun, 2015: 40).

Devletin Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkışını Düvenci şu şekilde açıklamaktadır:

“Devletin ortaya çıkabilmesi için daha farklı çevresel ve toplumsal şartların varlığına gerek vardır. Mezopotamya bölgesinde devletin ortaya çıkışındaki en önemli etken çiftçiler ve çobanlar olmak üzere aynı anda aynı coğrafyada iki değişik toplum biçimine sahip olması ve bu farklı toplum biçimlerinin aralarındaki ilişkilerin savaştı karakterde olmasıdır. Mezopotamya bölgesindeki çiftçiler verimli topraklar üzerinde yaşamakta çiftçi hayat biçiminin bir gereği olarak da toprağa bağımlı olarak bütün ihtiyaçlarını kendileri karşılamakta ve yerleşik bir hayat sürmektedirler. Bölgedeki çobanlar ise hayat biçimlerinin gereği olarak hayvan sürülerini otlatabilmek için göçebe olarak bölgedeki tepelerde yaşamaktadırlar. Ancak çobanları çiftçilerden ayıran en temel nokta kendi ihtiyaçlarının tamamını karşılayamamalarıdır. Çiftçiler toplumsal artı üretime potansiyeline sahipken çobanlar toplumsal artı üretmek bir yana kendi ihtiyaçlarını bile tam anlamıyla karşılayamayacak noktadadırlar. Burada bahsedilen toplumsal artı üretim, insanların tükettiklerinden daha fazlasını yani ihtiyaçlarından daha fazlasını

üretmeleridir. Olumsuz mevsim şartları da devreye girdiği anda temel besin maddelerini dahi kendi meslekleri ile karşılayamayan çobanlar, çiftçilerin ürünlerini ele geçirmeye çalışmışlardır. Mezopotamya bölgesinde yapılan çoğu arkeolojik çalışma sonucunda tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü bu alanlar etrafında büyük çukurlar ve duvarlar tespit edilmiştir. Büyük çukurların kazılmasının ve surların çiftçiler tarafından inşa edilmesinin altında yatan sebep ise çobanların saldırılarına karşı koymak amacı taşımaktadır. Çiftçiler, çobanların saldırılarına karşı çeşitli önlemler almış olsalar da başarılı olamamışlardır.

Çobanlar ile çiftçiler arasındaki savaşçı ilişkiler, bölgede devlete giden ilk aşama konumundadır. Bu savaşçı ilişkiler sonucunda savaşçı çiftçilerin kazanması toplumsal yapıda herhangi bir değişikliği beraberinde getirmez. Toplumsal yapıda bir değişiklik olabilmesi için savaşçı çobanların kazanması gerekmektedir. Ancak bu da tek başına yeterli değildir. Çobanlar, ihtiyaçlarını yağma yoluyla elde edip kendi hayat bölgelerine döndüklerinde yine toplumsal yapıda bir değişiklik meydana gelmez. Çobanlar, savaşta bütün çiftçileri ve yakınlarını öldürürlerse kendileri tarım yapmayı bilmedikleri için o bölgede hayatlarını devam ettirmeleri mümkün olmaz. Bu bölgede devletin ortaya çıkışı çiftçiler ile çobanlar arasındaki savaşçı çobanların kazanması ve çobanların çiftçilerin yaşadıkları bölgelere yerleşerek kendi ihtiyaçlarını da karşılayabilmek maksadıyla çiftçileri daha fazla üretim yapmaya zorlamaları ile birlikte gerçekleşmiştir. Çobanlar bu sayede çiftçiler üzerinde elde ettikleri otoriteyi koruyabilmek için başka çoban gruplarının saldırıları karşısında yaşadıkları bölgeleri korumak zorunda kalmışlardır. Bu da zamanla çobanların yönetici ve askeri sınıf konumuna gelmelerine neden olarak Mezopotamya bölgesinde devletin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

Çiftçiler ve çobanlar arasındaki ilişkilerin savaşçı niteliği Mezopotamya'da devletin ortaya çıkışının altında yatan en önemli sebeptir. Mezopotamya bölgesinde devletin ortaya çıkışı kuvvet ve mücadele teorisini doğrular niteliktedir. Toplumsal yapı içerisindeki meslekî anlamda bir farklılaşma zaman içerisinde çatışma hâline dönüşmüştür. Bu çatışmanın bir sonucu olarak da kazananın kaybeden üzerinde kurduğu otorite devlet yapısının ortaya çıkışının en önemli sebebi olmuştur" (Düvenci, 2018: 114-115).

Davis, Mezopotamya coğrafyasına Sümerlerin gelişini şu şekilde anlatır:

“MÖ 4500 ile 4000 arasında Mezopotamya’nın güney bölümünde yaşayan ve tarım yapan bir halk uygarlığın eşiğine gelip dayandı. Bazı bataklıkları kurutarak tarıma elverişli hâle getirdiler, yünlü kumaştan ve deriden yapılmış giysiler giydiler, kilden kaplar yaptılar ve çamurdan yaptıkları tuğlalarla kulübeler inşa ettiler.

1.000 yıl sonra başka bir halk gelip büyük ihtimalle orada yaşayanları kendi içinde eriterek bu bölgeye yerleşti. İskeletlerinden ve yaptıkları resimlerden sağlam yapılı, kısa boylu insanlar oldukları anlaşılıyor. Irmakların daha yukarısındaki komşuları daha sonra onlara ‘Sümerler’, bölgelerine de Sümer adını verdi ama bu insanlar kendilerine ‘esmer başlı’, yaşadıkları yere de ‘Ülke’ diyorlardı” (Davis, 2016: 15).

M.Ö. dördüncü bin yılda insanın uygar topluma geçişi, ilk olarak “Sümer” adı verilen Aşağı Mezopotamya bölgesinde gerçekleştiği yirminci yüzyılın başlarında yapılan araştırmalarla kesinliğe ulaşmıştır. M.Ö. dördüncü bin yılın ortasından itibaren Mezopotamya ve Mezopotamya’nın komşu coğrafyalarında gerçek şehirlerden ve devletlerden söz etmek mümkün hâle gelmiştir. Görece diğer şehirlere göre Uruk, Eridu, Ur, Nippur ve Kish şehirleri daha gelişmiş şehirler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bogucki, 2013: 442; Şenel, 2014: 357).

Aşağı Mezopotamya coğrafyasında yaşayan halkın Sami dillerini konuştuğu (hâlâ da konuşmakta olduğu) bilinen bir gerçektir. Ancak aynı coğrafyada yaşamış olan Sümerlerin dili Sami dillerinden farklılık göstermektedir. Dil bilgileri Sümerceyi bilinen dil ailelerinden hiçbirinin içerisine yerleştirememektedir. Bu durum Sümerlerin Aşağı Mezopotamya halklarından birisi olmadığını ve bölgeye dışarıdan gelen bir halk olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu durum da bir fetih durumunun gerçekleştiğini ve fethi izleyen tabakalaşmanın toplumsal yapıya yansıdığını bize göstermektedir. Yapılan araştırmalarda bu fethin büyük çapta olmuş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bunun nedeni ise göçebe çobanların düzenlemiş olduğu akınlar esnasında fetih amacı etrafında birleşmiş olan birkaç göçebe çoban kabilesinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmış olan konfederasyon ile gerçekleşmiş olma ihtimalinden dolayıdır. Sonrasında ise birliği oluşturan her bir kabile bir ya da birkaç köyün üzerinde egemenliklerini oluşturmuşlardır. Fethin ve sömürü düzeninin büyük çaplı bir nitelikte olması şartıyla toplumsal artı ürünü fazlalaştırma

maksadıyla girişilen faaliyetler “su denetleme” faaliyetleriyle de gerçekleştirilebilir. Konfederasyonun bir ya da birden fazla köy üzerinde egemenliklerini oluşturmuş kabilelerinin şefleri, bu vasıta ile birlikte ya bir iş birliği kurmuş ya da komşu köylerden zor ya da ikna yollarından biri ile ek iş gücü oluşturma amacıyla kanallar yapacak bir işçi ordusu oluşturmuştur (Şenel, 2014: 359-360).

Günümüzden yaklaşık 5000 ile 6000 yıl öncesinde Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunan Mezopotamya bölgesinde verimli topraklar üzerinde tarım yapmak için kolektif bir çabaya ihtiyaç vardı. Burada tarım için drenaj ve sulama yöntemi gerekiyordu. Bölgedeki insanlar nehirler arasındaki setler üzerinde küçük gedikler oluşturarak geniş tarımsal alanlarda sulama yapabileceklerinin ve bu yol ile de tarımsal üretimi arttırabileceklerinin farkına vardılar. Buna rağmen insanlar tarımsal üretimdeki artı ürünü hemen tüketmeye cesaret edememiştir. Hasadın yeterli düzeyde olmayabileceği ihtimaline karşı, artı ürünlerin bir kısmını depolayarak hasat yetersizliğine karşı hazırlıklı olmaya çalışmışlardır. Tahıl, tarım topraklarının çevresindeki araziler üzerinde inşa edilmiş büyük binalarda stoklanmaya başlanmıştır. Bu stoklama yapılan binalar bölgedeki toplumsal hayatın sürekliliğinin ve korunmasının sembolü hâline gelmiştir. Tarımsal artı ürünlerin stoklandığı binaları yönetenler, ürünü toplayan, stoklayan ve dağıtan ayrıcalıklı bir grup hâline dönüştüler. Bu grup toplumun geri kalanı açısından büyük bir saygı kazandı ve toplumda hemen hemen insanüstü bir nitelikte görülmeye başlandılar. Stoklama yapılan binalar bölgedeki ilk tapınaklar ve bu binaların kontrolünü sağlayanlar da ilk rahipler oldular (Harman, 2010: 32).

Davis’e göre bölgede tarihî ilerleme ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Bazı köyler büyüyerek 35.000 kişilik küçük kentlere dönüştü. Bunların arasında Nippur, Uruk, Kiş ve Ur kentleri de vardı. Kentlerin hepsi ırmaklara bağımlı olduklarından birbirlerine oldukça yakındı. Ur kenti Eridu’dan görülebiliyordu. Zaman geçtikçe büyük kentler küçük kentleri denetimi altına aldı böylece bu büyük kentler artık yalnızca kent değil birer kent devleti oldular. Sınırları boyunca hendekler kazıldı, işaretler konuldu” (Davis, 2016: 20).

Özetle dünyada kurulan ilk devletlerin Mezopotamya bölgesinde olduğu bilinmektedir. M.Ö. beşinci binyılda Mezopotamya’nın kuzeyinde yaşayan ve göçebe bir halk olan Sümerlerin kuzeyden Mezopotamya’ya indikleri ve Aşağı

Mezopotamya bölgesindeki köyler üzerinde egemenlik kurdukları ve egemenlik kurdukları köylüleri ise büyük çapta sulama faaliyetlerinde zor yoluyla çalıştırdıkları bilinmektedir. M.Ö. dördüncü bin yılda Mezopotamya'nın aşağı bölgelerinde uygar topluma geçiş sağlanmıştır. M.Ö. 3500 yılları civarında ise köylerin kentler hâline gelmesi durumu gerçekleşmiştir. M.Ö. 3000 yıllarında ise Mezopotamya'nın aşağı bölgelerinde ilk şehir devletleri kurulmaya başlanmıştır. M.Ö. 2350 yılları civarında Samiler göçebe bir halktı. Samilerin yönetimini eline geçiren ve bir Sami olan Akadlı Sargon yerleşik çiftçi topluluklarını içinde barındıran Sümer şehir devletlerini birer birer fethederek bölgede merkezî bir devlet kurmayı başarmıştı. Yine bir diğer göçebe halk Amurrular, M.Ö. 2225 tarihinde Babil Hanedanlığını Babil şehrini fethederek kurdular. Babil Hanedanlığının altıncı kralı Hammurabi M.Ö. 1700 yılları civarında Sümer ve Akad ülkelerini kendi yönetimi altında bir araya getirerek bölgesel devletlerden imparatorluğa geçişi sağladı. Babil İmparatorluğu ise M.Ö. 1515 tarihinde Hititler ile gerçekleştirdikleri savaş sonrasında yıkılış aşamasına girdi. Hititlerin çekilişini ise Kassitlerin işgali takip etti. M.Ö. 1380 yılında Asurlular bölgeye egemen oldular (Gözler, 2011: 399).

Yukarıda okuduğumuz bilgiler ışığında aynı topraklar üzerinden Sümer, Akad, Babil ve Asur medeniyetlerinin geçtiğini görüyoruz. Sümer toplumunun Mezopotamya coğrafyasına inişinin nasıl olduğu bilinmiyor olsa da hâkim oluşu muhtemel bir fetih hareketiyle gerçekleşmiştir. Çünkü yerleşik toplumlar ile göçebeler arasındaki ilişki, yerleşik toplumların topraklarını savunduğunu bizlere göstermektedir. Tarih boyunca göçebeler, yerleşik toplumlar tarafından hoş karşılanmamışlardır. Yine Sümer yurdunun fethi de bölgeye göç ile yerleşen Akadlarca gerçekleşmiştir. Tarihte bilinen ilk imparator olarak kaydedilen Sargon gerçekleştirdiği fetih hareketiyle bütün Mezopotamya'yı ele geçirerek bu topraklardaki Sümer egemenliğini uzunca bir süre geri gelmeyecek biçimde sonlandırmış, kendi devleti de yine göçebe toplumlarca yıkıldıktan sonra Mezopotamya üzerinde benzer fetih olayları tekerrür etmiştir. Bu bilgilerden hareketle Mezopotamya coğrafyasına kuvvet ve mücadele ile egemen olmanın gerçekleştiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

2.2.1.2. İnkâ Uygarlığı

Devletin Güney Amerika'da İnkâ Uygarlığı üzerinde ortaya çıkışı Mezopotamya bölgesinde devletin ortaya çıkışı gibi kuvvet ve mücadelenin etkisi altında gerçekleşmiştir. Ancak Güney Amerika'da devletin ortaya çıkışı Mezopotamya bölgesinde devletin ortaya çıkışındaki gibi çiftçiler ile çobanlar (göçebeler ile yerleşik hayattakiler) arasındaki mücadelenin sonucunda bu mücadeleyi çobanların kazanması ve ilerleyen zamanlarda çobanların çiftçiler üzerinde otorite sahibi olarak askeri ve yönetici sınıf konumuna gelmeleri sonucunda ortaya çıkmamıştır. Güney Amerika'da devletin ortaya çıkışı, farklı tarımcı köyler arasındaki mücadelenin sonucunda ortaya çıkan savaşı kazanan tarımcı köyün kaybeden tarımcı köy üzerinde bir otorite kurması sonucunda gerçekleşmiştir.

Güney Amerika bölgesinde çiftçi ve çoban farklılaşması ve bu farklılaşmanın çeşitli sebepler altında çatışmaya dönüşmesini sağlayabilecek kadar güçlü bir farklılaşma bulunmamaktadır. Bu bölgedeki çiftçi ve çoban farklılaşması, Mezopotamya bölgesi ile kıyaslandığında daha zayıf kalmaktadır. Güney Amerika kıtasının hayat şartları göz önünde bulundurulduğunda ördek, lama, köpek gibi evcilleştirebilmiş az sayıdaki hayvanla birlikte çobanlığa dayalı bir yaşama biçimi oluşturmak pek mümkün değildir. Mezopotamya bölgesini, Güney Amerika bölgesinden farklı kılan husus çobanlık yaşam tarzı için gerekli olan keçi, koyun, sığır gibi insanların, kendisinden ve ürünlerinden faydalanabildiği tarzdaki hayvanların evcilleştirilebilmiş olmasıdır. Bu durum Mezopotamya bölgesinde geçim kaynağı olarak hayvancılıkla uğraşan çoban grubunun ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Ancak Güney Amerika bölgesinde ördek, lama, köpek gibi hayvanların evcilleştirilebilmiş olmasına rağmen keçi, koyun, sığır gibi hayvanların evcilleştirilememiş olması sebebiyle bu bölgede çiftçi ve çoban tarzındaki bir farklılaşmanın görülmesi de mümkün olmamıştır. Mezopotamya bölgesinde bu durum hayvancılıkla geçinen bir çoban grubunun ortaya çıkmasına ve hayvancılıkla geçinen bir çoban grubunun bölgede uzun zaman var olmasına imkân vermiştir. Bu sebeplerden ötürü Güney Amerika bölgesinde devletin ortaya çıkışı çiftçiler ile çobanlar arasındaki bir mücadele sonucunda değil farklı tarımcı köyler arasındaki mücadeleler sonucunda gerçekleşmiştir (Kottak, 2002: 248).

Güney Amerika bölgesindeki insanların avcı-toplayıcı yaşama biçiminden tarıma dayalı bir yaşama biçimine geçmesi sonucunda nüfusun artması bölge insanı açısından uzun bir süre bir probleme sebebiyet vermemiştir. Buna rağmen nüfusun gittikçe artması sonucunda bölgede bulunan And dağları ve bu dağların eteklerinde bulunan vadilerde artan nüfusla orantılı bir şekilde üretim yapılabilmesi konusunda çeşitli sıkıntılar da ortaya çıkmıştır. Bölgede tarıma elverişli olan toprakların doğusunda And dağları, batısında Büyük Okyanus, kuzeyinde ve güneyinde ise büyük çöller bulunmaktadır. Artan nüfus sonucunda gerekli olan üretimin coğrafik şartlar sebebiyle arttırılamaması nüfusun bir bölümünün göç ederek keşfedilmemiş topraklar keşfetmesine ve bu bölgelere yerleşmesine neden olmuştur. Güney Amerika bölgesinde bu şekilde tarıma elverişli bütün topraklar yerleşim amacıyla kullanıldığında ise artan nüfusu besleyebilecek kadar bir tarımsal üretimin yapılması mümkün olmamıştır. Bu durum da kaçınılmaz olarak farklı tarım köyleri arasında bir rekabet ortamı doğurarak yağmalama ve hırsızlık faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yağmalama ve hırsızlık faaliyetleri sonucunda ise saldırı faaliyetleri ve saldırılar karşısında savunma faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu durum bir köyün diğerini fethetmesi amacını ve gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Bir köy diğer bir köyü ele geçirdiği zaman, kaybedenler kazananlara zorunlu olarak boyun eğmişler ve onların otoritelerini kabul etmişlerdir. Çünkü kaybedenlerin bölgede yerleşerek tarım yapabilecekleri başka bir toprak kalmamıştır. Fetih yoluyla ele geçirilen tarım köylerinde yaşayan insanlar savaşlar sırasında eğer katledilmemişse kazananlara haraç vermek şartıyla topraklarında onların otoriteleri altında hayatlarına devam etmişlerdir. Bu noktada kaybeden tarımcı köyler daha çok çalışmak ve üretimi arttırmak için yeni tarımsal teknikler üretmek zorunda kalmışlardır. Güney Amerika bölgesinde kaybedenler daha fazla tarımsal üretim elde etmek amacıyla sulama ve tıraçlandırma tekniklerini kullanarak yeni tarımsal alanlar oluşturmuşlardır. And dağlarının çevresindeki her bölgede bir köyün savaşlar vasıtasıyla diğer bütün köyleri fethetmesi ve onlar üzerinde otorite kurmasıyla bölgede *şeflikler* ortaya çıkmıştır. Bölgede şefliklerin ortaya çıkması sonucunda şeflikleri ortaya çıkaran etmenlerden dolayı tarımsal üretimde büyük miktarda bir artış gerçekleşmiştir. Tarımsal üretimin artması, nüfusun artmasını da beraberinde getirmiştir. Artık savaşlar farklı tarım köyleri arasında değil şeflikler arasında gerçekleşmeye başlamıştır. Bölgedeki ilk devletler ise bir vadi üzerinde kurulmuş

olan bir şefliğin diğer şeflikleri savaşlar yoluyla egemenliği altına alması sonucunda ortaya çıkmıştır. İlerleyen zamanlarda ise ortaya çıkan farklı devletler arasındaki savaşlar sonucunda kazanan devletler, kaybeden devletleri otoriteleri altına alarak devletin bölgede etki alanının genişlemesine neden olmuştur (Uygun, 2015: 44).

Günümüzde İnka Uygarlığı olarak bildiğimiz devlet de Güney Amerika bölgesi üzerindeki birçok şeflikten yalnızca biridir. İnka şefliğinin, en güçlü ve en büyük rakiplerinden birisi ile girdiği savaş ve bu savaşın sonucunda kazandığı zafer, İnka şefliğinin devlet hâline gelmesine yol açmıştır (Claessen ve Skalnik, 1993: 283).

2.2.1.3. Mısır

Mısır coğrafyası Kuzey Afrika bölgesinin en geniş ve en verimli toprakları üzerinde yer almaktadır. Nil nehrinin yer aldığı bu bölgede Nil nehri, bölge insanı açısından belirleyici bir rol oynamıştır. Nil nehri kireç ve kumtaşı arasından ve düzlük taşkın bir alanın üzerinden geçmektedir. Heredot'un ünlü sözü "*Mısır, Nil'in armağınadır*" nehrin bölgedeki belirleyiciliğini ifade etmesi açısından değerlidir. Nil vadisi olarak adlandırılan bölge Mısır'ı coğrafik açıdan doğusunda ve batısında bulunan çöllerden de ayırmaktadır (Kuhrt, 2010: 142).

Kuhrt'a göre Nil nehrinin Mısır toplumu için önemini şu örnekle kolayca anlayabiliriz:

"Nil Irmağı Mısır'ın can damarıydı, kıyılarına dizilmiş toplulukları birbirine bağlardı ve başlıca ulaşım aracı teknelerdi. Nil'in bütün Mısırlıların hayatında ne kadar önemli olduğu, yön belirtirken kullandıkları terimlerden bellidir: Kuzeye 'akıntıya karşı' güneye 'akıntıya doğru' diyorlardı" (Kuhrt, 2010: 155).

Mısırlılar, tarihî dönem içerisinde "İki Ülke" kavramı ile Yukarı Mısır'ı ve Aşağı Mısır'ı kastederler (Kuhrt, 2010: 155). Mısır kültürüne hâkim ve ülkenin içinde bulunduğu kuralcı durum, Mısır'ın, Mısır'ın kralları tarafından birleştirilip yönetilmiş olduğu iki bölümden oluşuyor olmasından kaynaklanmaktadır (Kuhrt, 2010: 162).

Mısır'ın tarih öncesi zamanlarından şimdiye dek ulaşan kayıtlar, sayıca az kraliyet anıtları ve yıllık kayıtları içeren tabletlerden ibarettir. Mısır tarihinin aktarım yolu ise I. Hanedan'ın hemen öncesinde icat edilmiş yazıdır (Hornung, 2004: 15-16).

Mısır coğrafyasında Hanedanlık öncesi dönem, bilinmeyen bir tarih ile M.Ö. 3100 yılı arasındaki dönemdir. Erken Hanedanlık dönemi ise M.Ö. 3100 yılında başlar ve içerisinde pek çok ara işgal dönemlerini bulundurmakla beraber Mısır son olarak önce Persler sonrasında ise İskender tarafından fethedilmiştir (Kuhrt, 2010: 161-162).

İskender'in fethinden binlerce yıl öncesine geri dönersek Mısır'ın devletleşme sürecinin Kral Menes ile başladığını görürüz. Bu süreç Erik Hornung'un "Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi" isimli kitabında şu şekilde anlatılmaktadır:

"Kral Menes ilk kez bataklıkları kurutur, ilk kent Memfis'i kurar ve insanlığı kültür ve uygarlıkla tanıştırır. Onlara kültürü getiren bir kahramanla tarihlerini başlatan başka devlet ve kültürler de vardır. Ancak Mısır yüksek kültürünün kökeni arketiplerde kaybolmaz, izleri İÖ dördüncü binyıla kadar sürülebilir. O dönemin neolitik Negade kültüründen yalnızca birkaç kuşak sonra yüksek bir kültür doğar; krallık, yönetim, yazı, sanat ve din bütünüyle gelişir ve bildiğimiz 'Mısırlı' özellikleriyle tarih sahnesine çıkarır" (Hornung, 2004: 10).

Nil nehrinden kaynaklanan çevresel etmenler, büyük iş örgütlenmelerini ve büyük miktarda artı ürün elde edilmesini mümkün kılması nedeniyle Aşağı Mezopotamya bölgesi ile benzerlik göstermektedir. Sümerlerde uygarlığın ortaya çıkışında önemli bir etkisi olduğu düşünülen geniş çaplı doğal kaynaklar Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır'ın birleşmesi ile daha da artmıştır. Nil nehrinin bazı dönüş noktalarında kanal, baraj ve set gibi yapıların inşa edilmesine gerek yoktur. Bazı alanlarda ise ürün elde edebilmek için toprağı sürmeye bile ihtiyaç yoktur. Taşkınların getirdiği alüvyonun üzerine tohumları serpiştirmek, ürün elde etmek için yeterlidir. Bütün bunlara rağmen Nil bölgesinde yapılan tarımsal faaliyetler büyük çapta örgütlenmeler oluşturma ihtiyacı da ortaya çıkartmıştır. Çünkü taşkın sularının geri çekilmesinin hemen ardından toprakların, taşkın öncesindeki sınırlarının yeniden tespit edilmesi, toprakların sahiplerinin vergi yükümlülüklerinin tespit edilmesi gibi ihtiyaçlar oluşmuştur. Yer ölçmesi ise otoritenin odaklaşmasını ve ilkel anlamda bir kamu yönetimi teşkilatının kurulmasını gerekli hâle getirmiştir. Hepsinden öte Nil nehri, Mezopotamya bölgesinin aksine otoritenin odaklaşıp sürdürülebilmesini mümkün hâle getiren ulaşım ve iletişim imkanlarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Mesela teknelerin Nil nehrine bırakılması ile birlikte yolculuk yapma imkânı ortaya çıkmıştır. Bütün bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda Nil nehrinin kontrolünü

elinde tutabilecek kadar güçlü bir yönetim, Mısır'ın da denetimini ele geçirme imkânını elde etmiştir. Mısır coğrafyasından sağlanan artı ürünlerin tek bir merkezde toplanması bu yolla kolaylaşmıştır (Şenel, 2014: 465-466).

Devletin ortaya çıkışı ile geniş sulama imkanına sahip tarımsal faaliyetlerin başlaması hemen hemen aynı zamana denk düşmektedir. Bu durum çok sayıda antropoloğun dikkatini çeken bir durumdur. Uygarlığın ilk ortaya çıktığı ve geliştiği bölgeler göz önünde bulundurulduğunda Dicle, Fırat ve Nil gibi tarımsal faaliyetlerde geniş sulama imkânı sağlayan nehirlerin olduğu görülmektedir. Konu ile ilgilenen bazı araştırmacılar, bu durumdan yola çıkarak bir genelleme yapmakta ve bu durumun bölgede devletleşmeyi beraberinde getirmiş olabileceğini düşünmektedir. Buna göre tarımsal faaliyetlerini küçük sulama imkânları ile yöneten köylüler, tarımsal faaliyetlerde büyük sulama imkanının avantajlarını fark ettikleri an, kendi özerkliklerinden vazgeçmişler ve birkaç köyün bir arada tarımsal faaliyetlerinde büyük sulama tarımı yapmak maksadıyla bir siyasî yapılanmanın altında bir araya gelmeye karar vermişlerdir. Gerçekten de tarımsal faaliyetler için sulama, ilk devletlerde önemli bir niteliğe sahiptir ancak sulama faaliyetleri ile devletlerin ortaya çıkışı hakkında net bir nedensellik bağının olduğunu da söylemek mümkün değildir. Bazı coğrafyalarda yapılan araştırmalara göre büyük sulama imkânlarının var olduğunun görülmesine rağmen bu bölgelerde devletleşme uzun bir zaman boyunca gerçekleşmemiştir. Bazı coğrafyalarda ise büyük çapta sulama sistemlerinin ortaya çıkması, devletin ortaya çıkışından sonra gerçekleşmiştir. Nihayetinde büyük sulama sistemlerinin kullanılması devletin ortaya çıkışı için gerekli temeli oluşturmamıştır. Sadece devletin niteliğini belirlemede etkili olmuştur (Uygun, 2015: 45). Mısır'da da devletin ortaya çıkışı ile Nil nehrinin sağladığı imkânlar ve büyük sulama tarımı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak bu durum Mısır devletinin niteliğini belirleme hususunda etkili olmuştur.

Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın birleşmesinin hemen öncesini Alaeddin Şenel "Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi" isimli kitabında şu şekilde anlatmaktadır:

"Hanedanlar öncesi tarihlerin Mısır'ı, belki fetih ama belli ki birleşme gibi Mezopotamya etkisi gibi etmenlerle uygarlığın kurumlaşma evresidir. Bu dönemin en önemli olgusu, Yukarı Mısır'ın avcı ve toplayıcı (?) ve de göçebe

çoban yaşayış biçimleri ile Aşağı Mısır'ın yerleşik çiftçi yaşayış biçiminin etkileşimi ve sonunda birleşmesidir. (...) Böylece söz konusu kültürün Yukarı Mısır'dan Aşağı Mısır'a doğru yayılmasıdır. Adı 'İki Ülke' olan bir bölgeyi tek bir (uygar) kültür içine almaya başlamasıdır” (Şenel, 2014: 467-468).

Mısır'ın birleşme öncesi siyasî hayatı hakkında pek bilgi sahibi olmasak da pek çok bilim insanlarınca Mısır toplumunun uygarlığa geçiş evresi Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın birleşmesidir. Mısır toplumunun birleşme sürecini devletleşme olarak ele alırsak Kral Menes'in Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ı yüzlerce yıllık kabileler arasındaki mücadeleyi yani savaşı sonlandırarak tek lider olması ve Mısır'ın siyasî bütünlüğünü de sağlamış olmasıyla Mısır, devletleşme sürecini tamamlamıştır. Mısır'ın ritüelleri de bu birleşmeye uygun biçimde değişikliklere uğramıştır (Ribard, 1974: 16).

2.2.2. Devletin Doğuşunda Ekonomik Etmenler

Tarihte bilinen ilk devletler hakkında ve bu devletlerin ortaya çıkışında etkili olan etmenler hakkında doğru bilgilere ulaşmak için devletin ortaya çıkışından önceki şartlar hakkında bilgi sahibi olma gerekliliği bulunmaktadır. Çin ve Orta Amerika gibi bölgelerde ilk devletlerin ortaya çıkışının hemen öncesinde dikkat çeken bir özellik vardır. Bu özellik de tarımsal üretimde yoğunlaşmanın sağlanmasıdır. Avcı- toplayıcı ya da tarımcı yaşama tarzına sahip ilkel toplumlar, besin üretimi ile nüfus artışını dengede tutmayı bir şekilde başarmışlardır. Buna rağmen bazı bölgelerde nüfus artışını üretim ile dengede tutmak çok zordur. Tarihte bilinen ilk devletlerin kurulduğu yerler bu tip yerlerdir. Devletin ortaya çıktığı bölgeler, nehir kıyılarına ve sulak alanlara sahip bölgelerdir. Bu bölgelerin çevresi ise çöllerle sarp dağlarla tahrip edilmiş ormanlarla çevrilidir. Artan nüfusun göç ederek yerleşebileceği verimli arazilerin olmaması, belirli coğrafyada artan nüfusu barındırma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu zorunluluk karşısında ilkel toplum insanları her zamankinden daha çok çalışmak ve bu yolla tarımsal üretimi arttırmak ya da çevrelerindeki başka toplumların ürünlerini yağmalamak seçeneklerinden birini bazen de ikisini birden seçmiştir (Uygun, 2015: 52).

İlkel toplum insanı, gün içerisinde yalnızca ihtiyacı kadar üreten ve bunun için de yalnızca bir günde birkaç saat çalışan insandır. Ancak çok sayıdaki bölgede nüfus artışından dolayı ilkel toplum insanı artan nüfusun beslenme ihtiyacını

karşılayabilmek amacıyla yeni bir gelenek ortaya çıkarmıştır. Bu gelenek ise kendi ihtiyacından daha fazlasını üretecek kadar daha çok çalışmak, bu çalışmanın sonucunda daha fazla üretim yapmak ve fazla üretimi dağıtanları ise ödüllendirmektir. Kendi ihtiyacından daha fazlasını üreten, tarımsal üretim sonucunda elde edilen ürün miktarını arttıran bu kişiler antropologlar tarafından *büyük adamlar* olarak adlandırılmaktadır. Büyük adam, ailesi ve yakın çevresi ile birlikte kendi ihtiyaçlarından daha fazlasını üretmek için daha çok çalışırlar ve elde edilen fazla üretimi ise stoklardı. Büyük adam ailesini, yakın çevresini ve komşularını tören düzenleyeceği hususunda söz vererek kendisi için çalışmaya ikna ederdi. Stoklanan ürünler belirli zaman aralıklarında düzenlenen gösterişli törenlerle toplumda yaşayan insanlara dağıtıldı. Bu iş sonucunda ise büyük adamların kazandığı tek şey ise ün ve saygınlıktan ibarettir. Bu gelenek öncesinde ilkel toplumda ihtiyaç fazlası ürünlere hoş gözle bakılmazdı. Ancak ilkel toplum insanının bu yeni geleneği sayesinde ürün stoklama imkânı yaygınlaşıyor ve insanlar buna özendiriliyordu. İlkel toplumların artan nüfusunun beslenmesi için ortaya çıkmış bu gelenek ile birlikte zamanla ilkel toplumun eşitlikçi karakteri bozulmuş ve toplumsal yapıdaki ekonomik eşitsizlikler belirgin hâle gelmiştir. Büyük adamlar ise ilk devletlerin egemen sınıfı hâline gelmiştir (Harris, 1994: 109-110; Kurtz, 2001: 47-49).

Üretimde yoğunlaşma, nüfusun artması, savaşlar, bulunulan makamların kalıtsal bir nitelik göstermeye başlaması, niceliksel olarak büyük ve merkezi konumda besin ambarlarının kurulması ve stoklama yapılması, savaşçıları devamlı besleme zorunluluğunun ortaya çıkması gibi etmenler sebebiyle, zamanla büyük adamlık kurumu feodal bir devlet hâline evrilmiştir. Ancak bu evrilme uzun bir zaman diliminde ve bilinçsiz bir şekilde gerçekleşmiştir. İlkel toplumlar, artan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla daha çok çalışma, ürün stoklama, şölen organizasyonları düzenleme ve bunu teşvik etme gibi çözüm yolları bulmuş olsa da zaman içerisinde toplumun hizmetçisi konumunda olan büyük adamın toplumun efendisi hâline gelebileceğini tahmin etmemiştir. Nesilden nesile besin dağıtımında ve büyük adamın sahip olduğu yetkilerde fark edilemeden gerçekleşmiş küçük değişiklikler, ilkel toplumlardaki siyasî iktidarın niteliklerinde değişime neden olmuştur. İlkel toplumlar başlangıçlarında siyasî iktidarı bir bütün olarak ve ortaklaşa

bir şekilde ellerinde bulundurulurken uzun zaman sonrasında ilkel toplum insanı bir kralın yönetimine ve iktidarına tabi olmuştur (Uygun, 2015: 55-56).

Devletin ortaya çıkışında ekonomik etmenler yer almakla birlikte ekonomik etmenler devletin köken teorilerinden birisi olan Marksist teorinin (Ekonomik teori) savunduğu düşünceler ile birkaç istisna hariç paralellik göstermektedir. Teorinin en temel noktası olan alt yapı ve üst yapı kavramlarının bu ilkel toplumlar üzerinde gerçeklik kazandığını görmekteyiz. Çünkü toplumlar incelendiğinde alt yapının (üretim biçiminin) zaman geçtikçe toplumların uygulamalarını belirlediği ve bu uygulamaların zamanla sistemleşerek devletleşmeye doğru gittiği görülür. Bir diğer paralellik ise toplumlarda artı üretim gerçekleşmeye başladıktan sonra belli bir sınıfın artı üretimi elinde tutmaya başlamasıdır. Bu da zamanla basit bir yönetici sınıf ve yönetilen sınıf ayrımından sıyrılarak toplumların sömüren ve sömürülen sınıf şeklinde ayrılmasına sebep olmuştur. Artı ürün hem yönetici hem de sömüren sınıf olanların kontrolündedir. Başlangıç aşamalarında depoları korumak amacıyla ortaya çıkan askerler, zamanla kurulan düzeni kontrol altında tutma amacına yönelmiştir. İlkel toplum içerisinde insanların kendisi de bir üretim aracıdır ve yönetici sınıfın ismi ne olursa olsun yönetilen sınıf bu sınıfa tabi olarak aslında yöneten sınıfın üretim araçlarına sahip olmasının ilkel yollarının kapısını aralamıştır. Ancak toplum her ne kadar sınıflara bölünmüş olursa olsun, ilkel devletler adına bir sınıf mücadelesinin gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmediğimiz için sınıf savaşmaları konusunun gerçekliği, en azından devletin ortaya çıkışı açısından muğlaktır.

Devletin ekonomik etmenler ile ortaya çıkışının ilk basamağını, ilkel toplumlarda nüfusun artması ve bu artış sonucunda ilkel toplum insanını besleyebilmek için üretimde bir artış gerçekleştirmenin yollarının aranması oluşturmuştur. İlkel toplum insanı eşitlikçi karakterdeki yapısına aykırı olarak yeni gelenekler oluşturmuş ve bu soruna çözüm bulmuştur. İlkel toplum insanı, tarımsal üretimden elde edilen ürün miktarı ile nüfusun dengede olduğu zamana kadar yalnızca ihtiyacı kadar üretim yapmış ve daha fazlası için fazladan bir uğraş içerisine girmemiştir. Ancak tarımsal üretimden elde edilen ürün miktarının nüfusu besleyebilecek oranın altında kalmasından itibaren daha fazla üretim yapmanın yollarını aramaya başlamıştır. Çözüm ise daha fazla çalışmak daha fazla üretim yapmak ve elde edilen fazla ürünleri stoklayarak büyük şöenlerde halka dağıtmaktır.

Bu durum toplumsal yapıda büyük adamlık kurumunun oluşması ve toplum içerisinde bir statü farkının oluşmaya başlaması anlamına gelmektedir. Devletin bu şekilde ekonomik etmenlerin etkisi sonucunda ortaya çıkışının en iyi üç örneği ise Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu'dur.

2.2.2.1. Solomon Adaları'nda Büyük Adamlık Kurumu

Solomon Adaları üzerinde Bougainville'de yaşayan Siualer arasındaki büyük adama *mumi* denilmektedir. Siua gençlerinin en büyük tutkusu mumi konumuna ulaşarak toplumda ün ve saygınlık elde etmektir. Siua toplumunda gençler, mumi olabileceğini topluma kanıtlamak için herkesten daha fazla çalışır, et ve hindistancevizi tüketimini azaltırdı. Sonrasında ise genç adam mumi olma konusundaki niyetinin ciddiliğini karısına, çocuklarına ve yakınlarına gösterirdi. Genç adamın karısı, çocukları ve yakınları ise genç adamın düzenleyeceği ilk şölenle genç adama yardım edecekleri konusunda söz verirlerdi. Düzenlenen şölenin başarılı olması durumunda genç adamı destekleyen kitlenin sayısı artmaya başlar ve genç adam da daha büyük ve daha kapsamlı bir şölen yapmak için gerekli çalışmalar yapmaya başlardı. Genç adamın bir sonraki amacı ise kendi erkek izleyicilerinin hiçbir işe karışmadan ve genç adamın misafirlerini eğlendirip besleyebileceği tarzda bir kulüp inşa etmektir. Kulüp binasının kutsanması amacıyla bir tören daha düzenlenir ve bu tören de başarılı olursa genç adamı hem destekleyen kitlenin sayısı daha da artar hem de onun için çalışmak isteyenlerin sayısında bir artış olurdu. Böylece genç adam toplum tarafından mumi olarak anılmaya başlanırdı (Harris, 1994: 110).

Giderek büyüyen şölenler nedeniyle muminin destekçileri daha fazla çalışmak zorunda kalmış olsalar da hatta zaman zaman bundan şikayetçi olsalar da “*büyük bakıcı*” konumunda olan mumilerinin şanlarını korudukları ve mumiler üretimi arttırdıkları sürece onlara sadakat göstermişlerdir. Sonrasında ise muminin kendisinden daha önce mumi olmayı başarmış kişilere meydan okuyabileceği bir *muminai* şöleni yapılırdı. Bu meydan okuma şöleninde önceki mumi yeni mumi olmuş kişiye ve onun konuklarına ikramlarda bulunur ve bu ikramlar ile bu ikramların miktarının listesi tutulurdu. Yeni mumi yaklaşık bir aylık bir süre zarfı içerisinde en az rakiplerinininki kadar zengin bir şölen düzenlemeyi başaramazsa toplumsal ününden çok şey kaybederdi. Bu durumda da mumilik makamından

düşmesi kaçınılmaz bir hâl alırdı. Bütün bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda, bir mumi hangi mumiye meydan okuyacağını seçme noktasında çok dikkatli davranmalıdır. Çünkü karşılık vereceği törende kendi gücünün üstünde bir mumi seçmesi demek mumilikten düşmesi demektir. Üstüne üstlük bir mumi şölenlerde kazandığı başarıların üstüne yatma imkânına da sahip değildir. Çünkü sürekli yeni meydan okumalara hazırlanmak zorundadır. Bu durum da üretim hacminin sürekli olarak arttırılması zorunluluğunu ortaya çıkartmaktadır (Harris, 1994: 110-111).

Solomon Adaları'ndaki büyük adamlık kurumunun ve büyük adamın toplumda bir yönetici konumunda olmadığı görülmektedir. Burada büyük adam toplum içerisinde ün ve saygınlık kazanmak amacıyla hareket eden toplumun hizmetçisi rolündedir. Bütün bunlara rağmen ilerleyen süreçlerde devletin ortaya çıkışını tetikleyecek farklılıkların oluşması da büyük adamlık kurumu sayesinde. İlkel toplumların karakteristik özellikleri ile bağdaşmayan farklılıklar ise şunlardır: İlk olarak ün ve şan kazanmak amacıyla dağıtılan ürünler nedeniyle ihtiyaç fazlası mal üretmek ve stoklamak ilkel toplum içerisinde meşruiyet kazanmıştır. İkinci olarak mumi olarak adlandırılan büyük adam kendisinin fazla ürün üretmesinde kendisine yardımcı olacak kişilerin barınabileceği ve eğlenebileceği bir kulüp binası inşa ettirerek toplumdaki bazı kişileri diğer kişilerden ayırmıştır. Üçüncü olarak ise mumi, kulüp binasında stoklanacak fazla üretim ürünlerini dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı korumak amacıyla sayıca az olsa bile savaşçı kişileri sürekli hazır tutarak beslemiştir. Bu savaşçılardan herhangi birisi hayatını kaybettiğinde ise stoklanmış ürünlerin bir kısmını tazminat olarak hayatını kaybeden savaşçı kişinin ailesine vermiştir. Son olarak ise savaş esirlerini, sahibi olduğu bahçelerde köle olarak kullanmıştır (Harris, 1994: 112-114; Uygun, 2015: 53-54).

2.2.2.2. Trobriand Adaları'nda Büyük Adamlık Kurumu

Yeni Gine'nin doğusunun yaklaşık 125 mil kuzey tarafında bulunan Trobriand Adaları'nda incelenen büyük adamlık kurumu, Solomon Adaları'na kıyasla daha ileri seviye bir örnek durumundadır. Trobriand toplumu anasoylu olmak üzere çok sayıda kabilelere ve soy gruplarına bölünmüş bir toplumdur. Bu toplum insanları, savaşmaya oldukça meraklı ve isteklidir. Düzenli ve acımasız savaşlar yapmışlar ve yüzlerce mil uzakta bulunan topluluklarla ticaret yapmak gerekirse de savaşmak amacıyla kanoları ile açık denizlerde uzun yolculuklar yapmışlardır. Trobriand

toplumdaki büyük adamların makamları, kalıtsal niteliği olan makamlardır. Bir büyük adamın makamından inmesinin tek yolu ise ancak savaşta yenilmesiyle mümkün olabilirdi. Bölgedeki bütün adalarda yaşayan insanların en güçlü önder olarak benimsediği büyük adam binlerce insanı barındıran ve sayıları birkaç düzineye kadar ulaşan köy üzerinde otorite sahibidir. Büyük adam bu büyüklükte bir nüfusu sadece ailesinin ve yakınlarının çalışarak yaptığı üretim ile memnun etme olanağına sahip değildir. Büyük şöenler için büyük adam bundan çok daha fazlasına ihtiyaç duyar. Büyük şöenler için büyük adam diğer köylerden bir şekilde ürün elde etmek zorundadır. Bunu da diğer köylerdeki şeflerin kız kardeşleri ile evlilik ilişkisi kurarak gerçekleştirmeye çalışır. Toplumsal yapı anasoylu karakterde olduğu için büyük adamın evlendiği kadınların erkek kardeşleri, hasat zamanlarında elde ettiği ürünlerin bir miktarını kız kardeşlerine göndermekle yükümlüdür. Bu vasıta ile büyük adam diğer köylerde üretilen ürünlerin bir miktarını kendi köyünde toplama imkânına sahip olmuştur. Gelen ürünler özel olarak hazırlanmış raflarda büyük adamın halkına gösterilir ve sonrasında yapılan şöenlerde ise halka dağıtılırdı. Bu vasıta ile büyük adam kendisini “büyük sağlayıcı” olarak halkına kabul ettirmiş olmakla birlikte bulunduğu konumu da sağlamlaştırmış olurdu. Dağıtım sonrasında ise elde kalan fazla ürünler de kano yapan ustalara zanaatkârlara sihirbazlara ve ailenin hizmetçilerine dağıtılırdı. Bütün bu etmenler büyük adam için kendi otoritesini giderek artırma ve sağlamlaştırma imkanını oluşturmuştur (Harris, 1994: 114-115; Uygun, 2015: 54).

2.2.2.3. Bunyoro Topluluğu’nda Büyük Adamlık Kurumu

Avcı toplayıcı yaşama biçimine sahip nicelik açısından küçük toplumlarda zamanla nüfusun artması ve ekonomik yapıda değişikliklerin meydana gelmesi gibi etmenler sebebiyle toplumun hizmetçisi durumunda olan büyük adamlar toplumun efendisi durumuna gelmişlerdir. Nüfus ne kadar büyük ve yoğun olursa dağıtım ağı da nüfusun büyüklüğüne ve yoğunluğuna bağlı olarak büyük olur. Bu durum da dağıtımı yapan ve kontrol altında tutan büyük adamın otoritesinin giderek artmasını sağlar. Nüfusun sayıca artması ile birlikte büyük adamın gıda stoklarına yapılan katkılar, yardımlar yakınlık ilişkilerinden doğan hediyeler olmaktan çıkarak, zorunlu verilen mallar hâline gelmiştir. Başlangıç zamanlarında kamusal bir nitelik gösteren gıda stoklarının bulunduğu alanlara halkın girişi kısıtlanmıştır. Bu tarzda bir büyük

adamlık kurumu Uganda’da bulunmaktadır. Uganda’da bulunan topluluğun adı Bunyoro Topluluğu’dur. Bunyoro Topluluğu, darı ve muz tarımı ile uğraşmakta ve feodal bir toplum karakteri göstermekteydi. Büyük adamları ise *mukama* olarak adlandırılmaktaydı. Mukamalar sadece büyük adam olmanın ötesinde bir kral konumundaydı. Bütün toprakların sahibi olan mukamalar sahip oldukları toprakların kullanım haklarını kabile şeflerine verirdi. Bunun karşılığında kabile şefleri ise mukamanın evine besin ürünleri, el yapımı tarzında çeşitli ürünler ve işgücü hizmeti gönderirlerdi. Mukama da devlet teşkilatları adına bu mal ve hizmetlerin işletilmesini sağlardı (Harris, 1994: 118-119; Uygun, 2015: 55).

Yüzeysel bakıldığı zaman mukama diğer büyük sağlayıcılar yani dağıtım şefleri gibi görünmesine rağmen mukama diğer büyük sağlayıcılardan farklıdır. Diğer büyük adamlar, besin üreticilerinin cömertliğinin derecesine bağımlı durumdayken Bunyorolular kralın cömertliğinin derecesine bağımlı durumdadırlar. Kan dökme sonucunda alınmak istenilen intikama izin verip vermeme, mukamanın onayına bağlıdır. Mukamanın elde ettiği gelirlerine yeterince katkı yapılmaması ya da katkıdan kaçınılmaya çalışılması; bunu yapan kişinin topraklarının elinden alınmasına topraklarından sürülmesine veya bedensel bir cezaya mahkûm edilmesine neden olabilirdi. Bu bölgede mukama, zengin şöenler düzenlemesine ve büyük sağlayıcı olarak tanınırlık kazanmış olmasına rağmen gelirlerinin büyük bir bölümünü baskı güçleri üzerinde sahip olduğu tekel olma durumunu pekiştirmek için kullanmıştır. Büyük ve merkezi tahıl stokları üzerindeki denetim gücüne dayanması vasıtasıyla devamlılık arz eden bir muhafız saray kuvveti varlığını da sürdürmüştür. Mukama savaşlarda kahramanlık gösteren askerlerine ve kendisine sadakat gösterenlere sürekli ödüller dağıttı. Mukama devlet hazinesinin büyük bir kısmını da imaj oluşturma ve halkla ilişkiler bağlamında kullanmıştır (Harris, 1994: 119-120).

Başlangıç aşamasında artan nüfus ile üretilen ürün miktarını denge hâlinde tutabilmek amacıyla gerekli ve güzel gelenekler oluşturduğunu zanneden ilkel toplumlar, ilkel toplumun eşitlikçi karakterdeki yapısını bozmaya başlamıştır. Artan nüfusun ihtiyaç duyduğu ürün miktarını karşılamak amacıyla hareket eden ve ilkel toplumun niteliksel özelliklerini değişime uğratan bu olaylar ilkel toplumda siyasî iktidarın toplumun bütününden bir yöneticiye veya bir krala doğru kaymasının temelini oluşturmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEORİLER AÇISINDAN DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER

Tezin bu bölümünde yukarıda ayrı olarak ele alınan teoriler ve etmenler ile toplumlar bir arada işlenerek karşılaştırılacak ve irdelenecek, teorilerin gerçeklik payları ve diğer teoriler ile ilişkileri inceleyecektir. Sonuç öncesi kapsamlı bir değerlendirme niteliği taşıyan bölümde her teorinin geçerliliği üzerine düşünceler belirtilecektir. İzahı yapılmış olan devletin kökeni hakkındaki teorilerin mümkünliğünün tartışması yapılırken neden gerçekleşmiş olması mümkün veya mümkün olmadığı konusunda yorumlar dile getirilecektir.

Aile teorisinin biyolojik teorisinin sosyal sözleşme teorisinin neden gerçeklikten uzak olduğu, ekonomik teorisinin neden kısmen doğruluk payı olduğu ve kuvvet ve mücadele teorisinin neden gerçekleşmiş olması en mümkün teori olduğu yine incelenmiş örnek toplumlar üzerinden anlatılacak ve teorilerin etmenler ile ilişkisine değinilecektir. Ayrıca sosyal sözleşme teorisi gibi özgün noktalar barındıran teorisinin özgün noktaları belirtilerek olumlu ve olumsuz bir eleştirisi yapılacaktır. Aile teorisi ve biyolojik teorisinin devletin yapısı ve işleyişi açısından verdiği örnekler tekrar belirtilecek ve teorilerin bir köken teorisi olarak gerçeğe yaklaşan yanlarının var olup olmadığı bir kez daha ele alınacaktır.

3.1. TEORİLER AÇISINDAN DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER

Aile teorisi devletin kökenini aileye ve ailenin gelişip büyümesine dayandırır. Özellikle hükümdar ya da devlet başkanı ile aile reisinin otoritesini karşılaştırması açısından teorisinin ulaştığı sonuçlar doğru bir nitelik taşımaktadır. Aile reisinin ve hükümdarın veya devlet başkanının otoritesini dikkate alarak yapılan bir karşılaştırmada devleti ailenin büyük bir versiyonu olarak görmek ve aileyi devletin küçük bir versiyonu olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak devletin ortaya çıkışının yalnızca ailenin gelişip büyümesinin bir sonucu olduğunu varsaymak elde edilen somut bilgiler göz önünde bulundurulduğunda isabetli değildir.

Belli coğrafyalarda ailelerin hayatlarını sürdürdüğü çağa ve toplumsal dinamiklere göre şekil aldığı hususu dikkate alınırsa hemen hemen her toplumun

temelini elbette aile birliği oluşturmaktadır. Hatta devletin var olabilmesi için bir toplumun olması ve toplumun olabilmesi için de ailelerin varlığından söz edilmesi gerekir. Ancak ailelerin olmadığı toplulukların var olabileceği hususu göz ardı edilerek ailelerin bir araya gelip genişleyerek en son aşamada devletleştiğini düşünmek, ailenin devletin ortaya çıkışının temel yükleme olduğunu varsaymak tarihî gerçeklerle örtüşmemektedir.

Hemen hemen her devletin toplumunun içerisinde ailelerin yer alması gerçeğine rağmen bireylerin düşüncelerini, isteklerini ve eylemlerini göz ardı etmek, aile bireylerini yalnızca aile reisinin otoritesi altında görmek teorinin eksik yanlarından biridir.

Aile birliğinin oluşması için aile fertleri arasında bir uyurmayaya uzlaşmaya ve en son aşamada bir bütünleşmeye ihtiyaç vardır. Teori ailenin bu yanını görmezden gelerek doğrudan aile ve aile reisi bağlamından hareket etmektedir. Sonuçta aile birliğinin olmadığı cinsel birlikteliklerin serbest bir şekilde yaşandığı toplumların insanlık tarihinde var olabileceği düşünülürse ve bu toplumlarda da devletlerin ortaya çıkabileceği, gelişip büyüyebileceği hususu dikkate alınırsa aile birliğinin olmadığı toplumların da devletleşebileceği düşünülebilir.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu rnekleri göz önünde bulundurularak bu örneklerde devletin ortaya çıkışını hazırlayan ekonomik etmenlerin ortaya çıkıp gelişmesinde aile ve aile benzeri yakınlıkların doğrudan olmasa bile dolaylı yollardan etkili olduğu düşünülebilir. Bu adalarda ve topluluklarda antropologlar tarafından büyük adam olarak isimlendirilen kişilerin daha çok çalışarak artı ürün üretilip biriktirmesi ve büyük şölenler düzenleyebilmesi için aile ya da aile benzeri yakınlıkların gerekli olmasının önemi büyüktür. Çünkü toplum içerisinde herkesten daha çok çalışarak artı ürün üretme ve biriktirme işi için sadece büyük adam olmak isteyen kişinin ya da büyük adam olarak isimlendirilen kişinin çalışması yeterli değildir. Büyük adam olmak isteyen kişinin yakınlarının ona destek olması, onun için çalışması ve bu yolla artı ürün üretiminin arttırılabilmesi gerekir. Büyük adam olmak isteyen kişinin büyük adam olduktan sonra bu unvanını koruyabilmesi için de yakınlarına ihtiyaı vardır. Ailenin bu örneklerde devletin ortaya çıkışının temel yükleme olmadığı ancak ekonomik etmenlerin devletin ortaya çıkış sürecini hazırlarken dolaylı olarak büyük adamların g kazanmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Bazı devletlerin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni doğrudan devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturmaktadır. Devletin ortaya çıkışını güç kullanımına doğrudan doğruya baskıya ve kazananın kaybeden üzerinde kurduğu otoriteye dayandıran teori devletin ortaya çıkışındaki en son aşama göz önünde bulundurulduğunda öne sürdüğü düşüncelerde haklıdır.

Teori, devletin ortaya çıkışında kuvvet kullanımı ve mücadelenin hangi şartlar altında ortaya çıktığını, bazı düşünürler vasıtasıyla insan doğasının kötülüğünden yola çıkarak açıklamakta bazen de bunu açıklamadan hareket ederek yetersiz kalmaktadır.

Sümerlerin Mısır'ın ve İnka uygarlığının devletleşmesi örnekleri göz önünde bulundurulabilir. Bu örneklerde kuvvet kullanımı ve mücadelenin devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturduğu görülmektedir. Bu durum da kuvvet ve mücadele teorisinin ileri sürdüğü fikirlerle örtüşmektedir.

Sümerlerin devletleşmesi kuvvet kullanımı ve mücadele ile birlikte gerçekleşmiştir. Mezopotamya bölgesinde kurulan ilk devlet olma özelliği gösteren Sümerler tarafından kurulan devletin ortaya çıkışı yine ekonomik amaçların tetiklemesi ve bu ekonomik amaçların kuvvet kullanımına ve mücadeleye neden olması ile gerçekleşmiştir. Bölgenin aynı anda hem göçebe hem de yerleşik hayat tarzına sahip iki farklı topluluğu içinde barındırması ve göçebelerin yerleşik hayat tarzına sahip olanlar üzerindeki kuvvet kullanımı ve mücadelesi, göçebelerin kendi hayatî ihtiyaçlarını karşılayamaması sebebiyle yerleşik hayat tarzına sahip olanların ürünlerine ihtiyaç duyması sebebiyledir. Yani buradaki göçebe ve yerleşik hayat tarzına sahip olanlar arasındaki farklılaşmanın çatışmaya dönüşmesinin altında yatan sebeplerin ekonomik sebepler olduğu söylenebilir.

İnkaların devletleşmesi, Sümerlerde olduğu gibi kuvvet kullanımı ve mücadele ile birlikte gerçekleşmiştir. Güney Amerika'da devletin ortaya çıkışının temel yüklemine kuvvet kullanımı ve mücadele oluşturmaya rağmen bu bölgedeki çatışma ortamını oluşturan yine ekonomik amaçlardır. Bölgede artan nüfusun beslenebilmesi için gerekli olan tarımsal ürünlerin karşılanabilmesi ve elde edilebilmesi amacıyla hareketle farklı tarımcı köyler arasında çatışmanın ortaya çıkışının altında bulunan ekonomik amaçların bir çatışma ortamı doğurduğunu ve bu çatışmalar sonucunda kazananın kaybedenler üzerinde kurduğu otoritenin bölgede devleti ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

Mısır'ın devletleşmesi, Sümerlerde ve İnkalarda olduğu gibi kuvvet kullanımı ve mücadele ile birlikte gerçekleşmiştir. Mısır'ın uygarlığa geçişi yani Mısır'da devletin ortaya çıkışı Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın birleşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Kral Menes'in yüzlerce yıl süren Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır arasındaki savaşı kazanarak sonlandırması ve bütün Mısır coğrafyasına tek başına hâkim olması ile birlikte Mısır coğrafyasında devlet ortaya çıkmıştır. Mısır'da devletin ortaya çıkışında kuvvet kullanımı ve mücadele gerçekten devletin ortaya çıkışının temel sebebini oluşturmaktadır. Ancak Nil nehrinin bölgede sağladığı avantajlar Mısır'ın birleşmesi ile birlikte daha da artmış ve daha kullanılabilir hâle gelmiştir. Mısır'ın birleşmesinden önceki siyasî tarihi hakkında pek bilgi sahibi değiliz. Ancak Nil nehrinin bölgeye sağladığı avantajlar göz önünde bulundurulduğunda bölgedeki kuvvet kullanımını ve mücadeleyi ortaya çıkaran etmenlerin ekonomik amaçlarla şekillendiği düşünülebilir.

Devlete giden sürecin ekonomik etmenler altında gerçekleştiği Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu örnekleri ele alındığında kuvvet kullanımı ve mücadelenin bu örneklerde devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Ama yine de bu örneklerdeki büyük adamların zamanla yönetici sınıf hâline geldikleri düşünüldüğünde elde ettikleri artı ürünleri stokladıkları depoları çeşitli saldırı ve yağma girişimlerine karşı korumak maksadıyla asker tuttuklarını ve bu yolla toplumdaki asker sınıfının ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu örneklerde toplumların devletleşmeye giden süreçleri ve büyük adamların yönetici sınıf hâline gelmeleri, ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleşmiş olsa da ortaya çıkardıkları askerî sınıf vasıtasıyla güç kullanma ve şiddet uygulama potansiyellerinin de olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Sümerlerin Mısır'ın ve İnkaların devletleşmelerinin temel sebebini kuvvet ve mücadele teorisinin ileri sürdüğü gibi kuvvet kullanımı ve mücadele oluştursa da kuvvet ve mücadele etmeninin ekonomik amaçlarla ortaya çıktığı sonucuna ulaşılabilir.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu'nun devlete giden süreçleri ekonomik etmenler ile birlikte gerçekleşmiş, ekonomik etmenlerin devletin ortaya çıkışındaki temel sebebi oluşturmuştur. Ancak dolaylı yoldan kuvvet kullanma ve şiddet potansiyelinin varlığını ve büyük adamların zaman içerisinde

kuvvet kullanma ve şiddet potansiyelini ellerinde bulunduracak konuma ulaştıklarını göz ardı etmemek gerekir.

Canlı organizmalar ile devlet arasında bir paralellik kuran biyolojik teori, devletin ortaya çıkışını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Canlı organizmaların uzuvları ile devletin uzuvları arasında kurulan benzerlik devletin işleyişini temellendirmek ve açıklamak için önemli ve başarılı bir yaklaşımdır.

Ancak devletin köken teorileri demek devletin ortaya çıkışının nasıl gerçekleşmiş olabileceğine dair akıl yürütme sonucunda çeşitli varsayımlarda bulunmak demek olduğu düşünülürse teori, devletin ortaya çıkışından çok devletin işleyişi açısından ve devletin uzuvları arasındaki uyumu açıklaması bakımından değerlidir.

Teorinin insan beyni ile devletin yönetici sınıfı arasında kurduğu benzerlik gerçeğe uygun düşmektedir. İnsanın bütün organları beynin yönlendirmeleri ile birlikte hareket ettiği gibi devletin organları da yönetici sınıfın yönlendirmesi ile hareket etmektedir. Bu benzetme teorisinin başarılı yanlarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Toplumsal organizmalar ile biyolojik organizmalar arasında tam bir ayniyet olduğunu varsaymak ve bunun doğruluğunu kanıtlayacak bulgular elde etmek mümkün değildir ancak toplumsal organizmalar ile biyolojik organizmalar arasında kurulan benzerlik ilişkisi teoriyi açıklama hususunda başarılıdır.

Sosyal sözleşme teorisi ele alındığında ilk olarak göze çarpan şey teori ile ilgili fikir belirten düşünürlerin insan doğası kavramından yola çıkarak insanların doğa durumu olarak ifade edilen bir dönemde yaşadıklarıdır. İnsanların devleti kurmaya neden ihtiyaç duydukları ve devletleşmeye giden süreci açıklama amacı güden teorisinin esasında devletin köken teorileri içerisinde yer alan kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teorisinin yanında bu amaçla hareket eden bir diğer teori olması dikkati çeken konulardan biridir. Daha açık bir ifadeyle düşünürler, devlet öncesi toplumların neden devlete ihtiyaç duyduklarını, neden-sonuç ilişkisi kurarak açıklamak istemişler ve düşüncelerini mantıklı bir çerçeveye oturtmaya çalışmışlardır. Sosyal sözleşme teorisinin siyaset bilimi ve felsefe alanlarına kazandırdığı insan doğası terimi öncelikli olarak inceleme konusu olmuştur. Çünkü teori açısından devletleşmenin kilit noktası, düşünürler için tam da budur. İnsan

doğasının kötü ya da iyi olması durumuna göre kurgulanan devletleşme süreçleri bu noktada teorinin ana bölümünü oluşturmaktadır.

Sosyal sözleşme teorisinin iddia ettiği gibi bir doğa durumunun yaşandığı konusunda somut kanıtlar bulmak imkânsızdır. Teorinin bu yanı teori açısından önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkel toplumlar üzerinde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulursa teorinin ileri sürdüğü doğa durumu olarak adlandırılan dönemin insanlık tarihinde hiç yaşanmamış olduğu görülmektedir. Bu dönemi, tarihte yaşanmış bir dönem olarak düşünmek yerine düşünürlerin sosyal sözleşmeye temel oluşturmak maksadıyla kafalarında kurguladıkları bir dönem olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Düşünürler doğa durumu dönemi fikrinden hareket ederek sözleşmeye bir dayanak oluşturmaya çalışmışlardır.

Teoride insan doğasının doğrudan kötü olduğu bir durumda devletleşme bir gereklilik olarak ele alınmaktadır. İnsan doğası iyi olsa bile devletleşmeye kadar olan süreç içerisinde kötüleşmiş ve devletin ortaya çıkışı da bu kötüleşmenin sonucunda gerçekleşmiştir. Yani teori için her durumda insan doğası iyi ya da kötü olsa bile devletin kuruluşunda ya insanın kötü doğasının ya da sonradan kötüleşen insan doğasının etkisi vardır. Yani devlet, insanı diğer insanların kötülüklerinden korumak için ortaya çıkmış bir kurum niteliğindedir. Temelde korunmaya çalışılan şey mülkiyettir.

Mülkiyetin tanımı ise geniştir. Örneğin mülkiyet, insanın sadece sahip oldukları değil aynı zamanda canını da kapsamaktadır. Yani devleti ortaya çıkaran sözleşme insanın canını korumayı da taahhüt eder. Bu da şiddet tekelinin sadece devlete geçmesi demektir. Böylelikle bir insan bir diğer insan üzerinde şiddet veya zorbalık yoluyla baskı kuramayacak ve can veya mal güvenliğini tehdit edemeyecektir. Burada bir parantez açmak zaruri bir hâl alır. Çünkü kuvvet ve mücadele etmeni açısından düşünüldüğünde devleti kuranlar da şiddet tekeli elinde bulundurmaktadırlar. Yani kuvvet ve mücadele yoluyla bir topluluk üzerinde egemen olan güç kendi kural sistemini ve baskısını da beraberinde getirir. Bu noktada devleti tanımlayanın şiddet, baskı, kuvvet ve mücadele olduğu yorumu yapılması mümkündür. Sebepleri bakımından farklılaşsalar dahi sonuçları bakımından kuvvet ve mücadele teorisi ile sosyal sözleşme teorisi birbiriyle örtüşmektedir.

Yine mülkiyet özelinde yapılacak bir yorumla ekonomik teoriyle ve dolayısıyla ekonomik etmenlerle sebep bakımından örtüşmeler belirlemek mümkündür. Ancak

sosyal sözleşmenin varsaydığı genel bir kabul de sosyal sözleşmenin toplumsal yapı içerisinde ortaya çıktığıdır. Ekonomik teori ise mülkiyet sahiplerinin üretim araçlarını elinde bulundurması noktasından hareket eder ve mülkiyet sahiplerinin bu sahip olma durumunu devam ettirmek adına devlet kurumuna ihtiyaç duymasından söz eder. Yine devlet kurumu kendilerine bir koruma da sağlar ve var olan düzeni korumak adına şiddet tekeli bizzat kendilerine hizmet eden devlet aygıtına verirler. Sosyal sözleşme, ekonomik teoriye kıyasla daha iyimser bir varsayımda bulunmakta ve her bir insanın mülkiyetini korumak adına sözleşmenin oluşması noktasından hareket etmektedir. Bu iki teori bu noktada farklılaşmaktadır.

Sosyal sözleşme teorisi, insanın devlet kurumunu neden oluşturmak istediği konusunda kendi içerisinde mantıklı çıkarımlar yapmaktadır. Örneğin teori, kuvvet ve mücadele teorisi ve bu bağlamda kuvvet ve mücadele etmeni ile açıklanan bir topluluğun dayatması olarak ortaya çıkmış olan devlete karşılık bir topluluğun kendi isteği ve kendi iç dinamiklerinin etkisiyle devletin ortaya çıkmış olabileceği savının dayanak noktası olabilecek varsayımlar öne sürmüştür. Bunu yaparken özgün terimlerle yola çıkmış ve devlet fikrine yeni bir soluk getirmiştir.

Fakat sosyal sözleşme teorisi, bazı noktalarda oluşacak sorulara cevap verememektedir. Örneğin şiddet ve baskı yoluyla diğer insanları tehdit edenlerin bu sözleşmeyi neden kabul ettikleri veya etmedilerse de nasıl hareket ettikleri konusunda fikir belirtmemiştir. Yani devlet ortaya çıkarken sancılı bir süreç yaşandıysa veya sözleşme her birey tarafından tam kabul gördüyse bunun nasıl olduğu konusu cevaplanmamıştır. Burada bazı cevaplar aranmaya çalışılırsa sözleşmenin her birey tarafından kabul gördüğünü varsayarsak devlet kurulana kadar zaten pek çok insanın güçlü olanların baskıları nedeniyle mülkiyetlerini kaybetmiş olmaları muhtemeldir. Yani güçlü olanlar zaten pek çok açıdan sözleşmeyi kabul etmeye hazırdırlar çünkü sınıflı yapıları çoktan kurulmuş ve güçlüler adına mülkiyetleri koruma gerekliliği doğmuştur. Bunu da devlet aygıtıyla sağlayabilecekleri düşünülürse ekonomik teorinin etkisi bu varsayımda etkilidir, nihayetinde şiddet tekeli elinde bulunduran bir devletin varlığı tek tek güçlü sınıfa mensup olanların kendilerini korumaya çalışmalarından daha etkili bir yöntemdir. Ancak sözleşmeyi kabul edenler ve etmeyenler arasında gerçekleşen bir mücadele varsa da bu varsayım bizi kuvvet ve mücadele etmenine götürmektedir. Öyleyse

sosyal sözleşme teorisi hakkında yapılacak bu varsayımlarda ya ekonomik etmenin ya da kuvvet ve mücadele etmenin etkilerinden kolaylıkla söz edilebilir.

Yine de bugün toplumsal sözleşme adına doğrudan bir bulguya rastlanamamaktadır. Eğer böyle bir uzlaşma varsa bile hangi sebeplerle uzlaşmanın gerçekleşmiş olduğu da muallaktır ve varsayımlardan öteye gidememektedir. Ayrıca ilkel toplumların bir uzlaşma talep etmiş olabileceğini kabul etsek bile mevcut yapının böylesine bir talebi ne kadar değerlendireceği de tartışmalıdır. Yine insan doğası hakkında yapılan kötümser yorumlar için de aynı sorular geçerlidir. Zira kesin konuşabilmek için örnek gösterilecek herhangi bir toplumun bulunmadığı düşünülürse insan doğasının iyi veya kötü olduğu yorumu ispat edilebilirlikten uzak bir varsayım olarak kalır. Ancak her açıdan ulaşılabilecek bir sonuç vardır, devlet, bu teoriye göre de bir ihtiyaç sonucunda ortaya çıkmıştır ki zaten ilkel toplumda yenilik olarak adlandırabileceğimiz pek çok şeyin sebebi yine ihtiyaçtır.

Devletlerin ortaya çıkışında ekonomik etmenlerin izini sürdüğümüzde karşımıza pek çok örnek çıkabilir. Hatta öyle ki kuvvet ve mücadele etmeni ile kurulduğu yorumunu rahatlıkla yapabildiğimiz devletler için bile kuvvet kullanımında ve mücadelede ekonomik amaçlar tetikleyici bir rol oynamaktadır. Her ne kadar devlet kuvvet ve mücadele ile kurulmuş olsa dahi kuvvet ve mücadeleyi gerekli kılan ekonomik hususlar reddedilemez. Hatta sonuçları bakımından devlet aygıtı ortaya çıkar çıkmaz düzenlenen ilk konuların ekonomiyle alakalı olduğu gözlemi yapılabilir. Zira bir toplumu itaat altına alan bir diğer toplumun veya aynı toplum içindeki bir diğer sınıfın düzenleme ihtiyacı hissettikleri ilk konular genellikle mülkiyet, üretim ilişkileri ve paylaşım konularıdır. Örneğin Mezopotamya coğrafyasında kurulan ilk devletler göçebelerin işgaliyle ortaya çıkmıştır. Göçebelerin o bölgede işgalci olmak istemelerinin temel sebebinin de elbette verimli topraklar ve su kaynakları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Göçebe olan Sümer toplumunun yani ilk şehir devletlerini kuranların su kanalları açması ve tarımsal üretim esaslı bir ekonomik hayatı daha en başından benimsemeleri buna en açık örnektir. Yine Kral Menes'in Mısır'ın siyasî bütünlüğünü sağlama isteğinin de aynı motivasyonla gerçekleştiğini söylememiz mümkündür. Özellikle Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır'ın farklılık gösteren ekonomik hayatı, Aşağı Mısır'ın tarımcılığı ve Yukarı Mısır'ın hayvancılığını bir bütün hâlinde değerlendirme isteği, işgal yoluyla

devletleşme için geçerli bir varsayım olacaktır. Yine İnkaların birbirleriyle giriştikleri mücadelenin tetikleyicisi ekonomik amaçlardır.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu örneklerine göre devletin doğuşunu hazırlayan süreçlerin ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleştiği belirtilebilir. Ancak bu örneklerdeki büyük adamların güçlenmesinde aile ve yakınlık bağlarının önemli bir rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Bu noktada aile teorisinin merkezine aldığı ailenin devletin doğuşunda etkili olduğu, en azından ekonomik etmenler üzerinde kısmî de olsa tetikleyici bir rolünün bulunduğu söylenebilir.

Marksist açıdan yapılan yorumlamaların bir diğer yönü, tıpkı kuvvet ve mücadele teorisi ve toplumsal sözleşme teorisi gibi bir doğuş miti oluşturmalarıdır. Yani devletin doğuşu hakkında teori daha çok düşünsel bir sürecin ardından nasıl doğmuş olabileceği konusunda bir tahminde bulunmaktadır. Marksist teorinin iddia ettiği tarzda bir ilkel komünal sürecin gerçekten yaşanıp yaşanmadığı sorusu bu noktada bir örnektir. Hatta var olduğu kabul edilse bile böyle bir dönem olarak adlandırmamız için gereken yaygınlık ve sürecin varlığı konusunda kesin konuşmak mümkün değildir. Yine teorinin devleti bir tahakküm aracı olarak ele alması yukarıda bahsi geçen iki teorinin farklı yorumlama tarzlarıyla örtüşebileceğini söylememiz mümkündür. Örneğin sosyal sözleşme teorisinde yeni doğmuş olan devlette şiddet tekelinin devlete verilmesi veya kuvvet ve mücadele teorisinde göçebelerin yerleşik toplumları işgal ederek kendi sistemlerini kurmaları ve dayatmaları ile devlet aygıtını oluşturmuş olmaları varsayımları açısından düşünecek olursak üretim araçlarına sahip olanların mevcut sınıflı toplumu korumak adına şiddet tekeline sahip olacak bir devlet aygıtına ihtiyaç duymaları ve bu devlet vasıtasıyla bir kural sistemi dayatmış olabilecekleri varsayımı üç teoriyi birbiriyle ilişkili hâle getirebilir.

Ekonomik teorinin ekonomik olayların sosyal ve siyasî olaylar üzerinde tam belirleyici etken olduğu düşüncesi kısmî olarak doğru olmakla birlikte sosyal ve siyasî olayları belirleyen ekonomik olaylar dışında başka tetikleyici durumların olduğunu da düşünmek gerekmektedir. Ekonomik olaylar sosyal ve siyasî olaylar üzerinde zaman zaman tam belirleyici etken olsa da her sosyal ve siyasî olayın ekonomik etmenler ile birlikte şekillendiği düşüncesi diğer tetikleyici olayların varlığını görmezden gelmek, siyasî ve sosyal olayların eksik ya da yanlış değerlendirilmesi sonucunu doğurabilir.

Tarih içerisinde zaman zaman sınıfsal çatışmalar olduğu görülmektedir. Ancak Marx'ın iddia ettiği gibi toplumların tarihini yalnızca sınıflar arasındaki çatışmadan ibaret görmek akla ve mantığa uygun değildir. Böyle bir durumda ilkel komünal toplum düşüncesiyle de çelişilmiş olur. Bu tespit ancak artı üretim yapıldığı ve bu artı üretimin sınıfsal bir ayrışmaya artı üretimi elde etmeye ya da artı üretimi sağlayacak araçların mülkiyetini elde etmeye yönelik mücadeleye sebep olduğu toplumlarda doğru olacaktır.

Tablo 1: Devletin köken teorileri ve etmenler arasındaki ilişki

TEORİLER	TEORİNİN TEMEL SAVI	TEORİ VE ETMEN İLİŞKİSİ
AİLE TEORİSİ	Devlet, ailenin büyüyüp genişlemesi sonucunda ortaya çıkmıştır.	Devletin kökeninin ailenin büyüyüp genişlemesi temeline dayandığını savunan görüşü “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” ve “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklememektedir. Ancak ekonomik etmenlerdeki büyük adamların güçlenmesinde aile dolaylı yoldan etkili olmuştur.
KUVVET VE MÜCADELE TEORİSİ	Devletin ortaya çıkışı kuvvet kullanımı ve mücadele sonucunda kazananın kaybeden üzerinde kurduğu otoritenin sonucunda gerçekleşmiştir.	Bu teorinin temelini “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” oluşturmaktadır. Bu etmeni de ekonomik sebepler tetiklemektedir.
BİYOLOJİK TEORİ	Doğal ve biyolojik kanunların esaslarına göre işleyen devlet, organik karakterde bir birliktir ve doğanın eseridir.	Devletin canlı bir organizma olduğunu ve çatısı altındaki insanların bunun bir parçası olduğunu savunan görüşü “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” ve “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklememektedir.
SOSYAL SÖZLEŞME TEORİSİ	Devletin ortaya çıkışı insanların doğa durumu döneminden çıkmak amacıyla kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları bir sözleşmenin sonucunda gerçekleşmiştir.	Bu teoride doğa durumundan kaynaklanan ihtiyaçların sonucunda insanların kendi aralarında bir anlaşma oluşturması ile devletin ortaya çıktığı düşüncesi savunulmaktadır. Bu görüşü “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” ve “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklememektedir.
EKONOMİK TEORİ	Devletin ortaya çıkışı ekonomik olayların sosyal ve siyasî olayları etkilemesi sonucunda gerçekleşmiştir.	Bu teoride devletin ortaya çıkışının ekonomik olaylar sonucunda gerçekleştiği savunulmaktadır. Bu görüşü “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklemektedir.

Sonuç olarak kuvvet ve mücadele teorisi ve ekonomik teori ile devletin doğuşunda etkili olan etmenler arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkünken aile teorisi, biyolojik teori ve sosyal sözleşme teorisi ile devletin doğuşunda etkili olan etmenler arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkün değildir. Bu bağlamda kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teori devletin doğuşunda etkili olan kuvvet ve mücadele etmeni ile ekonomik etmenler göz önünde bulundurulduğunda gerçeğe en fazla yaklaşan iki teori durumundadır. Devlete giden süreçte ekonomik etmenlerin etkili olduğu örnekler dikkate alınırsa büyük adamların güçlenmesinde aile ve yakınlık bağlarının etkili olduğu ancak bunun devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturmadığı görülecektir. Devletin ortaya çıkışının kuvvet ve mücadele etmeni ile gerçekleştiği örnekler göz önünde bulundurulduğunda ise kuvvet ve mücadele etmenini tetikleyen ana unsurun ekonomik amaçlar ve çıkarlar olduğu görülecektir. Aile teorisi aileyi devletin kuruluşu noktasında merkeze oturtmuştur. Biyolojik teori ise herhangi bir doğuş mitinden çok işlevsel noktalara değinmeyi tercih etmiş ve biyolojik teorinin devletin görevleri ile uzuvları arasında kurduğu benzerlik ilişkisi oldukça başarılı olmuştur. Sosyal sözleşme teorisi ise ortaya detaylı bir doğuş miti koymuş, bu mittten hareketle savlarını kuvvetlendirme yolunu tercih etmiştir. Ancak yine de bu doğuş mitleri nihayetinde kanıtı olmayan kurgulardır ve varsayımlardan yola çıkar. Fakat akıl yürütme yoluyla ortaya konulan sebep-sonuç ilişkisi felsef açıdan oldukça değerlidir. Aile teorisi hakkında gözlem yoluyla da edinilebilecek olan düşüncelerden biri de teorinin düşünürlerinin içinde bulunan dönemin etkisiyle fikirlerinin şekillenmiş olmasıdır. Keza sosyal sözleşme teorisi de belli bir dönemin filozofları tarafından hararetili bir biçimde savunulmuştur. Ancak benzer bir düşünceyi biyolojik teori veya kuvvet ve mücadele teorisi için syleyememekteyiz. Özellikle farklı dönemlerde ve kendi içlerinde de farklı argümanlarla savunulmuş olan bu teorilerin her biri, düşünürlerine has dayanak noktalarına sahip olmuşlardır. Ekonomik teori veya diğer adıyla Marksist teori de benzer şekilde düşünürüne has argümanlarla savunulmuş, teoriden yola çıkılarak düşünce oluşturulmamış, düşünce teoriyi meydana getirmiştir. Bu nedenle örneğin kuvvet ve mücadele etmeni anlatılırken daha çok Franz Oppenheimer'in düşünceleri dayanak noktası olmuştur, etmenin nitelikleri Oppenheimer'in varsayımlarından yola çıkılarak şekillenmiştir. Bu nedenle aynı teori içerisinde de düşünüre göre farklılıklar görüldüğü göz önünde bulundurulursa farklı teoriler arasında ortak noktalar bulmak

güç olacaktır. Zira her bir teori ve düşünür, devleti ele almak istediği noktadan değerlendirmiş ve düşüncelerini buna göre şekillendirmiştir. Devletin köken teorilerinden her birinin eksik yanları vardır. Ancak teorilerin devletin kökenine olan yaklaşım tarzındaki farklılıklar, konuya farklı yönlerden bakılmasına ve konuya dair farklı varsayımların oluşturulmasına da imkân sağlamaktadır. Devleti doğuran etmenler ışığında teoriler değerlendirildiğinde ve değişik bölgelerde devletin ortaya çıkışının nasıl gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda kuvvet ve mücadele teorisinin ve ekonomik teorisinin kendi içlerinde bazı noktalarda eksiklikler barındırdığı ancak yine de gerçeğe en çok yaklaşan iki teori olduğu sonucuna ulaşılabilir.

SONUÇ

Sonuç kısmında devletin doğuşu hakkında öne sürülen teoriler ile devletin doğuşunda etkili olan etmenler değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Teorilerin devletin doğuşuna bakış açıları ve bu konuda gerçeklik payları olup olmadığı konuları bir nihayete erdirilmiştir. Ayrıca ilkel insanlar hakkında verilen bilgiler ışığında son tespitler yapılarak incelenen uygarlıklar özelinde bir sonuca varılmıştır.

İlk olarak devletin köken teorilerinden olan aile teorisi ele alınıp incelendiği zaman teori, ailelerin zaman içerisinde birleşerek büyümeleri ve bu birleşmelerin devleti ortaya çıkardığı sonucuna ulaşır. Yani devlet, aile ile başlayıp devlet ile sonlanan bir birleşmenin ürünüdür. Ancak tarihte bilinen ilk devletler ve bu devletlerin ortaya çıkışının altında yatan etmenler göz önünde bulundurulduğunda ailelerin birleşerek devleti ortaya çıkardığı bir devletin kurulduğu bilgisine ulaşamamaktadır. Aile teorisi yalnızca bir teori olarak kalmakla birlikte bilimsel bir nitelik kazanamamaktadır. Teori incelendiği zaman, teorinin ataerkillikten yola çıkarak aile içerisinde babanın otoritesi ile devlette yönetici konumunda olan kişinin otoritesi arasında bir benzetme yapması ilk devletler açısından başarılı bir karşılaştırmadır. Bu teoriyi savunan düşünürlerin ortak özellikleri ise içinde yaşadıkları devletleri mantıklı bir çerçeveye oturtmaya ve devletlerini meşrulaştırmaya çalışmalarıdır.

İkinci olarak kuvvet ve mücadele teorisinin bilimsel bulgularla örtüşen teorilerden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu teorinin savunduğu ise bir grubun diğer grup üstünde üstünlük kurarak zor yoluyla toplumları yönetmeye niyetlenmesi ve kendi sistemini kurarak devlet aygıtına giden yolu açması fikridir. Bu düşünceden yola çıkan düşünürlerin fikirleri bugün incelendiğinde göçebe ve yerleşik ya da komşu yerleşik toplumların arasındaki savaşçı ilişkilerle örtüşmektedir. Ancak yine de teori ilk hâliyle göçebe ve yerleşik toplumlar ya da komşu yerleşik toplumlar arasındaki ilişkiler noktasından filizlenmemiş ve daha çok yöneten sınıf ile yönetilen sınıf ayrımını keşfeden düşünürlerin bunu temellendirme çabası olmuştur. Teori özellikle Franz Oppenheimer tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınarak son hâline ulaştırılmıştır.

Yöneten ve yönetilen sınıf ayrımının oluşması konusunda göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak bir yorum getirildiği takdirde göçebe toplumların özellikle kendini yönetici olarak konumlandığı ve buna yönelik hareket ettiği fikrini savunmamız mümkündür. Yani ilkel toplum akınlarının özelliği bölgedeki kontrolü ele geçirerek bölgede yaşayan mevcut halkın da kontrolünü ele almaktır. Bunu da ancak belli bir sistemle ve baskı yoluyla yapabilecekleri düşünülürse devlet aygıtının doğuşunda kuvvet ve mücadele teorisi bağlamında anlatılanların gerçekliği oldukça yüksektir.

Üçüncü olarak biyolojik teori için yine devlet aygıtının ortaya çıkışından çok, zaten kurulmuş olan bir devletin niteliklerini açıklamada başarılı bir teori olduğu fikrini savunabiliriz. Örneğin bir devletin işlevleri, canlıların biyolojik özellikleriyle karşılaştırılarak anlatıldığında tutarlı bir görünüm sergileyen teoride devlet aygıtının doğuşu konusu pek detaylandırılmamış, düşünürler daha çok bir sonraki adıma atlamayı ve işlevleri açıklamayı uygun bulmuşlardır.

Dördüncü olarak sosyal sözleşme teorisi içinse tamamen döneminin şartları altında şekillenmiştir denilebilir. Halkın yönetimden taleplerde bulunduğu ve köklü değişimler yaşanan bir çağın ürünü olan sosyal sözleşme teorisinin insanların kendi isteği ile haklarını devrettiği fikrinden yola çıkması tamamen dönemin liberal fikirlerinin bir ürünüdür. Ayrıca sosyal sözleşme teorisinin ana problemi daha çok insan doğası olup devletin ortaya çıkması konusu insan doğası ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmış ve insan doğası hakkındaki fikirlere göre devlete giden süreç hakkındaki fikirler de farklılık göstermiştir. Örneğin insan doğasının iyi olduğu fikrinden yola çıkan Rousseau, insanların doğasının zamanla değişerek bugünkü uygar toplumun olduğu şekle büründüğünü ve zamanla kötüleştiğini varsayarak teorisini buna göre oluşturur. İnsan doğası iyiyken devlete ihtiyaç yoktur ancak uygar toplum ortaya çıktığında da hem insan doğası çoktan kötüleşmiş hem de insanlar devlet aygıtına ihtiyaç duyar hâle gelmiştir. Mesela bunun tam aksi olarak da Thomas Hobbes, insan doğasını en baştan kötü kabul edip insanın doğa durumunun bir savaş hâli olduğunu varsayarak devletin ortaya çıkışı hakkındaki fikirlerini tamamen buna göre şekillendirir.

Yine sosyal sözleşme teorisinin esasını mülkiyet oluşturmaktadır. Dönemin liberal havasının etkisini hissettirdiğini buradan kolayca anlayabiliriz. Teori,

mülkiyet fikri etrafında şekillenmiş ve devletin ortaya çıkışında mülkiyet faktörü esas kabul edilmiştir. Kısacası gününün şartlarına göre yapılan değerlendirmeler, günün liberal düşüncelerini temellendirmek için kullanılmıştır dememiz de mümkündür. Son tahlilde sosyal sözleşme teorisinin insan doğası ve mülkiyet ekseninde şekillenerek devlet aygıtını ve ortaya çıkışını mantıklı bir çerçeveye oturtmaya çalıştığı kolaylıkla söylenebilir.

Teorilerde son olarak ekonomik teoriye geldiğimizdeyse konu üretim ilişkileri bağlamında açıklanmış olup yöneten ve yönetilen ayrımı daha çok üretim araçlarının mülkiyetine dayandırılmış, alt yapı kurumu olan üretim biçiminin üst yapı kurumu olan devleti doğurduğu savunulmuştur. Marksist düşünce özelinde ekonomik teori, sınıfların doğuşu ve sınıflı toplumların kökeni hakkında yorum yapmayı uygun bulmuş ve devletin doğuşu konusunu sınıflar bağlamında ele almıştır. Ancak özellikle Marksist teorisinin temellendirilmesi konusunda yapılmış olan varsayımların diğer etkenler ele alınmadan tek başına ne kadar etkili olduğu tartışmalıdır. Özellikle üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirmek için gerçekleştiği söylenen sınıf savaşımı örneğinin devletin kuruluşundan çok doğuşu sonrasında gerçekleşmiş olabileceği yorumu yapılabilir. Yine de sebep sonuç ilişkisi bağlamında kendi içinde tutarlılık göstermektedir. Özellikle sömüren sınıfın baskı aygıtı olarak devlete ihtiyaç duymuş olabileceği varsayımı bu noktada önemlidir ve kuvvet ve mücadele teorisıyla birlikte tarihi bulgularla örtüşen bir özelliğe sahiptir.

İlkel insanların karakteristik özellikleri ele alındığında devletin yokluğu önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Clastres'in deyişiyle ilkel toplum olabilmeyen şartının devletsiz bir toplum olmak olduğu önermesi doğru kabul edilirse ilkel toplumların karakteristik özelliklerinin birbiriyle sebep sonuç ilişkisiyle bağlı olmasından dolayı bu özellikler doğruluğu su götürmez bir gerçeklik hâlini alır. Ancak bu özelliklerden sıyrılabilmek de öncesinde siyasallaşmayı ve devlet aygıtını gerekli hâle getirecek olayları zorunlu kılmaktadır.

Tarımın keşfiyle birlikte yerleşik hayata geçen toplumların özellikle göçebe toplumların akınları, siyasallaşmaya giden kapıyı aralamıştır. Toplumlarda yerleşik hayat tarzına sahip olanlar ve göçebeler şeklindeki farklılaşma, çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını bütünüyle karşılama imkânına sahip olmalarına rağmen çobanların temel hayati ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak durumda olmaları sebebiyle

çobanları, çiftçilerin yaşadıkları bölgelere yağma gibi fetih gibi savaşçı ilişkilere yöneltmiştir. Yerleşik toplumların ürettikleri ürünlerini ve kendilerini göçebelerden korumak istemesiyle beraber, önce kendi içlerinde sistemli bir düzen kurmuşlar sonrasındaysa göçebe akınları başarıya ulaştığında da onlar da kendi kural sistemlerini getirerek zaten siyasallaşmış toplumu kendi sistemlerine adapte etmişlerdir.

İlkel toplumlar birdenbire devletleşmemişlerdir. İlkel toplumların devletleşebilmesi için tarihî süreç içerisinde birçok etmen ortaya çıkmıştır. Bu etmenlerin ortaya çıkışı ilkel toplumların ihtiyaçlarının farklılaşması ve ilkel toplumların karakteristik özelliklerinin değişime uğraması sonucunda gerçekleşmiştir. İlkel toplumlarda nüfusun artması ciddi bir problem olmuştur. İlkel toplumlarda nüfus ile tarımsal ürünlerin arasındaki denge ilişkisi bozulunca yani tarımsal ürünler nüfusu beslemek için gerekli olan miktarın altına düşünce ilkel toplumlar arasında savaşçı ilişkilerin ya da ekonomik anlamda yeni geleneklerin ortaya çıkışı görülmeye başlamıştır. İlkel toplumdan devlete giden süreçte etkili olan etmenler bu şekilde ortaya çıkmıştır.

İlkel toplumdan devlete giden süreçte devleti ortaya çıkaran etmenler arasından kuvvet ve mücadele etmeni Sümer, Mısır ve İnka uygarlıklarının devletleşmesi örneklerinde görüldüğü gibi ve ekonomik etmenler ise Trobriand Adaları, Solomon Adaları ve Bunyoro Topluluğu örneklerinde görüldüğü gibi etkili olmuştur. Birbirlerinden bağımsız süreçlerde ve birbirlerinden habersiz kurulan ilk devletlerin ortaya çıkışı genel olarak ekonomik etmenler ve kuvvet ve mücadele etmeni olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulabilse de her devletin ortaya çıkışında bulunduğu coğrafyanın çevresel şartları da etkili olmuştur. Devletlerin ortaya çıkışları ile coğrafi şartlar arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmadan yapılacak her değerlendirme, bizi eksik ve yanlış bir sonuca götürür.

Kuvvet ve mücadele etmeni incelendiğinde bazı devletlerin ortaya çıkışında her ne kadar toplumlar arasındaki mücadelenin etkili olduğu görülse de bunu tetikleyen unsurun ekonomik amaçlar olduğu gözlemi rahatlıkla yapılabilmektedir. Örneğin Mısır toplumunda bir devletleşmeden bahsederken yani Kral Menes'in Mısır'ı bir araya getirmesinden söz ederken bu kuvvet ve mücadele yolunu tetikleyen sebebin de ekonomik amaçlar olduğunu söylemek mümkündür. Ya da

Mezopotamya’da gerçekleşen mücadelenin tarım alanları ve tarım ürünleri için olduğunu görmezden gelmek mümkün değildir. Ayrıca İnka toplumunda da fazla nüfusu besleyebilmek için gerçekleşen savaşları tetikleyen yine ekonomik amaçlardır. Kısacası kuvvet ve mücadele etmeninin devletin ortaya çıkışında önemli bir etmen olduğu yerlerde kendi içinde ekonomik amaçları da barındırdığı yani kapsayıcı bir özellik kazandığı gözlemlenebilir.

Ekonomik etmenler incelendiğinde ilkel toplumun yapısındaki eşitlikçilik anlayışı giderek yerini, toplumsal yapıda büyük adam ve sıradan halk gibi bir farklılaşmaya bırakmıştır. Toplumsal yapı içerisinde yöneten ve yönetilen farklılaşmasının ortaya çıkmasıyla devlete giden süreç ivme kazanmıştır. Başlangıç aşamasında toplumda n ve saygınlık kazanmak maksadıyla yola ıkmyş olan büyük adamın sonradan kendini yönetici olarak konumlandırması durumu ortaya ıkmyştır. Bütün bu durumların devletin ortaya çıkışındaki ekonomik etmenlerin temelini oluşturduğu sylenenebilir.

Sonuç olarak ilkel toplumların devleti hangi etmenlerin tetiklemeıyla kurmyş olabileceği konusunda verdiğimiz örneklerle kuvvet ve mücadele etmeni ile ekonomik etmenlerin devletin kuruluşunda etkili olduğu görülmektedir. Bu, kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teorinin devletin kuruluşu konusunda haklı çıkarımları olduğunu göstermektedir. Arkeolojik bulgular ışığında günümüze dek bu iki etmen ve teorinin yanlışlığını ispatlayan herhangi bir bulgu edinilememiştir. Arkeolojik bulgular ve antropolojik çalışmalar, teorilerle örtüşen kanıtlar sunuyor olsa dahi konunun her yönüyle anlaşılabilmesi için ve kesinliğe kavuşabilmesi için daha fazla bulguya ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Levent Köker (2009). Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2010). Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği. Ankara: İmge Yayınları.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Duygu Türk, Ayhan Yalçinkaya vd (2016). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktan, Çoşkun Can (2003). Değişim Çağında Devlet. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Aristoteles (2017). Politika (Çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Aydın, Ayhan (2004). Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.
- Bogucki, Peter (2013). İnsan Toplumunun Kökenleri (Çev. C. Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Cicero (2014). Devlet Üzerine (Çev. C. Çevik). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Claessen, Henri J. M., Peter Skalnik (1993). Erken Devlet (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Clastres, Pierre (2016). Devlete Karşı Toplum (Çev. M. Sert ve N. Demirtaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Daver, Bülent (1968). Siyasal Bilime Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Davis, James C. (2016). Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz İnsanın Hikayesi (Çev. B. Bıçakçı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Didier, Jean (2009). John Locke (Çev. A. Altınörs). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Duguit, Leon (1954). Kamu Hukuku Dersleri (Çev. S. Derbil). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Erkan, Hüsnü (1997). Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fındıkçı, İlhami (1996). Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme. İstanbul: Kültür Koleji Eğitim Yayınları.
- Göze, Ayferi (2013). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gözler, Kemal (2009). Devletin Genel Teorisi. Bursa: Ekin Basım Dağıtım Yayın.
- Gözler, Kemal (2011). Anayasa Hukukunun Genel Teorisi. Bursa: Ekin Basım Dağıtım Yayın.
- Gözler, Kemal (2013). Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku. Bursa: Ekin Basım Dağıtım Yayın.

- Haldun, İbn (2016). Devlet (Çev. O. Arpaçukuru). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Haldun, İbni (2017). Mukaddime II (Çev. T. Dursun). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Harari, Yuval Noah (2015). Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi (Çev. E. Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harman, Chris (2010). Halkların Dünya Tarihi Taş Çağından Yeni Binyıla (Çev. U. Kocabaşoğlu). İstanbul: Yordam Kitap.
- Harris, Marvin (1994). Yamyamlar ve Krallar Kültürlerin Kökenleri (Çev. M. F. Gümüş). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hobbes, Thomas (2014). Elementa Philosophica De Cive Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri (Çev. C. D. Zarakolu). İstanbul: Belge Yayınları.
- Hobbes, Thomas (2017). Leviathan (Çev. S. Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hornung, Erik (2004). Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi (Çev. Z. A. Yılmaz). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hume, David (2015). İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme (Çev. E. Baylan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Jahoda, Gustav (2017). Sosyal Psikoloji Tarihi (Çev. Ş. Başlı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kottak, Conrad Phillip (2002). Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış (Çev. S. Altuntek, B. Şafak, D. Erdal vd). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kuhrt, Amelia (2010). Eski Çağ'da Yakındoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330 Cilt I (Çev. D. Şendil). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kurtz, Donald V. (2001). Political Anthropology Power And Paradigs. Colorado: Westview Press.
- Locke, John (2012). Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme (Çev. F. Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Machiavelli, Niccolo (2017). Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler (Çev. A. Tolga). İstanbul: Say Yayınları.
- Mcneill, William H. (2015). Dünya Tarihi (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Morgan, Lewis Henry (1994). Eski Toplum Ya Da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar I (Çev. Ü. Oskay). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Mosca, Gaetano (1963). Siyasi Doktrinler Tarihi Eski Çağlardan Günümüze Kadar (Çev. S. Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Okandan, Recai Galip (1976). Umumi Amme Hukuku Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Oppenheimer, Franz (1997). Devlet (Çev. A. Şenel ve Y. Sabuncu). İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Özçelik, Selçuk (1961). Esas Teşkilat Hukuku Dersleri: Umumi Esaslar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Platon (2017). Devlet (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ribard, Andre (1974). İnsanlığın Tarihi Cilt I (Çev. E. Başar ve Ş. Yalçın). İstanbul: May Yayınları.
- Rousseau, Jean-Jacques (2008). Siyasal Fragmanlar Ekonomi Politik Üzerine Söylev (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, Jean-Jacques (2009). Emile ya da Eğitim Üzerine (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, Jean-Jacques (2016). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (Çev. R. N. İleri). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, Jean-Jacques (2017). Toplum Sözleşmesi (Çev. V. Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Safa, Peyami (1943). Millet ve İnsan. İstanbul: İstanbul Halk Basımevi.
- Sahlins, Marshall (2010). Taş Devri Ekonomisi (Çev. T. Doğan, Ş. Özgün). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Savran, Gülnur Acar (2013). Sivil Toplum ve Ötesi: Rouseau, Hegel, Marx. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Slattey, Martin (2011). Sosyolojide Temel Fikirler (Çev. Ö. Balkız vd). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Spinoza, Benedictus de (2003). Siyaset Üzerine Seçmeler (Çev. A. Timuçin). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Spinoza, Baruch (2008). Tractatus Theologico-Politicus Ya da Tanrıbilimsel Politik İnceleme (Çev. B. Ertuğrul). Bursa: Biblos Yayınları.
- Şenel, Alaeddin (2014). Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Şenel, Alaeddin (2017). Siyasal Düşünceler Tarihi Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş. Ankara: Dafne Kitap.
- Touchard, Jean (2015). Siyasal Düşünceler Tarihi (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Isık Yayınları.
- Tunçay, Mete (2014). Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yeni Çağ. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uygun, Oktay (2015). Devlet Teorisi. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Ülken, Hilmi Ziya (1941). İctimai Doktrinler Tarihi. İstanbul: Yenidevir Basımevi.
- Wilson, Woodrow (2005). The Essential Political Writings. Lanham: Lexington Books.
- Yetkin, Çetin (2012). Siyasal Düşünceler Tarihi-I Orta Çağ'ın Sonuna Kadar Mezopotamya, Hint, Çin, Yunan, Roma, Hristiyan, İslam ve Türk Siyasal Düşüncesi. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Zelyüt, Solmaz (2012). Dört Adalı Hobbes-Locke-Berkeley-Hume. Ankara: Doğubatı Yayınları.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

- Aygün, B., Ahmet Mutlu (2006). “Ekolojik Toplumun Organik Toplumla İlişkisi Üzerine.” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61 (1), 3-35.
- Eberhard, Wolfram (1944). “Eski Çin Felsefesinin Esasları.” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2 (2), 265-276.
- Karadağ, Ulaş (2012). Toplum Sözleşmesi Düşüncesinde Devletin Doğuşu: Hobbes, Locke, Rousseau. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ruhi, Mehmet Emin (2005). “Platon’un Devletin Kökenine İlişkin Görüşü ve Yansımaları.” Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (2), 241-278.
- Şahin, Lokman (2016). Hükümet Sistemlerinin Yönetimin Boyutları Bağlamında Değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yurtseven, Müslüm (2015). Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kütüphane ve Sivil Toplum Kuruluşu Etkileşimi, Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) Örneği. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

3. Elektronik Kaynaklar

- Düvenci, Serhat (2018). “Kuvvet ve Mücadele Teorisine Göre Mezopotamya’da Devletin Ortaya Çıkışı.” Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1 (1), 106-117. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/464348> /07.05.2018.
- Sencer, Muzaffer (1987). “Toplumların Evrimi.” Amme İdaresi Dergisi, 1 (20), 33-58. http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/f7a9d5bad50cd36_ek.pdf?dergi=Amm [e%20Idaresi%20Dergisi](http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/f7a9d5bad50cd36_ek.pdf?dergi=Amm) /08.05.2017.

ÖZ GEÇMİŞ

Serhat Düvenci 1993'te Ankara'da dünyaya geldi. İlkokulu Ankara Sincan'da bitirdikten sonra Ankara Sincan İbni Sina Lisesi'nde okudu. 2011-2016 yılları arasında bir yılı hazırlık eğitimi olmak üzere Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde lisans öğrenimi gördü. 2016 yılında Kocaeli Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmaya başladı.

